

LUND UNIVERSITY

Nationalmuseum som konsekrerande institution 1890–1920

Thavenius, Robert

2021

Document Version:

Manuskriptversion, referentgranskad och korrigerad (även kallat post-print)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Thavenius, R. (2021). *Nationalmuseum som konsekrerande institution 1890–1920* (1 uppl.). [Licentiatavhandling, Avdelningen för konsthistoria och visuella studier]. Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Nationalmuseum som konsekrerande institution 1890–1920

ROBERT THAVENIUS

AVDELNINGEN FÖR KONSTHISTORIA OCH VISUELLA STUDIER | LUNDS UNIVERSITET

Nationalmuseum som konsekrerande institution 1890–1920

Robert Thavenius

LUNDS
UNIVERSITET

Licentiatuppsats som för avläggande av filosofie licentiatexamen inom konstvetenskap och visuella studier vid Lunds universitet kommer att försvaras via digital plattform torsdagen den 3 juni 2021, kl. 13.15.

Robert Thavenius, Avdelningen för konsthistoria och visuella studier,
Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund

Foto omslag:

Övre trapphallen, år 1906. Foto: Nationalmuseum.

Nationalmuseum exteriört, år 2020. Anna Danielsson/Nationalmuseum.

© pp 1-195 Robert Thavenius 2021

ISBN 978-91-89213-52-4 *Nationalmuseum som konsekkrerande institution 1890–1920.*

ISBN 978-91-89213-53-1 *Nationalmuseum som konsekkrerande institution 1890–1920. (pdf)*

Printed in Sweden by Media-Tryck, Lund University, Lund 2021.

Media-Tryck är ett svanen-
märkt tryckeri. Läs mer
om vårt miljöarbete på
www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN ■■

Till Philip och David
och min fyrbenta vän Picasso

Innehållsförteckning

Abstract	6
Förord	7
1. Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Problemformulering och syfte	10
1.3 Avgränsning	11
1.4 Teoretisk diskussion	13
1.5 Metod	33
1.6 Forskningsöversikt	37
1.7 Studiens disposition	42
 Del 1 Förhistoria och kontext	43
2. Nationalmuseum – ett normskapande prestigeprojekt	45
3. Den andra industriella revolutionen som kontext	61
 Del 2 De utvalda männen i museets konsekrerande process	73
4. Museitjänstemännen 1890–1913	75
5. Ledamöterna i museinämnden 1890–1913	89
6. Den statliga inköpsnämnden	99
6.1 Museinämndens ledamöter i inköpsnämnden 1890–1900	107
6.2 Kungliga Akademiens ledamöter i inköpsnämnden 1890–1900	121
6.3 Ledamöter i inköpsnämnden 1901–1912	132
7. Museitjänstemännen och museinämnden 1913–1920	147

Del 3 Diskussion och sammanfattning.....	159
8. Avslutande diskussion	161
9. Summary	173
 Källor och litteratur	 185
Bilaga 1. Besöksfrekvens 1890–1920.....	193
Bilaga 2. Ordinarie ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden 1890–1913.....	194

Abstract

The Nationalmuseum as consecrating institution 1890–1920

This licentiate study looks at the Nationalmuseum, National Museum of Art, as a consecrating institution within the Swedish art field between 1890 and 1920. A time-period coinciding with, amongst other events, the second industrial revolution, the first world war as well as the beginning of democracy in Sweden. Within the field of production and consummation of art, competition arose between representatives for the Royal Academy of Fine Arts and the artistic opposition formed in the mid-1880s. Students of Matisse emerged in the artistic field in 1909 as a new generation of artists in addition to the contesting duo. Other artists existed who were not easily placed in any of these three groups.

Developments within the National Museum of Art were reflected in the choice of officials as well as members of the Board of Museums and the Board of Procurement, respectively. In other words, which prominent men who took part each year in selecting a small number of oil paintings by contemporary Swedish artists, to be incorporated in the museum's collections and thereby perceived to be consecrated as good art. This study is concerned with those chosen men and the works of art as part of developments at the time in Swedish society as well as the artistic field.

Keywords: Nationalmuseum, field for production and consummation of art, social class, fraction and group, consecrate, habitus, economic, cultural and social capital.

Förord

En licentiatuppsats kan i det svenska regelverket vara slutpunkten för en omfattande studie och leda till examination och rätt att bära licentiattitel. Vanligare i våra dagar är att uppsatsen representerar ett första steg i doktorandens forskning och strävan att nå doktorsgrad.

Innehållet i den här licentiatuppsatsen är fokuserat på den sociala struktur som präglade de beslutsfattare som deltog i Nationalmuseums konsekrerande beslut under perioden 1890–1920. Den planerade avhandlingens andra del kommer att ägnas åt inköpsnämndens val av vilka vid tiden levande svenska konstnärers oljemålningar som skulle ingå i den nationella samlingen.

Jag vill i detta sammanhang tacka mina två handledare, Solfrid Söderlind och Ludwig Qvarnström, för deras engagemang och goda bidrag till uppsatsarbetet. Ett tack ska också riktas till Katja Lindqvist, Peter Bengtsen, Max Liljefors, Måns Holst-Ekström, Jeff Werner, Karin Poulsen, Åse Svanegård och Jonas Palm för deras synpunkter och bidrag till uppsatsen.

Nu överlåter jag åt er läsare att ta er an texten efter bästa förmåga och utsätta dess innehåll för era divergerande och kritiska åsikter.

Robert Thavenius

Halmstad 2021-04-01

1. Inledning

1.1 Bakgrund

I Stockholm öppnades Nationalmuseum år 1866 i den imposanta byggnaden mitt emot det kungliga slottet. Museet utgjorde ett nationalistiskt färgat och normskapande projekt, väl i linje med vad som tog plats i de framväxande nationalstaternas huvudstäder ute i Europa. Vid dess sida fanns den Kungliga Akademien för de fria konsterna vars strukturerade konstnärliga utbildningar och normerande utställningar i hög grad bidrog till att forma verksamheten inom det svenska konstfältet. Fram till stadgerevisionens effektivering den 1 april 1913 hade de två organisationerna ett kompakt inflytande över vilka som valdes till ordinarie ledamöter och suppleanter i Nationalmuseums inköpsnämnd. En nämnd vars uppdrag var att årligen föreslå till Kungl. Maj:t vilka konstverk, skapade av vid tiden levande svenska konstnärer, som skulle införlivas i museets nationella samling. Resultatet av urvalsprocessen var en central symbolisk händelse för konstfältets *Akademister* och *Opponenten*. Vid första världskriget hade även en ny generation konstnärer, exempelvis *De unga* och *De åtta* fått sitt genombrott. Hur det svenska konstfältets struktur, utveckling och motsättningar under perioden 1890–1920 tecknades inom Nationalmuseum utgör grunden för den här studien.

Perioden sammanfaller med den andra industriella revolutionen och de strukturella förändringar som följde och som så radikalt kom att ändra det svenska samhällets struktur ekonomiskt, socialt, politiskt och kulturellt. Samhället genomgick en rad parallella och länkade förändringsprocesser som exempelvis maktskiftet från kung, adel, kyrka och ständsriksdag till industriägare, bankirer, arbetarrörelse och parlamentarismens diversifierade partisystem. Urbaniseringens folkströmmar ledde från jordbruk och landsbygd till städernas industrier, bostäder och butiker eller bort från Sverige till det stora landet i väster. Den moderna borgarklassens marknadsekonomi växte inom industri, handel och de affärsbanker som möjliggjorde ett modernt creditsystem och aktiehandeln. Dess inflytande spreds till svenska statens politiska struktur och inflytande.

De omfattande förändringarna gör det extra intressant att med hjälp av sociala strukturindikatorer studera den sociala ställning som Nationalmuseums bemärkta tjänstemän och ledamöter och suppleanter inom museinämnden och inköpsnämnden innehade. Detta för att tydliggöra de sociala strukturer som fanns bakom museets konsekkrerande beslutsprocess i samband med de årliga valen av vid tiden levande svenska konstnärers oljemålningar.

1.2 Problemformulering och syfte

Föreliggande licentiatuppsats presenterar resultatet av studien av de beslutsfattare som var bar upp Nationalmuseum som konsekkrerande institution under åren 1890–1920. Betoningen ligger i första hand på de som ingick i museets inköpsnämnd av ansvarade för Nationalmuseums årliga inköp av vid tiden levande svenska konstnärers oljemålningar. Verksamheten kommer att analyseras inom ramarna för Pierre Bourdieus teori om ett samhälles indelning i sociala fält. Fält som präglas av enskilda individers, grupper och klassers inbördes positioner och strävan att vinna inflytande över fältet, en kamp som exempelvis kan utgå ifrån olika syn på vad som ska anses som god konst och ha inflytande över vad som bör ingå i museets samlingar.

Nationalmuseums inköpsnämnd hade som uppgift att årligen ge Kungl. Maj:t ett beslutsunderlag för inlösen av vid tiden levande svenska konstnärers oljemålningar i syfte att utveckla museets samtida svenska samling. Under perioden 1890–1912 valde museets nämnd och den Kungliga Akademien för de fria konsterna varje år vilka som skulle vara ordinarie ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden. Under de tio åren efter 1890 gällde 1880 års stadgar och år 1900 genomfördes en stadgerevision som till en del ändrade valen till inköpsnämnden och kom att gälla fram tills Kungl. Maj:ts beslut i december 1912. Då ändrades stadgarna mer grundläggande och från och med 1 april 1913 övergick ansvaret till museets överintendent och tre intender.

Inom ramarna för den föränderliga historiska kontext som präglade åren 1890–1920 bearbetar uppsatsen tre frågeställningar: Vilka sociala likheter och skillnader fanns ibland museitjänstemännen och museinämndens och inköpsnämndens ordinarie ledamöter och suppleanter? Vilka sociala skillnader fanns mellan de ledamöter och suppleanter som valdes in till inköpsnämnden av museinämnden respektive Kungl. Akademien för de fria konsterna? Hur förändrades museitjänstemännens sociala och generationella tillhörighet under åren efter 1912 års stadgerevision?

Att se Nationalmuseum som central konsekkrerande institution inom det konstnärliga fältet innebär att de val som gjordes kring förvärv av svenska konstnärers oljemålningar

inte enbart påverkade innehållet i museets samlingar utan även bör förstås som normerande för samtidens syn på konst och därför också var föremål för betydande offentlig diskussion. Museets bemärkta tjänstemän och ledamöterna av museinämnden och inköpsnämnden deltog således aktivt i en för fältet central konsekrerande och symbolisk process. Därför vore det intressant att undersöka vilka konstverk som köptes in med begränsade statliga medel under studiens tre delperioder för att se om det finns skillnader i de konsekrerande val som gjordes. Detta kan dock inte genomföras inom föreliggande studie utan är något jag har för avsikt att återkomma till.

1.3 Avgränsning

Tidsmässiga avgränsningar påverkas av den enskilde forskarens bild av den historiska utvecklingen samt av redan existerande forskningsresultat och beslutade tidsmässiga gränsdragningar – så även här. I avhandlingen *Det sköna i verklighetens värld* studerar Maria Görts den akademiska konstteorins praxis inom de svenska universiteten, Nationalmuseum och Konstakademien och väljer öppnandet av Nationalmuseum år 1866 som en lämplig bortre gräns. Om sin andra tidsgräns skriver hon:

Den främre gränsen är förlagd till 1890-talets ingång då debatten om realism, naturalism och idealism hade rasat ut och polariseringen mellan opponenter och akademister fyllt sin funktion: att etablera en ny estetisk doktrin. Schismen kvarstod i vissa delar men opponenterna var etablerade som de tongivande konstnärerna.¹

Den främre gränsen baseras således på Görts bild av utvecklingen i den konstpolitiska debatten och etablerandet av en ny estetisk doktrin. Det intressanta i dessa tidsmässiga gränser ligger främst i hur viktigt det valda forskningsperspektivet är för beskrivningen av verkligheten. En tanke som här kan exemplifieras av Hans Haydens precisering av hur han ser förändringens tidsmässiga ram i *Modernismen som institution. Om etableringen av ett estetiskt och historiografiskt paradigm*:

Tidsramen för denna strid om tolkningsföreträde kan bestämmas på ett ungefär mellan 1800-talets och 1900-talets mitt. Under dessa hundra år äger en avgörande förskjutning rum som omdefinierar vad konst är och kan vara, vilken form av legitimering ett konstverk måste omfatta för att accepteras inom diskursen och vilken typ av förvandlingar som det diskursiva rummet tillåter.

¹ Maria Görts, *Det sköna i verklighetens värld*. Akademisk konstsyn i Sverige under senare delen av 1800-talet. Diss., Stockholms universitet 1999, s. 13.

Eller, annorlunda uttryckt: en förskjutning som etablerar ett sammanhang där Duchamps flasktorkare blir en möjlig utsaga men inte Lefebvres spegel.²

Perspektivet i föreliggande uppsats kan fogas in i Haydens tidsram eftersom ”schismen” mellan akademister och opponenter kvarstod även efter 1890 inom ramarna för Nationalmuseum som konsekrerande institution. Under 1900-talets första decennium förändrades det svenska konstfältet också genom att en ny generation konstnärer gav sig till känna. En grupp Matisseelever, som inledningsvis kom att kallas De Unga, tog plats på konstfältet och i Nationalmuseums inköpslistor, vilket motiverar en utsträckning av studien till 1900-talets andra decennium.³

Att låta 1890-talet vara inledningen till den här studien påverkas även av att den andra industriella revolutionen har sitt genombrott i Sverige under detta decennium och att dess genomgripande ekonomiska och sociala förändringar av det svenska samhället även påverkade museitjänstemännens och ledamöternas sociala positioner.⁴ I boken *Ägande och industriell omvandling* inleder Jan Glete kapitlet *Det industriella genombrottets ägargrupper 1890–1920* med orden:

På 1890-talet, i synnerhet vid decenniets mitt, inträdde en markant hastigare takt i den svenska industrialiseringen. Omvandlingen gällde emellertid inte enbart industrins andel av samhällets produktion utan även industrins egen struktur och branschsammanställning. Utmärkande för tiden är också den politiska och sociala strukturen genomgår stora förändringar för att anpassas till det nya industriella Sverige. Processen är i stort sett färdig 1920 då den stora deflationskrisen blir en vattendelare, inte minst i ett ägarperspektiv.⁵

Vid sidan av de strukturella förändringarna har även ekonomins konjunkturella variationer betydelse, inkluderande första världskrigets gulaschekonomi med gyllene tider för bland annat det svenska konstfältets auktionshus, konstsamlare och huvudstadens Nationalmuseum. Då gulaschåren ebbat ut och övergått i 1920-talets hårda deflationspolitik och djupa internationella lågkonjunktur, vilket på kort tid reducerade de svenska börsvärdena med cirka två tredjedelar och ruinerade högt belånade aktieägare, avslutas studien.⁶ Här inleds också Martin Gustafssons avhandling *Makt och*

² Hans Hayden, *Modernismen som institution. Om etableringen av ett estetiskt och historiografiskt paradigm*. Östlings bokförlag Symposium, Stockholm 2006, s. 107.

³ Gösta Lilja, *Det moderna måleriet i svensk kritik 1905–1914*. Diss., Allhems förlag, Malmö 1955, s. 99ff, 137.

⁴ Ernest Mandel, *Late Capitalism*, Verso, London 1983, s. 118.

⁵ Jan Glete, *Ägande och industriell omvandling. Ägargrupper, skogsindustri, verkstadsindustri 1850–1950*, SNS Förlag, Stockholm 1987, s. 107.

⁶ Glete 1987, s. 138.

konstsmak och analysen av det svenska konstfältets kommersiella marknad, med privata gallerier och konstsamlare från olika sociala kategorier, under perioden 1920–1960.⁷

Nationalmuseums stadgerevideringar 1880, 1900 och 1912 har betydelse för uppsatsen, inte minst gäller det 1912 års beslut då systemet med invalda ledamöter och suppleanter i museinämnden och inköpsnämnden helt avvecklades. Överintendent Ludvig Looström hade planerat att pensionera sig 1913, men det kom att dröja fram till år 1915 innan han gick i pension. Richard Bergh utsågs till hans efterträdare och kom att personifiera de förändringar och framtidsplaner som sattes i verket under åren fram till 1919. I januari år 1919 avled Bergh emellertid och Erik Folcker kom att överta chefsansvaret för Nationalmuseum, en förändring som tillsammans med Konstnärsförbundets upphörande 1920 bidragit till att studien bryts där.

Redan vid museets öppnande utgjorde oljemålningarna en viktig del av samlingarna och mot slutet av 1800-talet kom inköpsnämndens årliga köp av oljemålningar skapade av vid tiden levande svenska konstnärer att bli något av ett symboliskt epicentrum för konflikten inom det svenska konstfältet. I studiens nästa skede, efter licentiatuppsatsens examination, blir uppgiften att studera i vad mån konkurrensen mellan de olika konstnärliga strömningarna gav sig till känna även i museets val av oljemålningar, samt hur inköpen påverkades av 1912 års radikala stadgeförändring under åren 1913–1920. Sammantaget är detta grunden för att studien koncentrerats till just inköpsnämndens förvärv av oljemålningar och exkluderar andra konstformer som skulptur, teckning och grafik.

Jämförelser med eller analyser av andra svenska konstmuseers agerande på och betydelse för det svenska konstfältet diskuteras inte heller här. Det gäller även de åsikter som ventilerades i riksdagen, pressen, bland konstkritiker och kommersiella aktörer. En avgränsning som exempelvis innebär att de riksdagsbeslut som direkt påverkade Nationalmuseums stadgar och ombyggnadsplaner inte analyseras här. Det gäller exempelvis även pressdebatten kring tillsättande av Ludvig Looströms efterträdare.

1.4 Teoretisk diskussion

En viktig teoretisk och metodologisk utgångspunkt är, enligt Bourdieu, förståelsen för forskarens delaktighet i den konstruktionsprocess som görs då en empiriskt och historiskt definierad del av verkligheten studeras. Detta gäller exempelvis de metoder

⁷ Martin Gustavsson, *Makt och konstsmak. Sociala och politiska motsättningar på den svenska konstmarknaden 1920–1960*. Disputationsupplaga, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2002, s. 57f.

som används när forskaren formerar, studerar och skapar förståelse ikring sociala klasser och grupper. Bourdieu beskriver en utgångspunkt för sin forskning och förhållandet till teoretiska konstruktioner:

I have never had much taste for “grand theory”, and when I read works which might enter into that category, I cannot stop myself from feeling a certain irritation before a typically scholastic combination of false audacity and true carefulness. [...] I feel completely at home with those authors who know how to infuse the most decisive theoretical questions into a meticulously conducted empirical study, and who give concepts a usage that is both more modest and more aristocratic, sometimes going as far as to conceal their own contribution within a creative reinterpretation of theories which are immanent in their object.⁸

Detta kan tjäna som utgångspunkt även för föreliggande uppsatsarbete, som i hög grad präglats av den empiriska forskningen. Bourdieu betonar betydelsen av att inte enbart analysera det som studeras kritiskt utan uppmanar även forskaren att kritiskt söka självförståelse i syfte att skapa insikt kring de val som görs i forskningsprocessen och som påverkar den slutgiltiga bilden av det som studerats.⁹ I föreläsningen den 2 november 1982 vid *Collège de France* preciserade Bourdieu kortfattat sociologins vetenskapliga subjekt på följande vis: “[...] is neither an individual subject nor a collective subject, but a kind of strange encounter between a socially constituted habitus and the field of rivals claiming to produce the legitimate discourse on the social world [...]”¹⁰ För att kunna ge sig i kast med sociologins märkvärdiga och besynnerliga sociala möten betonar Bourdieu betydelsen av att forskaren startar i sin egen självreflektion, sin socioanalys.¹¹ Det handlar inte om en narcissistisk exposé, en självbekännelse eller ett författande av en traditionell självbiografi, där förklarande fragment för karriärens höjdpunkt söks i allt från späda ålder. Den kritiska reflektionen som gör forskaren själv till studieobjekt för att exempelvis blottlägga det egna subjektets samhällsposition, positionen på det fält inom vilket forskningen ska bedrivas och den valda vetenskapsteoretiska positionen.¹² Donald Broady skriver:

[Bourdieu] har ständigt påtalat de specifika sociala förhållanden som lockar sociologen bort från den smala vägen. Jag tror att det är så syftet med den bourdieuska socioanalysen bör uppfattas: genom att reflektera över de sociala

⁸ Bourdieu 2018b, s. 177f.

⁹ Pierre Bourdieu, “Classification struggles”, *General sociology, volume 1, Lectures at the Collège de France 1981–82*. Polity Press, Cambridge 2018c, s. 48–63.

¹⁰ Pierre Bourdieu, “Lecture of 2 November 1982.”, *Habitus and Field. General sociology, volume 2, Lectures at the Collège de France 1982–1983*. Polity Press, Cambridge 2020, s. 71f.

¹¹ Om Bourdieus syn på forskarens självanalys se Broady 2012, s. 544–559.

¹² Pierre Bourdieu, *Science of science and reflexivity*. The University of Chicago Press, Chicago 2004, s. 94.

villkoren för verksamheten blir sociologen i någon mån herre över dessa villkor, vilket förbättrar oddsen för att han skall åstadkomma något av vetenskapligt värde.¹³

Här kan självreflektionen sägas ske genom de inledande avsnitten kring teoretisk diskussion, metodval och forskningsöversikt, en lösning som förstås är synnerligen traditionell och nästan helt saknar det upplägg Bourdieu själv presenterar i *Science of Science and Reflexivity*. I avsnittet "Sketch for a self-analysis" tecknas fragment av hans bakgrund, studier, karriär och inomvetenskapliga och samhällseliga val och konflikter med syfte att dels ge läsaren en bild av formandet av hans habitus och sociala position inom det vetenskapliga fältet dels ge en fingervisning om vad en självanalys bör innehålla. Här görs inget försök att helt följa honom i spåren, men utöver de tre ovan nämnda uppsatsavsnitten bör dock nämnas att min akademiska bana inleddes redan under 1970-talet med ämnen som samhällskunskap, historia och nationalekonomi. De följande doktorandstudierna inom ekonomisk historia vid Göteborgs universitet resulterade bland annat i en licentiatuppsats kring elektrotekniskt industri efter 1945 och delaktighet i boken *Liberalernas Jönköping, Stad i omvandling 1825–1875*.¹⁴ Under professor Lars Herlitz ledning präglades institutionens högre seminarierna ofta av Marx och hans ättlingar, något som för min del kompletterades med studier av texter av exempelvis Vladimir Lenin, Leo Trotskij, Ernest Mandel och Joseph Schumpeter. Från år 1990 inleddes ett yrkesliv som konsult och föreläsare, där omvärldsanalys och företagsstrategi utgjorde viktiga inslag. Vid den ekonomiska krisen under 1990-talet gick jag in som gymnasielektor och blev filosofie magister i pedagogik. Vid krisen 2008 blev jag gymnasie rektor och slutförde Karlstad universitets rektorsutbildning. Därefter stod det lugna pensionärlivet för dörren med konsultuppdrag och föreläsningar vid Mittuniversitetet och ett slutförande av 80-talets studie kring elektroteknisk industri och disputation 2017. För den rastlöse pensionären kryddades livet också med resor till konstmuseer, studier i konsthistoria och ett möte med Bourdieus teorier och forskning.

Pierre Bourdieus fält

Det gäller exempelvis vid närmandet av Bourdieus makronivå där det inte är helt lätt för en ekonom-historiker att inkludera hans fältbegrepp i teoriarsenalen, en begrepps-samling som huvudsakligen bestått av klasser, företag, branscher och marknader av högst varierande slag. Bourdieu anser att den moderna samhällsstrukturen består av fält

¹³ Broady 2012, s. 556.

¹⁴ Robert Thavenius, "Johan Sandvall – fabriksägare, tidningsredaktör och liberal." Bengt Berglund, Jan Christensen & Robert Thavenius, *Liberalernas Jönköping, Stad i omvandling 1825–1875*, Jönköpings läns museum, Jönköping 1990.

inom vilka en kamp om positioner mellan de dominerande och dominerade ständigt pågår. Han skriver om fältets struktur:

Fältets struktur är *ett tillstånd* hos styrkeförhållandet mellan de agenter eller institutioner som är engagerade i striden. Eller, om man så vill, ett tillstånd i fördelningen av det fältspecifika kapital som ackumulerats under loppet av tidigare strider och som styr uppläggningsstrategier för framtiden. Denna struktur, som ligger till grund även för de strategier som strävar efter att förändra den, står själv ständigt på spel [...].¹⁵ (Originalets kursiv)

Samhällsstrukturens avgränsade fält präglas av hierarkier och motsättningar, vilket öppnar för ett tydliggörande av förhållandena och utvecklingen inom fältet för kulturproduktion. Utifrån empiriska studier strävar han efter att förstå fältets autonomi¹⁶ och undgå förklaringsmodeller som utgår ifrån strikt interna alternativt externa förklaringar.¹⁷ Under slutet av 1800-talet kom tidigare epokers uppdrag från hov, adel och kyrka att i allt högre grad definieras av de marknads- och varustrukturer som därefter definierat fältet för kulturproduktion.

Det relativt autonoma fältet för kulturproduktion består av två hierarkier (en kommersiell och en icke-kommersiell) inom vilka olika motsättningar existerar. Den kommersiella hierarkien och konstmarknaden inkluderar å ena sidan konstnärerna, som svarar för skapandet av konstverken, och å andra sidan de som skapar verkens sociala och ekonomiska värde som kritiker, auktionshus, gallerister och konstsamlare. Även den icke-kommersiella hierarkin har konstnärernas skapande som utgångspunkt och därutöver de som skapar verkens sociala (alternativt symboliska) värde, som exempelvis konstkritiker, konstmuseer och donatorer.¹⁸ Av den här studien, med fokus på Nationalmuseums verksamhet inom det svenska konstfältet under åren 1890–1920, framgår det tydligt att museets påverkan oftast är mer betydande på de enskilda konstnärernas symboliska kapital än på deras ekonomiska kapital. Med detta sagt bör samtidigt tilläggas att framgångar inom det icke-kommersiella fältet kunde generera framgångar på den kommersiella konstmarknaden. Bourdieu beskriver vidare sin syn på fältet och dess relativa autonomi:

¹⁵ Pierre Bourdieu, "Några egenskaper hos fälten", *Texter om de intellektuella*, Östlings bokförlag Symposium, Stehaga 1992, s. 43.

¹⁶ Om konstens autonomi eller relativa autonomi i förhållande till rådande samhällsförhållanden kan med fördel Fredric Jameson, *A singular Modernity*, Verso, London 2012, s. 141–160 och Peter Bürger, *Theory of the Avant-Garde*, University of Minnesota Press, Minneapolis 2011, s. 35–54 inkluderas i läsningen.

¹⁷ Bourdieu 2018b, s. 181.

¹⁸ Bourdieu 2010, s. 108f, 222–227.

The history of the field is truly irreversible; and the products of this relatively autonomous history present a kind of *cumulativity*.

This means that what happens in the field is more and more linked to a specific history of the field, and hence it becomes more and more difficult to *deduce* it directly from the state of the social world at the moment under consideration. It is the very logic of the field which tends to select and consecrate all legitimate ruptures with the history objectified in the structure of the field, that is, those ruptures which are the product of disposition formed by the history of the field and informed by that history, and hence inscribed in the continuity of the field.¹⁹ (Originalets kursiver)

Det konstnärliga fältet ses av Bourdieu som ett historiskt definierat system av relationer vilka bärs upp av enskilda agenter, sociala grupper, klasser och institutioner. De pågående konflikterna handlar om inflytande över vad som ska ses som god konst, god konstkritik och vilka konstnärer som ska ses som nyskapande, historiskt betydelsefulla, alternativt kan falla i glömska. Fälten präglas därför, enligt Bourdieu, av ständigt pågående strider och förändringar av dess relationssystem, genom de olika agenternas historiskt definierade koder kring uppförande, åsikter och preferenser och av den grundläggande utvecklingen av samhällets sociala och ekonomiska struktur.²⁰

Fältens historiska utvecklingsmönster

För att förstå den kulturella produktionens villkor måste, enligt Bourdieu, tre sammanlänkade förhållanden eller sociala nivåer inbegripas i analysen. För det första ska det konstnärliga fältet förstås i relation till maktfältet och dess utveckling över tiden.²¹ För det andra ska fältets inre struktur, sätt att fungera och utveckling studeras, inkluderande de enskildas och gruppernas positioner och konkurrens för att nå legitimitet. Slutligen ska analysen inbegripa uppkomsten av fältets sociala förhållanden och olika positioner som en produkt av samhällelig utveckling.²² Bourdieu skriver:

¹⁹ Bourdieu 2018b, s. 242f.

²⁰ Bourdieu 2014, s. 18 & 135f. Bourdieu använder begreppen agenter, grupper av agenter och institutioner.

²¹ Bourdieu skriver: "The field of power is the space of relations of force between agents or between institutions having in common the possession of capital necessary to occupy the dominant positions in different fields (notably economic or cultural). It is the site of struggles between holders of different powers (or kinds of capital) which, like the symbolic struggles between artists and the 'bourgeois' in the nineteenth century, [...]." Bourdieu 2018b, s. 215.

²² Bourdieu 2018b, s. 214. Bourdieu skriver "literary (etc.) field" för att understryka att han inkluderar en rad andra fält exempelvis fältet för konstnärlig produktion.

A number of the practices and representations of artist and writers [...] can only be explained by reference to the field of power, inside of which the literary (etc.) field is itself in a dominated position. The field of power is the space of relations of force between agents or between institutions having in common the possession of the capital necessary to occupy the dominant positions in different fields (notably economic or cultural).²³

Bourdieu beskriver hur Thomas Kuhn 1962 kom att påverka den anglo-amerikanska forskningsmiljön med sina tankar om de vetenskapliga revolutionernas struktur. Kuhns bild av det historiska utvecklingsmönstret, med längre faser av evolutionär utveckling inom ett givet paradigm och efterföljande nyskapande revolutioner, har kommit att integreras långt utöver vetenskapsteorin.²⁴ Bourdieu skriver:

It is true that a particularly generous reading can construct such a model and find the motor of change in the internal conflict between orthodoxy and heresy, the defenders of the paradigm and the innovators, with the latter sometimes being reinforced, in periods of crisis, by the fact that the barriers between science and the major intellectual currents within society are then removed. I realize that through this reinterpretation I have attributed to Kuhn the essential part of my own representation of the logic of the field and its dynamic.²⁵

Samtidigt förhåller sig Bourdieu kritisk till strikt interna förklaringsmodeller, vilka saknar integration av extern påverkan. I sin bok *Art Worlds* visar Howard S. Becker hur samarbetet och kollektivets betydelse är grundläggande för exempelvis konstproduktionen. I beskrivningen av det kulturella samarbetsmönstrets utveckling betonar han, med referens till Kuhn, att utvecklingen går igenom evolutionära perioder, vilka avbryts av kraftfulla förändringar som upplöser det rutinmässiga samarbete som existerar inom konstvärlden och föder nya former. Becker skriver:

In this, revolutions differ from the gradual shifts in interest, attention, and convention just discussed. They attack, ideologically and organizationally, the standard activities of that art world at the time. The ideological attack takes the form of manifestos, critical essays, aesthetic and philosophical reformulations, and a revisionist history of the medium, denouncing old idols and exemplars and celebrating new work as the embodiment of universal aesthetic values. The

²³ Bourdieu 2018b, s. 215.

²⁴ Pierre Bourdieu, *Science of science and reflexivity*, The University of Chicago Press, Chicago 2004, s. 14ff. Även Joseph Schumpeters teori om makroekonomins oregelbundna utvecklingen bygger på tankar om hur perioder av regelbunden ekonomisk utveckling bryts av strukturförändrande inflöde av innovationer, något som exempelvis var fallet vid den andra industriella revolutionen i slutet av 1800-talet.

²⁵ Bourdieu 2004, s. 15. Thomas S. Kuhn, *Vetenskapliga revolutionernas struktur*. Bokförlaget Thales, Stockholm 2017.

organizational attack aims to take over sources of support, audiences, and distribution facilities.²⁶

Det sätt på vilket Becker sammanfattar förändringsmönstrets beståndsdelar, med hänvisning till manifest, kritiska essäer etcetera, förefaller nästan hämtat från slutet av 1800-talet och alla de konstnärliga rörelser som gjorde sig hörda då, exempelvis de svenska Opponenterna. Det gällde inte enbart ett ifrågasättande av rådande ordning utan även en strävan att vinna plats inom konstpubliken, kritikerkåren, konstsamlare och mecenater och de svenska museerna. Förändringen är revolutionär, enligt Becker, endast om samtiden inte kan absorbera den utan att ledande medlemmar inom konstvärlden förlorar sina positioner och inflytande.²⁷ Bourdieu förklarar sin syn på konflikten inom konstfältet på följande vis:

In light of everything that I have been saying, I venture to suggest that the crisis in art in the nineteenth century was not simply an aesthetic crisis: it was a crisis of the whole artistic institution, an institution which at the time was a state institution. In other words, to understand this institutional problem we need to formulate a theory of the state. Building on Weber's definition, but broadening its scope, I have developed a theory of state as holder of the legitimate monopoly of *symbolic* violence. This is most strikingly obvious when it is the state that decides what may be exhibited or not. [...] The crisis of the artistic institution, then, was a crisis of state intervention in the domain of art.²⁸ (Originalets kursiv)

Bourdieu tydliggör hur konstfältet präglades av statens dominans och symboliska våld samtidigt som Manet och hans generationskamrater inledde en konstnärlig revolution som kom att förändra fältet i grunden. Ett skeende som kan återknytas till Bourdieus och Beckers bild av hur den historiska utvecklingen går igenom faser av evolution och radikala förändringar.

Samtidigt som Bourdieu och Becker understundom tangerar varandras åsikter så är det skillnaderna dem emellan som är tydligast, något som kan förklaras med hjälp av Bourdieus syn på konkurrensen inom ett fält (även det sociologiska fältet) och agenternas ständiga strävan efter att förstärka sin position. I slutet av jubileumsutgåvan av *Art Worlds* från 2008 presenteras en intervju där Alain Pessin frågar Becker vad som tydligast skiljer hans approach från Bourdieus:

The idea of field seems to me much more a metaphor than a simple descriptive term. Bourdieu described the social arrangements in which art is made – what he

²⁶ Howard S. Becker, *Art Worlds, 25th Anniversary Edition: Updated and Expanded*, University of California Press 2008, s. 304f.

²⁷ Becker 2008, s. 307f.

²⁸ Pierre Bourdieu, *Manet. A symbolic revolution*. Polity Press, Cambridge 2017, s. 85.

calls a field – as if it were a field of forces in physics rather than a lot of people doing something together. The principal entities in a field are forces, spaces, relations, and actors (characterized by their relative power) who develop strategies using the variable amounts of power they have available.

The idea of world, as I think of it, is very different. Of course, it is still a metaphor. But the metaphor of world – which does not seem to be at all true of the metaphor of field – contains people, all sorts of people, who are in the middle of doing something that requires them to pay attention to each other, to take account consciously of the existence of others and to shape what they do in the light of what other do.²⁹

Såväl här som i boken i övrigt framstår Beckers bild av världen konstnärer lever och skapar tillsammans med ett stort antal medproducenter som en fri värld där det mesta är möjligt och där gränser inte kan skönjas. Becker ser Bourdieus ”fält” som arenor för nollsummespel, dominans, konkurrens och konflikter. Alltmedan Beckers världar domineras av kollektivt samarbete i en värld av utveckling. Att Bourdieus bild av konstproduktionen skiljer sig från Beckers tydliggörs exempelvis i texten *Men vem skapade skaparna?* där han skriver:

Enligt min mening bör de kulturella verkens sociologi ta som objekt alla relationer (de objektiva såväl som de som utövas via interaktion) mellan en konstnär och andra konstnärer och, dessutom, alla agenter som är inblandade i verkets produktion, eller åtminstone i produktionen av verkets sociala värde (kritiker, gallerister, mecenater etc.).³⁰ (Originalets kursiv)

Bourdieu betonar således skillnaden mellan skapandet i sig och det sociala eller symboliska värdeskapandet (exempelvis genom utmärkelser som kungens medalj eller inköpsnämndens inkludering av verket i Nationalmuseums samling) visavi marknadens aktörer och konstpubliken, med andra ord de olika agenternas olika ställning och intressen inom fältet. Samtidigt utgår agenternas agerande vid ett givet tillfälle på att det finns en gemensam bild av vad som värdesätts och är värt att sträva efter. Det dynamiska fältets historiska utveckling av nya mönster av motsättningar, konkurrens och strävanden, vilket i denna studie tydliggörs av förändringar av vilka män som ges ledande uppdrag och motsättningarna kring hur Nationalmuseum bör agera, vilken konst ska föredras och framhållas.

²⁹ Becker 2008, s. 374f.

³⁰ Pierre Bourdieu, ”Men vem skapade skaparna?”, *Texter om de intellektuella*, Östlings bokförlag Symposion, Stehaga 1992, s. 58.

Konsekriering som institutionell process

Denna uppsats strävar efter att skapa förståelse kring den förändring som ägde rum under perioden 1890–1920 inom Nationalmuseums inköpsnämnd och att tydliggöra skillnaden mellan en evolutionär utveckling, i vilka levande svenska konstnärers oljemålningar köptes och införlivades i museets samlingar i enlighet med en dominerande akademisk position, och en mer radikal förändring. Howard Becker skulle troligen integrera förändringen i sin bild av hur nya ”art worlds” växer fram kring ett revolutionerande innovativt sätt att utföra konstnärligt skapande, vilket även förutsätter nya samarbetsformer och förändringar av rådande estetiska konventioner som utgjort grunden för vad konstvärldens deltagare uppfattat som god konst.³¹

Det svenska konstfältet dominerades av sociala krafter som gav stöd till Konstakademins regelstrikta utbildningar och konstupställningar och gav Nationalmuseums dess akademiskt präglade institutionella inflytande. I opposition mot detta sätt att forma det svenska konstfältet samlades svenska konstnärer, vilka som grupp helt saknade de etablerades finansiella resurser och organisatoriska inflytande, men vars oppositionella åsikter och handlingar kom att bli det som såväl Bourdieu som Becker benämner som en revolutionär kraft.³²

För att lämna makronivåns definitioner och problematik så utgår uppsatsen ifrån Bourdieus tanke om att varje konstverks produktion består av två faser, där den första utgörs av konstnärens (inklusive eventuella medarbetares) skapande av verket som sådant. Den andra fasen består av den sociala skapelseprocess där agenter och institutioner, som konstskolor, kritiker, galleriägare, museitjänstemän, ledamöter i ett konstmuseums inköpsnämnd och donatorer, definierar och producerar verkets symboliska värde. Här blir konstverk prissatta och föremål för samlares och museers intresse eller avståndstagande. Denna socialt och historiskt definierade helhet utgör grunden för förståelsen av konstverken som manifestationer inom det Bourdieu benämner den icke-kommersiella delen av fältet för kulturproduktion och konstmuseernas roll i produktionsprocessen.³³

Inom fältet för produktion och konsumtion av konst kan en enskild konstnär inte endast nå ekonomisk framgång utan även vinna symboliska framgångar genom att bli framhållen, upplyft, utvald av akademier, museer, kritiker, publik och konstnärskollegor. I dessa sammanhang använder Bourdieu ofta konsekrieringsbegreppet för att tydlig-

³¹ Becker 2008, s. 310ff.

³² Bourdieu 1992, s. 61ff & 65.

³³ Pierre Bourdieu, “The field of culture production, or: The economic world reversed.” *The field of cultural production. Essays on art and literature*. Polity Press, Cambridge 2018a, s. 37. Bourdieu 2018b, s. 229ff.

göra processens symboliska betydelse och betonar detta ytterligare genom att tala om symboliskt kapital. Samtidigt ges begreppet ett tämligen brett användningsområde genom att inkludera såväl individer och konstverk som byggnader och ses som en process som utförs av såväl institutioner som sociala grupperingar.³⁴

Bourdieu beskriver i *The Rules of Art* att författaren Charles Baudelaires kandidatur år 1862 till Académie Française bör uppfattas som en slags inledande och grundläggande handling och kritik gentemot den akademiska ordningen. Han använder begreppen ”konsekrerande institution” vid definierandet av Académie Française och betonar att institutionen var erkänd i vida kretsar för sitt konsekrerande av författare. Bourdieu visar å ena sidan på en institutionell kapacitet i beslutande och tillkännagivande (en process som bärs upp av en grupp agenter) å den andra ett erkännande alternativt kritiserande av processen utanför institutionen.³⁵ I den här studien innebär detta en symbolisk företeelse som sker inom ramarna för Nationalmuseum och det svenska konstfältet åren 1890–1920. Bourdieu skriver vidare:

The representatives of “bourgeois art”, who are for the most part writers for theatre, are tightly and directly linked to the dominant class, as much by their origins as by their lifestyle and value system. This affinity, which is the very basis of their success in a genre that supposes direct communication, and therefore ethical and political complicity, between author and audience, assures them not only great material profits – the theatre is by far the most profitable of literary activities – but also of all sorts of symbolic profits, beginning with the emblems of bourgeois consecration, particularly membership in the Académie.³⁶

³⁴ Bourdieu 2018b, s. 122ff (se även Figure 2 The literary field at the end of nineteenth century och Figure 3 The field of cultural production in the field of power and in social space). Bourdieu använder begreppet konsekrera i samband med att institutioner, som akademier eller museer, upphöjer en konstnär eller författare. De som ansvarar för processen ses också som konsekrerade individer. Författare och konstnärer som når kommersiell och ekonomisk framgång genom relationen till sin borgerliga publik (eller bredare än så) ses som konsekrerade av dessa och inom delfältet för begränsad produktion nås endast en mindre kamratgrupp eller andra kulturproducenter vilka kan upphöja, konsekrera, den enskilde konstnären symboliskt. Bourdieu 2018b, s. 218ff. Begreppet används även på följande vis: “[...] in the successive states of the structure and distribution of different kinds of capital in the play in the field, economic capital as well as symbolic capital like the *specific capital of consecration*.” (Min kursiv) Bourdieu 2018b, s. 258. ”The museum, a *consecrated building* presenting objects withheld from private appropriation and predisposed by economic neutralization to undergo the ‘neutralization’ defining the ‘pure gaze’, is opposed to the commercial art gallery [...]” (Min kursiv) Bourdieu 2010, s. 270.

³⁵ Bourdieu 2018b, s. 63. *Les règles de l'art* publicerades första gången 1992. Det bör betonas att de förhållanden Bourdieu beskriver och som präglar författarnas del av konstfältet i hög grad liknar de som gäller för exempelvis konstnärerna.

³⁶ Bourdieu 2018b, s. 71f.

Bourdieu beskriver hur författarna under slutet av 1800-talet kunde nå olika grader av konsekurerande genom erhållande av priser, medlemskap i Académie Française och andra former av bevis på den rådande ordningens högaktning inom det litterära fältet. Här presenteras ett liknande graderande system som den Kungliga Akademiens konst-elever fick sina oljemålningar prisbelönta, erhöll en kunglig medalj, resestipendium och senare i livet kunde få verk inlösta av Nationalmuseums inköpsnämnd och bli valda till lärare, professorer och ledamöter inom akademien. Bourdieu diskuterar konsekureringsbegreppet i sin föreläsning den 2 juni 1982 vid Collège de France och betonar begreppets betydelse för förståelsen av urval, skapande av gränser och kampen för monopolet av den symboliska makten. Bourdieu skriver om ordet konsekurering:

This word is extremely rich and powerful sociologically; it designates a most peculiar act, since in consecrating something we are using language to reduplicate something that already exists.³⁷ [---]

This operation of constitution, institution and consecration, this power of nomination or legitimation is possible, of course, because the differences exist, but also because these differences are never completely constituted, never completely indisputable. [---]

It is a struggle for recognition, that is, for the imposition of a form of knowledge of the social world that people have to acknowledge. The struggle for symbolic power is therefore a struggle for the imposition of a principle of perception of the world, a principle of classification, division, diacritics, criticism and judgment, that should be acknowledged to be legitimate.³⁸

Nationalmuseum var under undersökningsperioden den mest betydelsefulla konstsamlande institutionen i Sverige. Dess inköpsnämnd valde varje år vilka oljemålningar, målade av vid tiden levande svenska konstnärer, som skulle ingå i museets samling och skapade samtidigt symboliskt kapital för de utvalda och därmed konsekurerade konstnärerna. Det är en process som bör förstås utifrån att fältet för konstproduktion präglades av historiskt framvuxna och divergerande åsikter, där Akademister och Opponenten framstod som tidens motpoler och kom till uttryck i kampen om den faktiska och symboliska beslutsrätten över vilken konst som var värd att ingå i samlingarna. De bemärkta museitjänstemän och ledamöter av museinämnden och inköpsnämnden som deltog i och hade inflytande över den konsekurerande processen var själva utvalda och upphöjda att förvalta en central del av nationens konstsamling och självbild. Howard S. Becker formulerar frågan om betydelsen av ett museums köp av ett konstverk på följande vis: "When a museum shows and purchases a work, it gives it the highest kind

³⁷ Bourdieu 2018c, s. 81f.

³⁸ Bourdieu 2018c, s. 82f.

of institutional approval available in the contemporary visual arts world; no more can happen that will make that work more important or allow it to add more than it already has to the artist's reputation.”³⁹ Just denna process beskriver Bourdieu som en konsekre-rande akt.

Sociala klasser, klassfraktioner och kapitalformer

För att tydliggöra de tre konstruerade grupperna av museitjänstemän och ledamöter i museets museinämnd och inköpsnämnd och deras ställning inom samhällsstrukturen och konstfältet används Bourdieus tankar kring olika former av kapital där det övergripande begreppet symboliskt kapital inkluderar ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital.⁴⁰ Då Bourdieus olika kapitalformer används inkluderas dock en del teoretiska problem såsom exempelvis kapitalformernas inbördes sociala betydelse, möjligheten att omvandla en kapitalform till en annan och det betydande problemet att tolka annat än det ekonomiska kapitalet kvantitativt i samband med studien av en enskild eller grupp av individer. I föreliggande studie görs emellertid, med hjälp av de använda strukturindikatorerna, en bedömning av de olika kapitalformernas betydelse för de konstruerade och studerade grupperna. Härigenom blir det möjligt att se skillnader mellan olika kapitalformers betydelse samtidigt som alla försök att genomföra exakta kvantitativa viktningar undvikits.

Bourdieu utgår, för det första, utifrån de olika yrkesroller som existerar inom ett visst samhällssystem och den totala mängd och komposition av kapital (ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital) som dessa olika innehavare besitter, vilket utgör grunden för förståelsen av en klassposition i Bourdieus mening. Han arbetar med tre klasser där en dominant klass (ofta benämnd *bourgeoisien*) utgör ena polen och den motsatta polen utgörs av arbetarklassen (manuella arbetare och jordbruksarbetare). Däremellan finns en lägre medelklass som utgörs av exempelvis småföretagare, tekniker, grundskollärare, och sekreterare.

För det andra separerar han olika positioner inom de tre klasserna med hjälp av de unika kompositioner och mängd av kapital som de enskilda agenterna besitter. Detta innebär, för Bourdieu, att den dominerande klassen inkluderar olika fraktioner vars resurser och maktbas skiljer sig från andra fraktioner inom klassen, skillnader som grundas i

³⁹ Becker 2008, s. 117. Det bör dock sägas att en konstnär och dennes konstverk vid ett tillfälle i historien höjs upp (konsekreras) för att sedan få se sin position erodera till en blygsam eller helt bortglömd del av konsthistorien, en utveckling som nog kan påvisas vara fallet för en del omhuldade akademister.

⁴⁰ Bourdieu 2014, s. 16.

variationerna i kapitaltillgångar.⁴¹ Sociologen Elliot B. Weininger förklarar detta enligt följande:

The occupational division of labor is differentiated along a third axis, one which amounts to a quasi-structural treatment of time. Generated primarily from indicators of the economic and cultural capital of the family origin, this axis differentiates positions according to the *trajectories* followed by their incumbents – or in other words, according to the change or stability they have experienced over time in the volume and compositions of their capital.⁴² (Originalets kursiv)

I *Approaches to class analysis* presenterar Erik Olin Wright olika problemområden inom vilka klassbegreppet är betydelsefullt, exempelvis för honom själv och Bourdieu, samtidigt som han betonar de åsiktsskillnader som finns:

But if it is the case that these various approaches are organized around different mixes of anchoring questions, then, depending upon the specific empirical agenda, different frameworks of class analysis may provide the best conceptual menu. One can be Weberian for a study of class mobility, a Bourdieuan for the study of the class determinants of lifestyles, and a Marxian for the critique of capitalism.⁴³

Wrights flexibla eller eklektiska förhållande till de olika teoretiska utgångspunkterna faller väl in i den teoretiska position som tas här med stöd i såväl Bourdieus sociologi som influenser från Wrights och Göran Therborns analys av det svenska klassamhället under perioden 1930–1980.

Bourdieu's huvudsakliga fokus, som det presenteras av Wright, gäller även som föreliggande studies grund, exempelvis frågor som rör sociala skillnader inom historiens olika klassamhällen. Grunden för analysen av klasstrukturen och relationen mellan de olika sociala klasserna vilar på förståelsen av klassernas, de sociala skiktens och kategoriernas ägande och makt över de produktiva resurserna, produktionens resultat och samhällsstrukturen i stort.⁴⁴

I första bandet av *Kapitalet* inleder Karl Marx sin analys av det kapitalistiska samhället genom att slå fast: "I de samhällen, där det kapitalistiska produktionssättet härskar,

⁴¹ Elliot B. Weininger, "Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis", *Approaches to Class Analysis*, ed. Erik Olin Wright, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 88f.

⁴² Weininger 2005, s. 89.

⁴³ Erik Olin Wright, "Conclusion: If 'class' is the answer, what is the question?", *Approaches to Class Analysis*, ed. Erik Olin Wright, Cambridge University Press, Cambridge 2005b, s. 192.

⁴⁴ Wright 2005a, s. 9f. Klassbegreppet är del av frågan om hur människor är objektivt placerade inom den rådande ojämlika fördelningen av materiella resurser, m.a.o. det som rymms under rubriken: *Distributional Location*. Wright 2005b, s. 182.

uppträder rikedomens som en 'oerhörd varuanhopning', den enskilda varan som dess elementarform. Vår undersökning börjar därför med en analys av varan.⁴⁵ Härifrån utvecklar Marx analysen av varans bruks- och bytesvärde och hur även arbetet kommit att bli en vara bland andra, en vara som köps av kapitalisten för att bli en aktiv del av rikedomsaltrandet inom den industriella produktionen av varor som är tänkta att säljas på varumarknaden. Kapitalets själva produktionsprocess skapar således den samhälleliga grunden för de produktionsförhållanden som ger industrikapitalismens två motpoler – Bourgeoisien och Proletariatet – sina roller och förklarar den oöverbryggliga motsättningen dem emellan.

I den här studien existerar ett antal individer vars sociala position i samhället vilar på ett kapitaläggande och det är utifrån dessa tillgångar de träder in som konstköpare, mecenater och museidonatorer av konst och finansiella resurser, men frågeställningen kring motsättningen gentemot arbetarklassen är inte framträdande. Studien inkluderar även individer ur en social klass vars position vilar på adelstitlar, en relation till kungamakten och rötter i ett mer feodalt präglat jordäggande⁴⁶ vilket också tydliggör att det svenska samhället under perioden 1890–1920 utgör en konkret samhällsformation som domineras av ett, i marxistisk mening, produktionssätt samtidigt som samhället fortfarande inkluderar bortvittrande stråk av tidigare feodala produktionssätt och klasstrukturer.⁴⁷ En dual och motsägelsefylld utveckling som övriga Europeiska nationer också gick igenom under de år som studeras här och där aristokratin inflytande inom respektive nationalstat fortsatte att vara påtagligt trots kapitalismens och borgerlighetens tillväxt. Där den framväxande borgerligheten, enligt Arno Mayor, i mycket anammade aristokratin livsstil och kulturella uttryck.⁴⁸

⁴⁵ Karl Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*. Första boken. Kapitalets produktionsprocess. Arkiv förlag, Lund 2018, s. 31. Karl Marx & Friedrich Engels, *Kommunistiska manifestet*, Modernista, Stockholm 2018, s. 13–32.

⁴⁶ I Sverige adlade kung Karl XIV Johan ungefär i samma omfattning, som varit fallet under den gustavianska tiden. Från 1820-talet avtog dock takten, och efter Karl Johans död år 1844 skedde nyadling endast undantagsvis för att helt upphöra efter 1880. Göran Norrby, *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*. Diss., Uppsala universitet, Stockholm 2005.

⁴⁷ Wright 2005a, s. 11ff. Wright 2005b, s. 183f. Fredric Jameson beskriver övergångsperioden på följande vis: "This makes for a world that is still organized around two distinct temporalities: that of the new industrial big city and that of the peasant countryside. [...] In this transitional era, people – but it would be better to say, intellectuals, and the ideologist who are part of that category – still live in two distinct worlds simultaneously. (...) Imagined in terms of a situation in which individuals originate in a 'pays', a local village or region to which they periodically return, while pursuing their life work in the very different world of the big city." Fredric Jameson, *A singular Modernity*, Verso, London 2012, s. 142.

⁴⁸ Arno Mayor, *The Persistence of the Old Regime. Europe to the Great War*. Verso, London 2010, s. 17ff. Mayor skriver också den samhälleliga transformationsprocessen: "In fact, it was the rising national bourgeoisies that were obliged to adapt themselves to nobilities, just as advancing industrial and

Göran Therborns klassiska analys i boken *Klasstrukturen i Sverige 1930–1980. Arbete, kapital, stat och patriarkat* används här som utgångspunkt för tabell 1. Utöver den svenska borgar- och arbetarklassen kräver begrepp som småborgerlighet, speciella kategorier och mellanskikt en ytterst kort definition för att göra tabellen gripbar och ge viss förståelse för den klasstruktur som präglade Sverige år 1930. Småborgerligheten består av småföretagare som producerar varor eller tjänster utan eller endast med ett fåtal anställda. De speciella kategorierna är knutna till den dominerande klassen, utan att tillhöra den, och innehar strategiska platser som garanterar samhällsordningen mot inre och yttre våld. Therborn inskränker denna kategori till statligt anställda som åklagare, domare, polis, och militär, men ser samtidigt att statsapparatusens samtliga högsta chefer skulle kunna räknas in här. Som Therborn själv nämner tydliggjordes i den tidigare versionen av hans bok en grupp med ledande ställning inom samhällets ideologiska system, vilket bland annat inkluderade högre funktionärer i kulturella institutioner och media.⁴⁹

Till mellanskikten, en divergerad grupp som främst växer i antal efter andra världskriget, för Therborn en bred grupp förvärvsarbetande löntagare inkluderande exempelvis den offentliga sektorns läkare, sjuksköterskor och lärare och industriföretagens kontorstjänstemän, ingenjörer, arbetsledare och försäljare. Här nämns även en mindre grupp som finns inom såväl privat som offentlig tjänstesektor, exempelvis präster, predikanter, journalister, artister och fotografer, förmanspersonal i hotell- och restaurangverksamhet och resebyråtjänstemän.⁵⁰

Som framgår av tabell 1 utgjorde borgarklassen endast 2 procent av de förvärvsarbetande och de speciella kategorierna var ungefär hälften så många, utifrån befolkningstotalen utgör de tillsammans mindre än 2 procent. Dessa två begränsade grupper ses, naturligt nog, av marxister som det kapitalistiska samhällets yttersta bärare. De småföretagare, huvudsakligen män, som producerade varor eller tjänster utan eller med endast ett fåtal anställda, småborgerligheten, utgjorde 1930 29 procent av de förvärvsarbetande.

Therborn betonar dock att den största gruppen företagare fortfarande stod att finna inom jordbruket med binäringar (som trädgårdsskötsel, skogsbruk och fiske) en grupp

financial capitalism was forced to insert itself into pre-industrial civil and political societies. The nobilities comprised not only the largest landed proprietors, including many driving capitalists, but also the high and highest civil and military servants of the state.” Mayer 2010, s. 80 & 129ff.

⁴⁹ Göran Therborn, *Klasstrukturen i Sverige 1930–1980. Arbete, kapital, stat och patriarkat*. Arkiv förlag. Lund 2018, s. 78 & 103ff. Therborn delar upp de speciella kategorierna år 1930 i tusental: Rättsväsende 2, Polis 5 och Militär 19. Therborn skriver på sid 104: ”Hit kan också räknas statsapparatusens högsta chefer överhuvudtaget, men de drunknar i folkräkningens stora tal.”

⁵⁰ Therborn 2018, s. 56f & 63f. Wright 2005a, s. 18.

som fortfarande 1930 uppgick till 65 procent av samtliga företagare, vilket är värt att lyfta fram som exempel på dessa näringars betydelse för såväl ekonomi som befolkningsstrukturen.⁵¹ År 1930 fanns arbetarklassen i vid mening inom produktion (69%), köp- och försäljning (4%), privata tjänster (5%), offentliga tjänster (8%), hushållsarbete (13%) och offentlig reproduktion (1%). Arbetarklassen motsvarade 56 procent av de förvärvsarbetande och kom att behålla ungefär den relativa storleken ända fram till 1980. Samtidigt ägde det rum en kraftfull inre omstrukturering av arbetarklassen, exempelvis försvann lönearbete inom enskilda hushåll nästan helt, även antalet lantarbetare minskade kraftigt, från cirka 205 000 arbetare 1930 till 30 000 år 1979.⁵²

Martin Gustavsson preciserar i tabell 2, med hjälp av Bourdieus teori, sin bild av den svenska eliten år 1930 och ser att socialgrupp 1 i det svenska socialgruppssystemet i hög grad är uppbyggd på samma vis som Bourdieus ”dominerande klass” vilken består av fyra fraktioner: en ekonomisk fraktion, professioner⁵³, högre statliga tjänstemän och en kulturell fraktion.

Inom uppsatsens ramar är det inte möjligt att genomföra en studie över klasstrukturen i Sverige under perioden 1890–1920 på det vis Göran Therborn gjort för perioden 1930–1980, men de sociala strukturer som redovisas i tabell 1 och 2 ses dock som intressanta utgångspunkter. En jämförelse mellan fraktionerna i tabell 2, utifrån Bourdieu och Gustavsson, och Therborns klassanalys i tabell 1 visar att fraktionerna professioner och statsmakt i stort kan jämföras med borgarklassen och de speciella kategorierna knutna till borgarklassen och i hög grad knyts till huvudstadens speciella funktion som svenskt ekonomiskt, politiskt och maktutövande centrum.

⁵¹ Therborn 2018, s. 79ff.

⁵² Therborn 2018, s. 46–49.

⁵³ Yrkesgrupper som exempelvis arkitekter, läkare, tandläkare och advokater.

Tabell 1

Klasstrukturen i Sverige 1930. Förvärvarbetande 15–64 år

Klass, kategori och skikt	1930 tusental	1930 procent
Borgarklass	50	2,0
Speciella kategorier knutna till borgarklassen	25	1,0
Småborgerligheten	775	29,0
Mellanskikten	310	11,0
Förkapitalistisk klass	25	1,0
Arbetarklassen	1 530	56,0
Summa förvärvarbetande	2 715	100,0

Anm: Förkapitalistisk klass: Yrkesutövare i förkapitalistiska produktionsförhållanden som inte bestäms av marknadsekonomins lagar, exempelvis nämner Therborn samiska renägare och torpare.

Anm: I 1973 år upplaga uppgick de speciella kategorierna till 52 000 personer eftersom ledande inom samhällets ideologiska system inkluderats. Dessa har nu Therborn valt att exkludera då helt tillförlitliga studier på området saknas.

Källa: Therborn 2018, s. 21ff & 107f.

Tabell 2

Fyra fraktioner inom en brett definierad dominerande klass i Sverige 1930

Fraktioner	1930 tantal	1930 procent
Ekonomisk	52 000	2,0
Professionier	18 000	0,5
Statsmakt	14 000	0,5
Kulturell	11 000	0,5
Summa	95 000	3,5

Källa: Gustavsson 2002, s. 26.

De sociala grupper och yrkeskategorier som ryms inom fraktionerna professionella och kulturella har dock inte varit i fokus vid klassanalysens övergripande presentation utan återfinns inom den betydligt bredare småborgerligheten och mellanskikten. De här två analyserna av det svenska samhällets sociala struktur kommer att användas som utgångspunkt i den senare analysen av de olika grupperingar som är aktiva i Nationalmuseums konsekrerande beslutsprocess. Som ytterligare komplement används tankar kring den socialgruppsindelning som initialt användes för att beskriva de svenska sociala grupperna kring 1911, vilka då benämndes ”den högre klassen”, ”medelklassen” och ”den kroppsarbetande klassen”. Då inkluderade socialgrupp I företagare och högre tjänstemän, socialgrupp II lägre tjänstemän och mindre företagare och slutligen socialgrupp III arbetare i privat eller offentlig tjänst. Indelningen utgick i hög grad från en indelning av yrken. Senare har olika levnadsnivåundersökningar kommit att

förändra socialgruppsindelningen så att den baseras på inkomst, utbildning och andra för levnadsstandarden mätbara variabler.⁵⁴

Det kontextuella kapitlet om den andra industriella revolutionen ger också möjlighet att diskutera andra forskares konkreta bidrag till förståelsen av de ekonomiska och sociala förhållanden som präglade det samhälle inom vilket Nationalmuseums inköpsnämnd verkade.

Individ-, grupp- och klassberoende habitus

Det ovan sagda handlade i huvudsak om två olika sätt att teoretiskt och statistiskt tydliggöra olika klasser och klassfraktioner inom det svenska samhället, men Bourdieu har även studerat i vad mån olika ekonomiska och sociala förhållanden påverkar själva levnadsförhållandena och skapandet av unika individ-, grupp- och klassberoende habitus.⁵⁵

If it is true, as I have endeavoured to establish, that, first, the dominant class constitutes a relatively autonomous space whose structure is defined by the distribution of economic and cultural capital among its members, each class fraction being characterized by a certain configuration of this distribution to which there corresponds a certain life-style, through the mediation of the habitus; that, second, the distribution of these two types of capital among the fractions is symmetrically and inversely structured; and that, third, the different inherited asset structures, together with social trajectory, command the habitus and the systematic choices it produces in all areas of practice, [...].⁵⁶

Erik Olin Wrights betonar klassbegreppets betydelse utifrån sex primära frågeställningar⁵⁷ som utgångspunkt för analysen av frågan om vad som förklarar hur enskilda och kollektiv av människor subjektivt placerar sig själva och andra inom en ojämlik samhällsstruktur och skriver:

Classes are social categories that generate subjectively salient experiences which shape the identities used by people to locate categories within a system of economic stratification. With this definition of class, the actual content of these evaluative attributes will vary considerably across time and place. [...] Sometimes the economic content of the subjective system is quite direct – as in income levels

⁵⁴ Leif Haldorson, "Sociala grupperingar för nationellt och internationellt bruk.", *Fokus på näringsliv och arbetsmarknad*, Statistiska centralbyrån 2008. SCB.se. Se även tabell 7 över Stockholms yrkesaktiva befolkning efter socialgrupp 1870–1910.

⁵⁵ Broady 2012, s. 226f.

⁵⁶ Bourdieu 2010, s. 257.

⁵⁷ Wright 2005b, s. 182.

or occupational categories; in other contexts, it is more indirect, as in expressions such as “upper class”. [...] Class, in this sense of the word, would be contrasted to other forms of subjectively salient evaluation – religion, ethnicity, gender, etc. – which may have economic dimensions, but which are not centrally defined in economic terms.⁵⁸

Det är centralt, enligt Wright, för dagens sociologer att förklara hur en viss social position inom klasstrukturen påverkar en persons livsmöjligheter. Alternativt formulerat kan frågan fokuseras på hur det är möjligt att förklara skillnader och ojämlikheter i livsmöjligheter och materiell levnadsstandard. Wright menar att detta sätt att förstå ojämlikhetens klassmässiga grund inte kan inskränkas till en gradering av skillnader utan handlar om olika samhällsklassers olika relation till existerande inkomstgenererande resurser. Ett förhållande som också är grunden för en normativ diskussion om skapandet av jämlika livsvillkor.⁵⁹

I *Distinction: A social critique of the judgment of taste* studerar Bourdieu ett stort antal normer, beteenden och smakskillnader inom den franska befolkningen och skapar här en koppling mellan de olika klasserna och deras habitus, vilket i sin tur genererar de dispositioner som länkar in den enskilde agenten i ett unikt normsystem som denne uppfattar som naturligt och grundläggande. Ett förhållande som här uppträder i exempelvis val av bostadsadress och i samband med inköpsnämndens beslut att lösa in vissa oljemålningar och inte andra. Samtidigt påverkas de val som görs av andra sociala klassers val, vilket bland annat innebär att den dominerande klassens val i hög grad präglas av ett behov av att upprätthålla skillnaden gentemot andra och därför även ändra beteende och val i de fall så krävs för att säkerställa en gräns.⁶⁰ Elliot B. Weininger skriver:

For Bourdieu, in other words, the aesthetic sensibility that orients actors' everyday choices in matters of food, clothing, sports, art, and music – and as a vehicle through which they *symbolize* their *social similarity* with and their *social difference* from one another. Through the minutiae of everyday consumption, in other words, each individual continuously *classifies* him – or herself and, simultaneously, all other as alike or different.⁶¹ (Originalets kursiver)

Bourdieu ser formandet av den enskilda individen utifrån tanken att uppväxten inom en viss social position och historisk samhällsstruktur, vilken inkluderar klasstillhörighet, etnicitet, utbildning, yrke och religion, skapar ett unikt habitus. Habitus är ett

⁵⁸ Wright 2005a, s. 14. Wright 2005b, s. 183f.

⁵⁹ Wright 2005b, s. 185ff.

⁶⁰ Weininger 2005a, s. 93.

⁶¹ Weininger 2005, s. 98f.

sammanfattande begrepp för existerande attityder, uppförandekoder, moral, smak och vanor. Något som delas med andra med liknande position inom en social klass. På så vis förstås processen som en slags internalisering av externa historiska och sociala förhållanden.⁶² Bourdieu skriver:

The habitus is not only a structuring structure, which organizes practices and the perception of practices, but also a structured structure: the principle of division into logical classes which organizes the perception of the social world is itself the product of internalization of the division into social classes. Each class condition is defined, simultaneously, by its intrinsic properties and by the relational properties which it derives from its position in the system of class conditions, which is also a system of differences, differential positions, i.e., by everything which distinguishes it from what it is not and especially from everything it is opposed to; social identity is defined and asserted through difference.⁶³

Det är i sammanhanget mycket viktigt att betona att Bourdieu inte ser den enskilde människan som helt determinerad av de omkringliggande samhällsförhållandena utan att människor har vilja, intentioner och kapacitet till handlande.⁶⁴ Den ställning sociala klasser och klassfraktioner har i hierarkin bestäms av tillgången på ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital. Bourdieu anser att ekonomiskt kapital är något som ofta ärvts och har sina rötter inom bank, industri och handel på den högsta nivån och hantverk och affärsinnehavare på en mellannivå samt på den lägsta nivån universitetslärare, gymnasie-, högstadie- och grundskolelärare, vilka alla är knutna till reproduktionen av kulturellt kapital. De olika klassfraktionernas habitus och livs- och konsumtionsmönster bestäms av den kvantitativa tillgången på olika former av ekonomiskt kapital. Tillgången på ekonomiskt kapital har även stor betydelse för möjligheten att skapa kulturellt och socialt kapital.⁶⁵

Det kulturella kapitalet delas in i tre former: förkroppsligad form, objektsform och institutionaliserad form. Det förkroppsligade kulturella kapitalet är en del av den enskildes unika habitus och har förvärvats genom internalisering av den härskande klassens ideal för vanor, allmänbildning, sätt att föra sig i olika sociala miljöer och att vara välinformerad. Det objektifierade kulturella kapitalet består av externa objekt som kan ägas, ges bort eller säljas, som exempelvis böcker, tavlor och möbler, och som fungerar som positionerande tillgångar i förhållande till ställningen i samhället eller fältet. Den här formen av kulturellt kapital kan förstås även ägas av exempelvis statliga

⁶² Bourdieu 2010, s. 95ff. Broady 2012, s. 225ff.

⁶³ Bourdieu 2010, s. 166f.

⁶⁴ Broady 2012, s. 230.

⁶⁵ Pierre Bourdieu, "The forms of capital", *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Ed. Richardson, J., Westport, CT: Greenwood 1986, s. 15ff & 24ff. Bourdieu 2010, s. 109f.

bibliotek och museer. Det institutionaliserade kulturella kapitalet tar formen också av examina, titlar och skriftlig dokumentation av yrkeserfarenhet vilka ger symboliska tillgångar som skapar värde i relation till samhällshierarkin.⁶⁶

Att inneha socialt kapital innebär att vara del av ett stabilt socialt nätverk som ger faktiska eller potentiella resurser. Det kan röra sig om nätverk i form av en familj, skola, medlemsklubb eller parti. Bourdieu betonar därför betydelsen av tillgången till det sociala nätverket och kapaciteten att utnyttja dess resurser likaväl som andra kapitalformers.⁶⁷ Samtliga former av ”kapital”, såväl i Marx’ och Bourdieus mening, har betydelse i föreliggande studie av den horisontella differentiering av de förekommande sociala grupperingarna som var aktiva som tjänstemän, ledamöter och suppleanter inom Nationalmuseum under perioden 1890–1880.

1.5 Metod

I detta arbete används en mycket avskalad form av strukturindikatorer som metod för att tydliggöra de sociala samhällspositioner som utmärker museitjänstemännen, ledamöterna och suppleanterna i museinämnden och museets inköpsnämnd, en metod som i stort utgår ifrån det sätt som Bourdieu arbetade.⁶⁸ De studerade grupperingarna har bildats utifrån de förändringar som gjordes i museets stadgar 1880, 1900 och 1912. Under perioden 1890–1912 valdes inköpsnämndens ledamöter och suppleanter dels av museets nämnd, dels av den Kungliga Akademien för de fria konsterna och från och med 1913 övergick ansvaret till museets överintendent och tre intendenten. Studien syftar till att tydliggöra i vad mån ledamöternas sociala position förändrades under den tid då inköpsnämnden existerade samt förändringen i samband med dess upphörande i april 1913. Det handlar inte om att skriva enskilda ledamöters biografi utan om att skapa förståelse kring deras sociala ställning. Samtliga studerade ingår i en generation män som föddes inom ett intervall av cirka 60 år under 1800-talet.

Donald Broady beskriver Bourdieus sätt att undersöka sociala grupper genom användandet av olika indikatorer som knyter individen eller gruppen till ett socialt ursprung, olika kapitalformer och kulturella praktiker:

⁶⁶ Bourdieu 1986, s. 17–21.

⁶⁷ Bourdieu 1986, s. 21.

⁶⁸ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Andra korrigerade upplagan. HLS förlag, Stockholm 2012, s. 480.

För en sociologi av Bourdieus art är det inte av primärt intresse att skaffa fram samlande mått på exempelvis hur mycket "social bakgrund" bidrar till skolframgång. Intressantare är hur olika sociala grupper särskiljer sig från varandra i sin relation till utbildning och kultur. Härtill behövs tekniker som inte klumpar ihop variabelvärden utan tillåter att man tvärs igenom hela analysen behåller en differentierad överblick över indikatorer på gruppernas särskiljande egenskaper eller tillgångar (nedärvt kulturellt och ekonomiskt kapital, kön, boende i Paris eller i provinsstad eller på landet, utbildningskapital, socialt kapital etc.).⁶⁹

I början av sin avhandling *Från kungligt galleri till nationellt museum* presenterar Per Widén cirka 30 aktörer i form av korta mikrobiografier. Han delar in gruppen i en periferi och ett centrum i förhållande till deras roll i den museifråga som under 1800-talets första hälft ledde fram till ståndsriksdagens beslut 1845 om byggandet av ett Nationalmuseum i Stockholm. Gemensamt för gruppen var att de alla var män och tillhörde samhällets övre skikt, ståndspersoner. Widéns mikrobiografier redovisar social härkomst genom hänvisning till fadern, att andelen officerare var hög, majoriteten hade gjort en bildningsresa till Rom, nästan alla hade goda kontakter med hovet, många var ledamöter i Konstakademien och en överväldigande majoritet av aktörerna deltog i grundandet av Stockholms allmänna konstförening 1832. Därutöver lyfter Widén fram ett antal arenor och mötesplatser där de olika aktörerna träffades som officerare, medlemmar i Götiska förbundet, Sällskapet för konststudium, inom hovet och Kungliga Akademien för de fria konsterna. Slutligen redovisar Widén även aktörernas personliga relationer.⁷⁰

Maria Görts skriver i kapitlet "Aktörerna i ett fågelperspektiv" att personerna i hennes avhandling inte beskrivits biografiskt. I kapitlet presenteras de 21 männen emellertid i två tabeller summariskt för att redogöra för deras livstid, var de varit verksamma, deras sociala bakgrund, utmärkelser, utbildningar samt bildningsresor i tjänsten. Hon skriver att tabellerna med tydlighet visar en akademisk gemenskap i fråga om yrkesutövning och uppdrag men även i bildningsgång, samtidigt görs inga försök till sociologisk analys. Görts har i stort utgått ifrån källor som använts här och även presenterat flera av männen som ingår i föreliggande studie.⁷¹

Sammantaget har Widéns och Görts korta aktörsbeskrivningar givit empirisk kunskap kring de sociala grupperingar som varit av betydelse för formandet av Nationalmuseum under 1800-talet och den tidsperiod som föregår den som ska studeras här.

⁶⁹ Broady 2012, s. 480.

⁷⁰ Per Widén, *Från Kungligt galleri till nationellt museum. Aktörer, praktik och argument i svensk konstmuseal diskurs ca 1814–1845*. Diss., Gidlunds förlag, Hedemora 2009, s. 45–84

⁷¹ Görts 1999, s. 21ff.

Metodologiskt finns likheter med grunden för de sociala indikatorer som används här, men saknar den teoretiska grund som är betydelsefull här.

I *The Rules of Art* diskuterar Bourdieu sin syn på biografier och behovet av att idka försiktighet i skapandet av bilder av enskilda människors livsbanor:

Thanks to the retrospective illusion which leads to the interpretation of recent events as the end result of initial experiences or ways of behaving, and thanks to the ideology of the gift or predestination, which seems to feature very particularly in the case of exceptional people who are willingly credited with a prophetic clairvoyance, it is tacitly acknowledged that life follows the pattern of a story and unfolds from an origin, understood both as a point of departure and also as a first cause or, better, a generative principle, up till a final point which is also a goal.⁷²

Bourdieu vänder sig tydligt mot detta reducerande sätt att förstå och skriva biografier om människors väg genom livet, en inställning som även väglett valet av sociala indikatorer i denna studie. Syftet har varit att fånga de olika gruppernas sociala positioner och inte att förklara enskilda individers karriärval och handlingar från vaggan till graven. *Distinction: A social critique of the judgment of taste* innehåller två avsnitt där Bourdieu diskuterar själva grunderna för konstruerandet och förståelsen av klasser, klassfraktioner och sociala grupper samt deras gemensamma grund och utvecklingsbana på ett sätt som ligger nära föreliggande arbetes val av sociala indikatorer för att tydliggöra enskildas och sociala gruppers positioner.⁷³

För att skapa en enkel social startpunkt för de enskilda gruppmedlemmarna har studien använt faderns titel och därefter följer en kort version av de vägvalen kring utbildning, yrke och karriär.⁷⁴ Bostadsadresser studeras med hjälp av uppgifter i Stockholms adresskalender åren 1890, 1900 och 1916. Det första två åren har valts för att fånga så många som möjligt av de män som ingår i studien, exempelvis avled flera under de första åren av 1900-talet, och år 1916 har använts för att spåra eventuell social mobilitet samt inkludera en yngre generations inträde i fältet.

Inkomstuppgifterna har hämtats från 1910 och 1916 års taxeringskalender för Stockholm och dess villastäder och län. Valet av dessa år grundas i det faktum att den årliga inflationstakten var tämligen jämn under åren från 1890 fram till första världskriget,

⁷² Pierre Bourdieu, *The Rules of Art. Genesis and structure of the literary field*. Polity Press, Cambridge 2018b, s. 187.

⁷³ Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge, Abingdon, Oxon 2010, s. 100-108. Avsnitten: Constructed class och Social class and class of trajectories. Se även not 8, s. 564. Se även Bourdieus kritiska anmärkningar kring biografier i Pierre Bourdieu, *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Bokförlaget Daidalos, Tredje tryckningen, Göteborg 2014, s. 68-75.

⁷⁴ Erik Olin Wright, "Foundations of a neo-Marxist class analysis", *Approaches to Class Analysis*, ed. Erik Olin Wright, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 14 & 18f.

då bristen på en rad dagligvaror skapade kraftigt ökad inflationstakt. Krigsårens prisökningar och varubrist slog hårt mot personer med låga löner alternativt fasta statliga löner, medan den minoritet som hade möjlighet att investera under dessa år många gånger fick ökade inkomster under de så kallade gulaschåren. Inkomstökningar som bland de gynnade ledde till ett ökat intresse för konstköp och vinstökning för exempelvis Bukowskis. Valet av åren 1910 och 1916 gör det således möjligt att se såväl på de olika sociala gruppernas inkomstnivåer som på hur de påverkades av krigsårens ekonomi.

Uppgifterna från taxeringskalendern visar på inkomster och skillnader i inkomst samt ger en antydning om förekomsten av inkomster från exempelvis hyresintäkter och aktier. Däremot är det inte möjligt utifrån taxeringskalendern att definiera och kvantifiera varifrån dessa inkomster härrör. Studien inkluderar inte heller systematisk analys av enskilda individers tillgångar utöver de årliga inkomsterna, exempelvis via arv, något som har betydelse för en mer detaljerad studie av enskildas sociala status.⁷⁵

Uppsatsen baseras, utöver ovan nämnda indikatorer, i hög grad på innehållet i de under åren 1890–1920 utkomna *Meddelanden från Nationalmuseum*. Dessa årsredovisningar riktades till Kungl. Maj:t och var undertecknade av museets överordnade chefer: Gustaf Upmark (1880–1900), Ludvig Looström (1900–1915) och Richard Bergh (1915–1919).⁷⁶ Exempel på kvantitativt material som legat till grund för statistiska redovisningar är antalet oljemålningar som förvärvats med statliga medel under ett visst år och hur mycket varje målning kostat. I denna studie rör det enbart inköpta oljemålningar skapade av vid inköpstillfället levande svenska konstnärer. Källmaterialet möjliggör dock redovisning av konstnärens namn, nationalitet, levnadstid och konstverkets motiv.⁷⁷ *Meddelanden från Nationalmuseum* innehåller även kvalitativt material där den ansvarige chefen beskrivit förvärv av oljemålningar utifrån sin åsikt om målningarnas kvalitet och betydelse för museets samling. Här framgår även skillnader mellan de tre nämnda chefernas strävanden kring samlingen och de årliga förvärvens påverkan på samlingens innehåll, något som gjort att en del material delats upp utifrån studiens tre

⁷⁵ Det bör nämnas att de taxeringskalendrar som använts förekommer i bokupplaga första gången 1905.

⁷⁶ Dessa benämndes Intendent under åren 1866–1912 och Överintendent därefter.

⁷⁷ Det är, vid ett senare skede, därför möjligt att göra en första grov delning av konstverken i svenskt måleri och övrigt, varefter den senare gruppen kan delas upp utifrån nationalitet och det århundrade konstnären varit aktiv under. Förvärvens konstnärliga påverkan på museets samling av oljemålningar kan presenteras tillsammans med donationernas betydelse i sammanhanget. Ytterligare ett exempel på kvantitativt material som finns i *Meddelandena* är den årliga ekonomiska redovisningen, där donationernas betydelse och användning också framgår. Ecklesiastikdepartementets årliga budget för museet har också studerats. Här redovisas såväl löpande driftskostnader som kostnaderna för den utbyggnad av museet som inleddes 1915.

decennier, 1890–1920. Exempel på intressant dokument är Richard Berghs beskrivning från 1915 av den moderna målarkonstens utveckling i Europa och Sverige.⁷⁸

För att bredda bilden av de grupper av museitjänstemän, ledamöter och suppleanter i museinämnden och museets inköpsnämnd som varit verksamma under undersökningsperioden har uppgifter hämtats ur *Svenskt biografisk lexikon*, *Vem är vem? Stor-Stockholm*, *Svenska män och kvinnor*, *Allhems Svenskt konstnärslexikon* (1952–1967), *Konstnärslexikonett Amanda*, *Stockholms adresskalender* (1890, 1900 & 1916), och *Taxeringskalendern för Stockholms stad och Stockholms villastäder och län* (1910 & 1916).

Uppsatsens kontextuella textavsnitt bygger i huvudsak på litteraturstudier samt bearbetningar av historisk statistik från Statistiska centralbyrån i syfte att tydliggöra den andra industriella revolutionens strukturella betydelse för etablerandet av det moderna samhället. Detta sker exempelvis med hjälp av kvantitativ historisk statistik över ekonomisk tillväxt, befolkningsdata, sysselsättning och boendeplats.⁷⁹

Avslutningsvis bör tydliggöras att 2020 års pandemi omöjliggjort säkra arkivresor från Halmstad till Stockholm. Därför har inte relevanta mötesprotokoll från Nationalmuseums museinämnd och inköpsnämnd varit möjliga att inkludera i källmaterialet. Liknande problem har funnits för studierna av museitjänstemännens, ledamöternas och suppleanternas inkomsttaxeringar. De taxeringskalendrar som använts har köpts in från antikvariat och tidigare år har dessvärre inte funnits på bokmarknaden. Detta har inneburit att det inte varit möjligt att studera ett eller flera tidigare avstämningsår för att kunna inkludera de individer som avled före 1910.

1.6 Forskningsöversikt

De två överintendenterna Sixten Strömbom och Per Bjurström har med sina omfattande översiktsverk om Konstnärsförbundet och Nationalmuseum skapat intresseväckande ingångar för fortsatt och fördjupande forskning. Det gäller även Gösta Liljas *Det moderna måleriet i svensk kritik 1905–1914*, Bengt Lärkners *Det internationella avantgardet och Sverige 1914–1925* Gunhild Ostermans *Richard Bergh och Nationalmuseum* och Birgitta Rapps *Richard Bergh. Konstnär och kulturpolitiker 1890–1915*.⁸⁰

⁷⁸ Richard Bergh, *Randanteckningar och noter till katalogen över den samling av svensk konst från 80- och 90-talet, som av konstvänner skänkts till Nationalmuseum 1915. Meddelanden från Nationalmuseum* år 1915, bilaga 1.

⁷⁹ *Historisk statistik för Sverige. Del 1. Befolkning, 1720–1967*, andra upplagan, Statistiska centralbyrån, Stockholm 1969.

⁸⁰ Sixten Strömbom, *Konstnärsförbundets historia till och med 1890*. Bonniers förlag, Stockholm 1945. Sixten Strömbom, *Nationalromantik och radikalism. Konstnärsförbundets historia 1891–1920*.

Samtliga skrivna utan nämnvärda tydliggöranden av teoretiska eller metodologiska ställningstaganden. Samtidigt ger de sex arbetena tillsammans en god startpunkt för efterföljande forskning att fördjupa bilden av det förgångna och lyfta fram en något mer motsägelsefylld historia.

Per Widéns avhandling *Från kungligt galleri till nationellt museum* har sitt fokus på förhistorien till Nationalmuseum. Han har använt sig av ett aktörsperspektiv för att blottlägga vilka aktörerna var, deras inbördes relationer samt deras insatser och intressen i det han nämner som museifrågan. De aktörer som ingår i studien är alla män och ståndspersoner med goda relationer till hovet och var exempelvis även medlemmar i Stockholms allmänna konstförening och Kungliga Akademien för de fria konsterna. Tidsmässigt rör studien första hälften av 1800-talet fram till riksdagens beslut att bygga ett Nationalmuseum i huvudstaden 1845 och öppnandet av museet år 1866. Huvuddelen av debatten kring projektet fördes i ståndsriksdagen med medlemmar ur Riddarhuset som pådrivande, präste- och borgarståndet som tvekande och bondeståndet som motståndare till ett dylikt lyxprojekt.⁸¹

Innehållsligt handlar Widéns avhandling om skapandet av en nationalmuseiinstitution med aktörer vars bakgrund och liv präglas av Sverige under en förindustriell tid. Sammantaget utgör avhandlingen därför en intressant startpunkt och del av den historiska kontext som uppsatsen utgår ifrån.

Maria Görts skriver att syftet med hennes avhandling *Det sköna i verklighetens värld* är att studera konsteorins praxis inom de akademiska institutionerna i Sverige under perioden 1866–1890. I centrum finns två statliga institutioner, Konstakademien och Nationalmuseum med dess nämnd och inköpsnämnd, och den vid tiden verksamma Konstföreningen. Studien fokuserar på de normer och tänkesätt som utgjorde en gemensam värdestruktur och hur denna utövades inom institutionerna och överfördes till elever och allmänheten.⁸²

Görts målsättning har inte varit att täcka ett historiskt förlopp utan att studera ett normsystem i funktion. Då föreliggande studie vill visa hur ”normsystemet” levde kvar

Bonniers förlag, Stockholm 1965. Per Bjurström, Nationalmuseum 1792–1992, Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs 1992. Gösta Lilja, Det moderna måleriet i svensk kritik 1905–1914. Malmö 1955. Bengt Lärkner, Det internationella avantgardet och Sverige 1914–1925, Malmö 1984. Gunhild Osterman, Richard Bergh och Nationalmuseum, Nationalmusei skriftserie nr 4, Lund 1958. Birgitta Rapp, *Richard Bergh. Konstnär och kulturpolitiker 1890–1915*. Diss. Stockholms universitet, Rabén & Sjögren (distr.), Stockholm 1978.

⁸¹ Widén 2009, s. 10ff.

⁸² Görts 1999, s. 11.

inom Nationalmuseums beslutsstrukturer även efter 1890 har Görts studie i mycket varit en god referenspunkt. Beträffande teoretiskt perspektiv skriver Görts följande:

Avhandlingens målsättning att studera konstteorins praxis leder inte alltid till nya resultat, däremot till andra slutsatser, det vill säga till andra sätt att framställa och tolka det historiska materialet på. Jag har inte tillämpat något övergripande teoretiskt perspektiv utan tagit intryck av eller utgått från en rad olika forskare. Det generella perspektiv som eftersträfvats har emellertid varit att söka konstruera det akademiska synsättets logik och sätt att förstå.⁸³

Här skiljer Martin Gustavsson sig tydligt från Görts. I sin avhandling *Makt och konstsmak: sociala och politiska motsättningar på den svenska konstmarknaden 1920–1960* använder Martin Gustavsson den franske sociologen Bourdieus studier av kulturproducenter, kulturkonsumenter och olika grupper inom staten som sin huvudsakliga tolkningsram. Samtidigt vilar avhandlingen på Göran Therborns analys av det svenska klassamhällets struktur och i dess inledande kapitel presenteras olika bilder av klasser och kulturkonsumtionen i Sverige under åren 1920–1960.⁸⁴ Gustavsson skriver:

En central poäng i Bourdieus sociologi om sociala ”rum” är att den inte enbart fokuserar på lodräta avstånd och konflikter mellan klasser, utan även på vågräta avstånd och konflikter *inom* en och samma klass, mellan grupper utrustade med symboliska eller materiella tillgångar av jämförbar omfattning men av olika art.⁸⁵ (Originalets kursiv)

Gustavsson konkretiserar analysen av det svenska klassamhällets konstkonsumtion genom att använda Therborns och Bourdieus studier vid analysen av exempelvis galleristers och konsthandlares försäljningsböcker för att spåra vilka sociala grupper som köpt vilken konst i vilket galleri under åren 1935 och 1955. Här används den svenska socialgruppsstatistiken och Therborns historiematerialistiska klassanalys i redovisningen av de yrkesgrupper och fraktioner som är del av den dominerande klassen.⁸⁶ Gustavssons teoretiska ställningstaganden och bearbetning och analys av det statistiska materialet har den här studien haft god nytta av.

Eva-Lena Bergströms avhandling ägnas åt de av Nationalmuseums tillfälliga utställningar som haft ett huvudsakligt nationellt perspektiv under perioden 1866–1966. Till skillnad från Martin Gustavsson tar hon sin teoretiska utgångspunkt i Michael

⁸³ Görts 1999, s. 15.

⁸⁴ Gustavsson 2002, s. 2 & 19–30.

⁸⁵ Gustavsson 2002, s. 5.

⁸⁶ Gustavsson 2002, s. 2, 10 & 19ff. Therborn, *Klasstrukturen i Sverige 1930–80. Arbete, kapital och patriarkat*. Arkiv förlag, Lund 2018. Göran Therborn, *Kapitalet, överheten och alla vi andra, Klassamhället i Sverige. Det rådande och det kommande*. Arkiv förlag, Lund 2018.

Foucaults diskursanalytiska begreppsvärld. Bergström har prövat en diskursanalytisk metod i undersökningen av det empiriska materialet och ser att de problemområden som studeras är styrda av regelverk (ett institutionellt, administrativt eller politiskt mönster) som i sin tur varit normerande för konstmuseidiskursens utsagor, exempelvis utställningspraktiken.⁸⁷ Det gör att hon intresserar sig särskilt för utställningspraktikens institutionella, ideologiska och sociala förutsättningar och kopplingen till de tillfälliga utställningarnas innehåll, gestaltning, mottagande och förhållande till museets permanenta samling.

Bergström anser att det konsthistoriska perspektivet blev tydligare mot slutet av 1880-talet och att detta bland annat speglade en ny generation museitjänstemäns ökande specialisering och akademiska utbildning inom konsthistoria. Hon nämner Gustaf Upmark d.ä., Ludvig Looström, Georg Göthe och John Kruse som exempel på den förändring som äger rum under åren 1866–1913 och påverkade såväl museets tillfälliga utställningar som dess permanenta samling. Bergströms andra tidsperiod startar år 1914 och knyts inledningsvis i hög grad till Richard Berghs inflytande och förändringsarbete på museet, vilket sammanfaller med föreliggande uppsats särskiljande av åren 1913–1920 och har därmed också givit goda ingångar för de beskrivningar och analyser som görs här.⁸⁸

För förståelsen av kulturpolitiken vid det moderna samhällets framväxt bör Per Sundgrens avhandling kring *Kulturen och arbetarrörelsen* nämnas. Här analyseras socialdemokratins kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander och berör därmed den kulturpolitiska period som ligger i denna studies fokus. Han skriver att det idag finns kulturpolitiskt inriktade studier som berör olika konstområden men hävdar att den svenska kulturpolitikens historia till stor del är oskriven och ser att det egna, starkt empiriskt inriktade arbetet, behandlar tidigare helt obearbetade delar av den historien.⁸⁹ Även Sundgren har influerats av Bourdieus idéer kring den dominerande klassens tillgång till kulturellt kapital, vilket tillsammans med det ekonomiska kapitalet utgör tillgångar i kampen om sociala positioner i samhället.⁹⁰ Sundgren vidgar kulturbegreppet så att det inkluderar tankar, seder och livsmönster i samhället, något som benämns habitus av Bourdieu, och ligger nära marxisten Antonio Gramscis tankar kring den härskande klassens hegemoniska inflytande i samhället.

⁸⁷ Eva-Lena Bergström, *Nationalmuseum i Offentlighetens ljus. Framväxten av tillfälliga utställningar 1866–1966*. Diss., Institutionen för kultur- och medievetenskap, Umeå universitet 2018, s. 18f.

⁸⁸ Bergström 2018, s. 15ff, 104f & 156–167.

⁸⁹ Per Sundgren, *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*. Diss., Carlsson bokförlag, Stockholm 2007, s. 12 & 23.

⁹⁰ Sundgren 2007, s. 12f.

Sundgren anser att det idag finns en relativt stor enighet inom forskningen att arbetarrörelsens strävanden i stort gått ut på att erövra och sprida den borgerliga kulturen till arbetarklassen och breda folklager. Bildning i alla dess former skulle integrera arbetarklassen i det borgerliga samhället och överbrygga samhällets klasskonflikter. Sundgren slår därför fast att det under 1900-talet inte funnits någon arbetarkultur som strävat efter att konkurrera med eller verkligen utmanat den borgerliga kulturella hegemonin i Sverige.⁹¹ Per Sundgrens bild av hur den framväxande arbetarrörelsens olika organisationer inkluderar den borgerliga kulturella hegemonin och gör den till sin skapar ytterligare ett intressant perspektiv på vad som tidigare diskuterats i termer av kulturens externa respektive interna strukturer och skapar förståelse för Nationalmuseums samarbete med exempelvis Arbetarnas Bildningsförbund och enskilda företag under åren efter 1913.

Hans Hayden vill i den tämligen teoritöta texten *Modernismen som institution: om etableringen av ett estetiskt och historiografiskt paradigm* teckna en komplex relation mellan konst och samhälle där moderniteten sätts i centrum och modernismen förstås som en bland många aspekter av samhällets visuella kultur. Det gör att han betonar betydelsen av att tolka manifestationen av bildkonstens autonoma logik i relation till ett historiskt definierat samhälles sociala, ekonomiska och politiska rum.⁹² Han formulerar sitt arbetes syfte som en strävan att undersöka själva den kanoniserande modernistiska narrationen, där ett antal kritiska postmodernistiska perspektiv skapat en distans till den tidigare mer enhetliga kanon och skriver: "Nyckelordet i min tillämpning av detta kritiska perspektiv har varit ambivalens: en aktiv strävan att synliggöra sprickor i och dekonstruera den till synes stabila och enhetliga struktur som modernismens historiografi etablerat."⁹³ Hans Haydens sätt att förhålla sig till den process som skapar den narrativa förskjutning som förflyttar modernismen från konstnärlig opposition gentemot den akademiska dominansen till att bli centrum för berättelsen av 1900-talets konstvärld handlar om ett försök att formulera ett sammanhang mellan kontinuitet och diskontinuitet. Ett försök som föreliggande studie söker bidra till genom att tydliggöra sociala strukturer bakom Nationalmuseums inköpsnämnds val av konst och konsekreterande beslut.

⁹¹ Sundgren 2007, s. 24f, 137 & 353.

⁹² Hayden 2006, s. 15 & 88.

⁹³ Hayden 2006, s. 11

1.7 Studiens disposition

Licentiatuppsatsens andra kapitel tar fasta på Nationalmuseum som ett nationalistiskt färgat och normskapande projekt, väl i linje med vad som gestaltar sig i de framväxande borgerliga nationalstaternas huvudstäder i 1800-talets Europa. Kapitlet söker ge bakgrundsförståelse för Nationalmuseums utveckling under perioden 1890–1920.

Det tredje kapitlet förstärker den kontextuella förankringen genom att beskriva den andra industriella revolutionens betydelse för de sociokulturella förändringar på makronivå inom vilka museets tjänstemän och nämndernas ledamöter och suppleanter formades individuellt och som sociala grupper.

De män som deltog i och ansvarade för Nationalmuseums konsekrerande process under åren 1890–1920 presenteras i fyra kapitel utifrån de sociala strukturindikatorer som presenterades i teoriavsnittet. Detta i syfte att tydliggöra likheter och skillnader i de sociala positioner som förekommer för att söka tydliggöra bakomliggande sociala strukturers betydelse för de val som gjordes.

Det fjärde kapitlet behandlar de museitjänstemän som var anställda under tidsperioden och förekommer som ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden. Det femte kapitlet beskriver ledamöter och suppleanter i museinämnden under åren 1890–1913, vilka inte enbart fattade beslut om vem som skulle ingå i inköpsnämnden utan även till en del själva gjorde det. Det sjätte kapitlet behandlar de bemärkta män som representerat den statliga inköpsnämnden och som fram till år 1913 formade de inköpsförslag som lades på Kungl. Maj:ts bord för beslut. Det sjunde kapitlet utgår ifrån den omdanande stadgerevision som genomfördes 1913, avvecklade inköpsnämnden helt och omformade museinämnden så att den enbart inkluderade museets överintendent och dess tre intendent under åren 1913–1920. Sammantaget ska de fyra kapitlen redovisa de museitjänstemän, ledamöter och suppleanter som var delaktiga i museets konsekrerande beslutsprocess med hjälp av sociala indikatorer.

Del 1

Förhistoria och kontext

Franska 1700-talssalen, övre våningen år 1906. Foto: Nationalmuseum

2. Nationalmuseum – ett normskapande prestigeprojekt

I *Revolutionens tidsålder* analyserar Eric Hobsbawm de nationella kulturer som växte fram i Europa under perioden 1789–1848, fyllda av musik, litteratur och konst. Han skriver:

Det är fortfarande oklart vilka faktorer som avgör varför konsten blomstrar eller vissnar under en viss period. Med det råder inget tvivel om att för åren 1789 och 1848 återfinns huvudförklaringen först och främst i verkningarna av den dubbla revolutionen. Om man skulle försöka summera relationerna mellan konstnär och samhälle under denna tidsålder i en enda missvisande mening, skulle man kunna säga att franska revolutionen inspirerade konstnären genom sin handlingskraft, den industriella revolutionen inspirerade genom sina fasor, medan det borgerliga samhälle som var ett resultat av dem båda, omvandlade själva hans existens och skapandeprocess.⁹⁴

Samtidigt betonar Hobsbawm att det endast var en minoritet av den europeiska befolkningen som hade möjlighet att ta del av allt som skapades. En begränsad del av över- och medelklassen deltog i de framväxande nya nationella kulturerna allt medan majoriteten, som utgjordes av den obildade och fattiga befolkningen, stod utanför.⁹⁵

För etablerandet av en ny berättelse om nationen Sverige krävdes nya politiska och symboliska manifestationer. Som en del i denna process invigdes Nationalmuseum i Stockholm år 1866, vilket var den första monumentala institutionsbyggnaden som byggts efter det att Stockholms slott färdigställdes år 1771. Därefter formas och byggs en rad kulturinstitutioner i Stockholm under perioden fram till första världskriget: Kungliga biblioteket öppnades för allmänheten år 1878, Skansen 1891, Konstakademiens om- och tillbyggnad 1897, Kungliga Operan 1898, Nordiska museet 1907, Kungliga Dramatiska Teatern 1908, Naturhistoriska riksmuseet och Liljevalchs konsthall 1916. De kulturella institutionsbyggnaderna kom ofta till stånd genom en

⁹⁴ Eric J. Hobsbawm, *Revolutionens tidsålder*. Tidens förlag, Stockholm 1979, s. 334.

⁹⁵ Hobsbawm 1979, s. 335f.

samverkan mellan staten och enskilda aktörer, bankfamiljen Wallenberg och Arthur Hazelius kan nämnas som exempel på detta.

Vid sidan av stödet till olika former av kulturella institutioner uppförde den uppåtstigande borgerligheten byggnader som representerade den egna verksamheten och dess betydelse för samhället. Exempelvis bildades Stockholms Enskilda Bank år 1856 och Svenska Handelsbanken 1871. Skandinaviska kreditaktiebolaget byggde ett monumentalt hus vid Storkyrkobrinken 7 i Gamla stan under åren 1872–1876, en bank Ivar Kreuger kom att göra stora och sedermera förödande affärer med under 1900-talets första 30 år. Öppnandet år 1874 av huvudstadens Grand Hôtel och Norstedts tryckeri på Riddarholmen 1882 är ytterligare exempel värda att nämna.⁹⁶

Den fashionabla stadsdelen Östermalm byggdes upp av en rad ekonomiskt och socialt starka individer och organisationer, som exempelvis Aktiebolaget Stockholms Byggnadsförening, under perioden 1870–1930. Stadsdelen ramas idag in av Valhallavägen, Birger Jarlsgatan, Strandvägen och Oxenstiernsgatan och består av områden som Lärkstaden, Villastaden, Diplomatstaden och Nedre Östermalm. Den inkluderar inte enbart stora privata villor och påkostade flerbostadshus utan även Kungliga biblioteket, parken Humlegården, Hedvig Eleonora kyrka, Kungliga hovstallet och Östermalms Saluhall, som invigdes 1888 med kung Oscar II närvarande. I detta område av Stockholm bodde finansmän, byggherrar, officerare, medlemmar ur kultureliten och även flera av dem som figurerar här som museitjänstemän, ledamöter i den statliga inköpsnämnden eller som museets välgörare.⁹⁷ Stadsdelens invånarantal ökade från 1870 års cirka 23 000 till drygt 72 000 invånare 1920.⁹⁸

När Stockholms allmänna konstförening grundades 1832 var tanken, enligt Per Widén, att driva frågan om behovet av ett konstmuseum, öka intresset för konst genom föreläsningar, anordna konstlotterier och stödja svenska konstnärer. Enligt protokollet för föreningens första möte den 14 januari 1832 närvarade 25 aktningsvärda män med titlar som professor, kammarherre, hovarkitekt, kansliråd och riddare.⁹⁹ Konstföreningen beskyddades av kronprins Oscar och hade även drottning Desideria och kron-

⁹⁶ SOU 2009:16, *Betänkande av Kulturutredningen, Grundanalys*. Fritzes förlag, Stockholm 2009, s. 100f & 105, Solfrid Söderlind, "Konsthistoria på museerna", 8 kapitel om *konsthistoriens historia i Sverige*, Red. Britt-Inger Johansson & Hans Pettersson, Stockholm 2000, s. 51. Ingrid Hammarström, *Stockholm i svensk ekonomi 1850–1914*, Almqvist & Wicksell, Stockholm 1970, s. 7f. Tomas Björk, "1800-talet", *Konst och visuell kultur i Sverige 1810–2000*, Bokförlaget Signum, Stockholm 2013, s. 130.

⁹⁷ Fredric Bedoire, *Villastan. En sluten värld för Stockholms ekonomiska och kulturella elit*. Bokförlaget Langenskiöld, Stockholm 2017, s. 43ff.

⁹⁸ Gösta Ahlberg, *Stockholms befolkningsutveckling efter 1850*. Almqvist & Wicksell, Stockholm 1958, s. 158.

⁹⁹ Widén 2009, s. 98f.

prinsessan Josefina som engagerade ledamöter. Vid det första allmänna mötet valdes även en kvinna in, grevinnan Ulla de Geer. Därefter valdes ytterligare sju kvinnor in, varav fem bar titeln grevinna och därutöver fru Nordenfeldt, född Waern, och fröken Sophie Adlesparre. Den sistnämnda var aktiv konstnär och en av de första kvinnor som valdes in i Konstakademien.¹⁰⁰ Anna Lena Lindberg skriver om föreningens medlemmar:

I förteckningen över det första årets 442 medlemmar hörde 140 till ridderskapet och adeln. Högre ämbetsmän, som statsråd och landshövdingar, var med liksom biskopar – skalderna Franzén och Wallin – och 68 officerare. [...] Geijer och Almqvist var också medlemmar liksom 25 grosshandlare, åtta brukspatroner och en sidenfabrikör samt 34 konstnärer. Småborgerskapet var i början i minoritet: fyra bokhandlare, en konditor, en handlande en kramhandlare och en älderman.¹⁰¹

Beskrivningen av konstföreningens medlemsrekrytering tydliggör den sociala dominansen av manspersoner ur hovet, adeln, militärer, höga ämbetsmän, grosshandlare och brukspatroner, med andra ord den överklass som dominerade Sverige vid 1830-talet och innan industrialismen tagit fart och ändrat på samhällets ekonomiska och sociala struktur. Föreningens medlemsantal varierade under 1830- och 40-talet mellan 400 och 500 medlemmar ur den svenska eliten.¹⁰²

Per Widén anser att det var naturligt att diskussionen kring ett eventuellt Nationalmuseum i Stockholm i första hand fördes inom ständsriksdagen eftersom riksdagen efter 1809 styrde över statens inkomster och utgifter. Debatten fördes under åren 1817–1845 utifrån tre huvudlinjer: bildning, manifestation och nytta.¹⁰³ Bildningsargumentet var centralt för de inblandade riksdagsmännen och hade sin grund i den tyska romantiska filosofin, med filosofer som Friedrich W. J. Schellings och Karl Wilhelm Ferdinand Solgers betonande av konstens bidrag till mänsklighetens fördjupade förståelse av förhållandet mellan det jordiska och det gudomliga samt mellan idé och verklighet. Häri sågs konstens betydelse för alla människors möjlighet till ökad bildning. Inte enbart svenska riksdagsmän tog till sig dessa tankar utan även exempelvis professorn i filosofi vid Uppsala universitet Benjamin Höijer, som var lärare för bl.a. Erik Gustaf Geijer och Lorenzo Hammarsköld. Konstens kapacitet att skapa närhet till det gudomliga gällde för alla människor, varför ett konstmuseum borde vara

¹⁰⁰ Widén 2009, s. 100f.

¹⁰¹ Anna Lena Lindberg, *Konstpedagogikens dilemma. Historiska rötter och moderna strategier*. Diss., Studentlitteratur, Lund 1991, s. 44.

¹⁰² Widén 2009, s. 101.

¹⁰³ Widén 2009, s. 185f.

tillgängligt för alla medborgare.¹⁰⁴ Enligt Solfrid Söderlind betonade museiförespråkarna betydelsen av att göra det möjligt för bredare folklager att komma i direkt kontakt med museets konstsamlingar eftersom denna upplevelse skulle bidra till att skapa en ”insikt om tillvarons odelbara helhet, att konsten förenade andligt och sinnligt och uppmuntrade till reflektion. Denna syn delades tvivelsutan av museets kommittéledamöter och tjänstemän och stod i samklang med universitetens estetikämne.”¹⁰⁵

Eva-Lena Bergström beskriver framväxten av nationella konstmuseer i 1800-talets Europa och det sammanhang som Nationalmuseum växte fram inom samt betonar utvecklingens grundläggande värderingar:

Museitanken omfattade, som flera forskare visat, demokratiska upplysningsideal, antikens estetiska förebildlighet, nationalistiska värderingar, vetenskapliga och fostrande förhållningssätt. Dessa föreställningar utgjorde gemensamma fundament för framväxten av offentliga museer. Inom den museala praktiken ingick aktiviteter som samlande, forskande, vården och visandet av museernas samlingar.¹⁰⁶

Maria Görts beskriver de europeiska nationernas etablerande av konstmuseer på följande vis:

När uppförandet av museet påbörjades vid 1800-talets mitt fanns således redan en etablerad tradition av föreställningar både om hur ett konstmuseum skulle se ut och om hur samlingarna borde exponeras. Snarare än att karaktäriseras som ett nationellt projekt var Nationalmuseum ett internationellt fenomen i tiden. Om denna aspekt av konstmuseet som ett tidstypiskt ideologiskt fenomen har en rad forskare skrivit. I grova drag kan tre perspektiv urskiljas i denna forskning: 1700-talets upplysningsidéer och den demokratiska strävan, där tillgänglighet eller offentlighet var målet; Skapandet av ämnet konsthistoria på 1800-talet i dess allmänna och encyklopediska form, där museet blev en iscensättning, samt slutligen behovet av samhällsinstitutioner i reformerande och fostrande anda.¹⁰⁷

Görts betonar det fostrande perspektivet som avgörande för museets tillkomst.¹⁰⁸ Det här är något Widén vänder sig emot och anser att uppfattningen om att museidebatten till stor del handlade om folkuppfostran snarare grundas i en läsning av den brittiska diskussionen där detta perspektiv var betydelsefullt. Han skriver:

¹⁰⁴ Widén 2009, s. 186–196.

¹⁰⁵ Söderlind 2000, s. 51.

¹⁰⁶ Bergström 2018, s. 5.

¹⁰⁷ Görts 1999, s. 72.

¹⁰⁸ Görts 1999, s. 73ff.

Det finns tendenser i materialet som skulle kunna tolkas i sådan riktning, till exempel August Gripenstedts tal om att konstens förmåga att mildra sederna ”från råhet till ädlare njutning”. Detta är dock ett undantag och på det stora hela företräder museiförespråkarna en snarast naiv föreställning om konstens möjligheter att verka på alla människor, oavsett klass, kön eller förkunskaper.¹⁰⁹

Widéns ståndpunkt är att det tyskinfluerade bildningsargumentet var betydelsefullt under hela debatten kring museet, men att behovet av att manifestera Sverige och den nationella kulturen i ett europeiskt sammanhang till sist blev avgörande. Under senare delen av 1800-talet, den period Görts studerat, blev dock frågan om nödvändigheten av ”smakuppfosterspективet” ett bärande tema enligt honom. Då äger diskussionen rum inom en helt annan kontext, som i allt högre grad präglas av industrialismen, urbanisering och en växande arbetarklass.

Vid 1840-talets början fanns en rad nationella och professionellt skötta konstmuseer: Christiansborg i Köpenhamn, Louvren i Paris, Oberes & Unteres Belvedere i Wien, Altes Museum i Berlin, Glyptotheket och Pinakotheket i München och National Gallery i London. Denna våg av europeiska konstmuseer gjorde tydligt för ledamöterna i ståndsriksdagen att Sverige borde manifestera nationens intressen och vara en del av utvecklingen. Här var de riksdagsledamöter som även var medlemmar av Stockholms allmänna konstförening pådrivande i skapandet av en riksdagsmajoritet bakom förslag under 1844–1845 års riksdag.¹¹⁰

Ett Nationalmuseum i huvudstaden sågs som en betydelsefull manifestation för den svenska nationen och att Sverige var i takt med de andra europeiska nationernas utveckling. Widén anser att detta argument till slut var avgörande och det som, enligt honom, fungerade enande över gränsen mellan konservativa och liberaler samt adel och borgare.

Genom att visa upp ett representativt urval av höjdpunkter ur den västerländska konstens kanon kunde den egna nationen manifesteras, men inte som genuin och speciell, utan som tillhörigt en större idé om den civiliserade europeiska gemenskapen. Genom museet och dess systematiska uppställning av italienska renässans- och barockmålningar och klassiska skulpturer garanterades Sverige en plats jämsides med de tyska, franska och engelska staterna. Det nationellt svenska skapades alltså delvis genom en delaktighet i en större gemenskap.¹¹¹

Den ärorika svenska historien och den svenska identiteten skulle på det här viset levandegöras genom livrustkammaren, de arkeologiska fynden och de konsthistoriska

¹⁰⁹ Widén 2009, s. 215. Widéns text innehåller två tryckfel, vilka korrigerats här.

¹¹⁰ Widén 2009, s. 216f.

¹¹¹ Widén 2009, s. 200.

samlingarna.¹¹² De europeiska konstmuseerna skulle bidra till att stärka nationalstaten och skapa en nationell identitet genom att visa upp kulturarvet i centralt placerade och ofta palatsliknande byggnader. Konsten skulle fostra nationens medborgare och skapa bättre människor.¹¹³ För att tydliggöra det nationalistiska inflytandet på konstuppfattning vid mitten av 1800-talet citerar Eva-Lena Bergström konsthistorikern Lorentz Dietrichson från artikelsamlingen *Skandinaviska konstexpositionen i Stockholm 1866: Sverige, Norge, Danmark, Finland, Stockholm, 1866*: ”Måhända skola vi genom den närvarande skandinaviska expositionen få öga på hvardera nationens uppgift i skildrandet av folkets historia, natur och folklif, uti de dem motsvarar arter af målning: historiemålning, landskap och genre.” Hon skriver vidare att Dietrichson ville att det unikt nationella skulle återspeglas i utställningens konst och uttrycka folkets själ utifrån de nationella särarterna och den nordiska naturen.¹¹⁴

Nyttoargumentet, museidebattens tredje argument, började användas först under 1840-talet och visar, enligt Widén, drag av den brittiska diskussionen kring National Gallery. Där knöts konstens goda påverkan på mänskligheten inte till tyska romantiska bildningsideal utan till ekonomisk nytta och den brittiska textilindustrins bristande kapacitet att konkurrera. Här ansågs ett konstmuseum kunna ge inspiration till såväl arbetare och konstruktörer som fabriksägare. En argumentation som även fördes fram vid 1844 års riksdag av Hugo Hamilton. Vid sidan av ett bidrag till industrins utveckling skulle ett konstmuseum vara en viktig del av utbildningen för de blivande konstnärerna vid Konstakademien, där den grundläggande utbildningen i hög grad byggde på kopiering av goda original.¹¹⁵

Eva-Lena Bergström betonar museet som ett nationellt prestigeprojekt och monument över nationens historia och de tillfälliga utställningarna som delar av en strävan att ge museet ett samhälleligt berättigande. Här spåras en önskan om att verka i nuet, fungera som nationens minne, vara en vetenskaplig institution och samtidigt en publik tillvänd bildnings- och nöjesinrättning. En internationell konsthistorisk trend som framemot 1880-talet växte sig allt starkare ställde krav på att konsthistoriens olika epoker, nationella skolor och erkänt framstående konstnärer skulle vara representerade för att ett museum skulle anses ge en god bild av den konsthistoriska utvecklingen. Centralt sågs behovet av att skapa kunskap om svensk konst och tradition, något som präglade Nationalmuseums inköp av konst och samtidigt nödvändiggjorde urval inom

¹¹² Widén 2009, s. 201f. Bergström 2018, s. 66f.

¹¹³ Björk 2013, s. 130f. Söderlind 2000, s. 50f.

¹¹⁴ Bergström 2018, s. 75.

¹¹⁵ Widén 2009, s. 203.

existerande samling.¹¹⁶ Av nedanstående tabell framgår samlingarnas tillväxt under det första knappa halvsekle.

Intendent Gustaf Upmark inledde 1897 års årsberättelse med att påminna om det extra anslag på 40 000 kronor museet beviljats för inköp av konst och konstslöjdsföremål i samband med kung Oscar II regeringsjubileum och årets stora konst- och industriutställningar. Han nämner de talrika gåvor som skänkts till kungen och drottningen och varit utställda i museets lokaler och därmed bidragit till att museet under året haft ett stort antal besökande bland vilka det funnits ”främmande furstliga personer samt konstnärer och konstforskare från utlandet och grannländerna”. Den hyllande beskrivningen inkluderade även samlingarnas tillväxt allt sedan museets öppnande, vilket gjort att lokalytans storlek år 1897 upplevs som allt mer begränsad och att det blivit svårt att placera in nya och skrymmande föremål.¹¹⁷

Tabell 3

Nationalmuseums samling 1866–1912. Antal nummer.

	1865–1866	1897	1902	1912
Skulptursamlingen (inberäknat samlingar av gipsavgjutningar, av antika vaser m.m. och egyptiska fornlämningar)	1 898	3 984	4 023	4 187
Målningssamlingen: oljemålningar	1 040	1 521	1 790	2 063
Miniatyrsamlingen	26	4 252	4 728	4 743
Handtecknings- och gravyrssamlingarna	63 000	114 500	117 765	140 227
Konstslöjdsamlingen	369	10 561	11 160	12 127

Anm: När det gäller ökningen av dessa samlingar beror den i huvudsak på enskilda donationer från Carl Fredrik Dahlgren 1894 (= hela ökningen av miniatyrsamlingen), Axel Bielke och P. W. Wahlberg (= sannmanlagt 16 000 gravyrer) och Carl XV (konsthanverk), men också på Gustaf Upmarks omfattande förvärv av handteckningar under sin tid som chef.

Källa: Proposition 1913:238, s. 4.

Från och med årsberättelsen 1902 kom även intendent Ludvig Looström att uttrycka sitt bekymmer över bristen på lokaler och fortsätter att göra det fram tills dess att ecklesiastikminister Fridtjuv Bergs sakkunnigkommitté våren 1913 avlämnar det

¹¹⁶ Bergström 2018, s. 60ff. Görts 1999, s. 122f.

¹¹⁷ I 1897 års berättelse påminns läsaren om att de begränsade lokalytorna tagits upp i tidigare årsberättelser. ”I flere föregående årsberättelser ha dessa olägenheter blifvit vidrörda. Så 1889, 1891, 1894, 1895. Något utförligare har frågan behandlats i ett af mig den 20 Nov. 1895 uppsatt underd. memorial angående omflyttning af vissa delar af samlingen, öfver hvilket Nationalmusei Nämnd den 8 Maj 1896 afgifvit underdänigt utlåtande.” *Meddelanden från Nationalmuseum* 1897, s. 5.

förslag som kom att ligga till grund för om- och tillbyggnad av museet.¹¹⁸ Tomas Björk skriver:

Under 1800-talet hängdes målningarna på museerna mycket tätt i rader bredvid och över varandra, vilket kunde ge ett intryck av att museiväggarna hade tapetserats med konst. [...] I de flesta museerna fanns den västerländska konsten i en särskild avdelning och de olika europeiska skolorna placerades i särskilda rum där målningarna gärna hängde kronologiskt. På så sätt mötte besökaren en historiserad, färdigförpackad version av konsten, vilket innebar att den uppfattades som ett nationellt fenomen som tog sin början i antiken för att fullbordas i besökarens samtid. Den västerländska konsten framstod på så sätt som en estetisk norm som hade utvecklats utefter en kronologisk linje.¹¹⁹

Tidskriften *Ord&Bild* publicerade 1915 Richard Berghs ”Konstmuseet som skönhetsvärld”. Här kritiseras de existerande konstmuseerna och museiorganisationerna för bristande förmåga att skapa en skönhetsupplevelse och grund för estetisk utveckling för sina besökare. Det gällde allt ifrån museibyggnadernas bristande arkitektoniska anpassning till sitt ändamål, att presentera konst på väggar med god belysning, till museiorganisationernas ständiga strävan att, utan plan, skapa överfyllda museer och hängningar som resulterade i fyllda väggar som snart tröttade ut besökarna och dödade deras önskan om förkovring och lustupplevelse.¹²⁰ Richard Bergh formulerar sin bild av målet museet borde sträva mot:

Besökaren skall hela tiden under sin vandring genom museets olika formvärldar (resp. idévärldar) känna det samband som förenar dem alla. Han bör klarast möjligt kunna förnimma, hur de successivt och organiskt utgå ur och övergå i varandra, trots de stora motsättningarna mellan dem, och hur de slutligen alla tillsammans uppbygga den konstens universella skönhetsvärld, som museet såsom helhet bör vara en levande bild av. Under hela sin vandring bör åskådaren oavbrutet äga den trygga känslan av att det finns en bärande tanke bakom alla de effekter han ser, ty här är det så långt ifrån att han kan bli förstämd när han märker avsikten, att han tvärtom måste bli förstämd var gång han inte gör det.

Denna sköna värld skall nu ligga lika öppen och lockande för alla, för den stora publiken liksom för forskaren, men den konstnärligt bildade skall naturligtvis ha det största utbytet av densamma – alldeles som den musikaliskt bildade har den

¹¹⁸ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1902–1913. Bjurström 1992, s. 197f.

¹¹⁹ Björk 2013, s. 131.

¹²⁰ Richard Bergh, ”Konstmuseet som skönhetsvärld”, *Ord&Bild*, Fjärde häftet, Tjugofjärde årgången 1915, s. 210.

djupaste behållningen af ett mäktigt symfoniskt verk, huru innerligt än den naive åhöraren kan tjasas av dess olika välklanger eller gripas av dess helstämning.¹²¹

Berghs kritik av dåtidens konstmuseer, såväl svenska som europeiska, och vad som borde vägleda dessa sammanfaller i hög grad med vad som uttrycks 1915 av Georg Pauli i *Konstens socialisering: ett program*. Enligt Pauli hade skapandet av konstmuseer och museibesökarens direkta upplevelse av konst inte endast som mål att skapa kunskap och glädje vid konstbetraktandet utan även att utveckla allmänhetens sinne för skönhet så att den enskilde kunde använda sin erfarenhet vid formandet av den egna bostaden eller offentliga miljöer. Han såg konsten som en social faktor som svarar mot människors behov av harmoni och trivsel. Syftet med statens offentliga konstmuseer, menade Pauli, skiljer sig från kommersiella verksamheter, som konstatställningar, konsthandel och konstgallerier. I konstmuseerna skulle de konstnärliga principerna utgöra grunden för verksamheten.¹²² Pauli var också djupt kritisk mot det faktum att staten saknade en konstpolitik och skrev:

För var och en av de förvaltningsgrenar som falla under statlig omvårdnad bedriver regeringen en viss politik. Så ha vi handelspolitik, järnvägspolitik, tullpolitik, på senare tid mat- och svältpolitik; men ha vi konstpolitik? Nej mina herrar! varken hava vi eller hava vi haft, konstpolitik! Icke ens under 80-talet, då Opponenterna stormade Akademien för att vinna konstnärernas autonomi eller självbestämmerätt, förde regeringen någon konstpolitik.¹²³

Georg Pauli ansåg det vara statens plikt att säkerställa att medborgarnas grundläggande behov tillfredsställs, exempelvis deras behov av skönhet, men statens uppgift var däremot inte att sätta sig till doms över konkurrerande konstriktningar. Det förefaller dock som att Pauli inte satte sin tilltro till att dåtidens politiker och statstjänstemän skulle genomföra förändringarna. Han satte istället sin förhoppning till att en ny mäktig rörelse skulle träda fram och ha användning av konsten. Han såg socialdemokratin som sin tids mäktigaste rörelse och den som borde axla uppgiften, men som dithills inte visat intresse för estetiska frågor.¹²⁴ I texten *Estetisk ekonomi* från 1915 uttrycker Pauli sin kritik gentemot socialdemokratin och skriver: "Men här mötes man ännu så länge av

¹²¹ Bergh 1915, s. 215.

¹²² Georg Pauli, *Konstens socialisering: ett program*. Bonniers förlag, Stockholm 1915b, s. 26 & 28. Strömbom 1965, s. 206ff.

¹²³ Georg Pauli, "Om jag vore minister för de sköna konsterna", *flamman* 1918. Lunds universitetsbibliotek, Handskrifter och specialsamlingar.

¹²⁴ Pauli 1915b, s. 10.

tystnad, i det socialdemokratien alltjämt är upptagen av brödfrågan och sociala jämlikhetsproblem och ej har funnit tid att intressera sig för estetisk ekonomi.”¹²⁵

Utifrån Jürgen Habermas analys av den borgerliga offentlighet som växte fram under 1800-talet kan museiorganisationen ses som aktiv del av en historiskt definierad ideologiproduktion. Eva-Lena Bergström anser att Tony Bennetts analys av konstmuseer och andra samhällsinstitutioners roll i formandet och vidmakthållandet av en maktordning varit betydelsefull för hennes avhandling och skriver:

Min uppfattning är att konstmuseidiskursen definieras och vidmakthålls av de institutioner och de individer som besitter den formella makten och har auktoritet att bestämma vad som är rätt och fel, vilka värden och normer som reglerar praktikens uttryck. Nationalmuseum och dess ledande befattningar är en sådan institution. Museet är inte bara format av sin historiska kontext utan dess museala praktik har i lika hög grad verkat normerande för vad som ska samlas och visas; vad som är god konst och hur denna ska upplevas samt vad som är museets publika roll.¹²⁶

Det Bergström beskriver är vad Bourdieu benämner en konsekreterande process som präglas av den tidens dominerande habitus vilken präglade museiinstitutionens åsikter kring konst och fungerade styrande vid val och inköp av ny konst till samlingarna. Något som till slut påverkade museibesökarens bild av konst och konsttrender. Bergström skriver vidare att:

Det publika museets didaktiska funktion grundade sig på en medveten strävan att åstadkomma ett offentligt utrymme där de underordnade klasserna kunde lära sig saker genom att imitera borgerligheten, framför allt normerna för klädsel och uppförande. Bennett, liksom tidigare sociologen Pierre Bourdieu, menar att i praktiken har åtminstone konstmuseerna alltid varit en plats för eliten. Istället för att fungera klassutjämnande har de bidragit till att vidmakthålla skillnaden mellan elit och folket.¹²⁷

Tidigare i föreliggande kapitel har beskrivits hur representanter inom ståndsriksdagens adels- och riddarstånd och präststånd använde det romantiskt och filosofiskt präglade bildningsargumentet som argument för skapandet av ett nationellt konstmuseum i huvudstaden. Den filosofiska tanken utgick ifrån konstens kapacitet att bidra till mänsklighetens fördjupade förståelse av förhållandet mellan det jordiska och det gudomliga, vilket sågs som ett betydelsefullt skäl till att konstmuseerna borde vara

¹²⁵ Georg Pauli, ”Estetisk ekonomi”, *Ord&Bild*, Tredje häftet, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1915a, s. 149.

¹²⁶ Bergström 2018, s. 20.

¹²⁷ Bergström 2018, s. 29.

öppna för alla. Det kom nog att dröja fram till slutet av 1800-talet innan bildnings-tankarna kom att inkludera samhällets underklass i mer konkret form.

I *Meddelanden från Nationalmuseum* återkommer rubriken "Besök" från 1902 fram till år 1916 med redogörelser av de olika former av föredrag, visningar av samlingarna och sommarkurser som genomförts under ledning av museitjänstemän som Ludvig Looström, Eric Folcker, Georg Göthe och John Kruse, men också av yrkesmän som slottsarkitekt Agi Lindegren och skriftställaren Carl Laurin, tillsammans med skolungdomar, studenter och arbetare. Dessa verksamheter kan ses som konkreta bevis på museets folkbildande ambitioner.

År 1904 hölls sommarkurser med visningar och föredrag om konstsamlingarna på museet, Drottningholm och Kina slott. Skolungdomarna och de medföljande lärarna från Stockholm och "landsorten" fick besöka museet gratis. Skolungdomarnas intresse förefaller vara något som Ludvig Looström var stolt och glad över. Han skrev 1905:

Bland besöken är som en synnerligen glädjande företeelse att anmäla de med hvarje år ökade antalet skolungdomar, som under ledning af sina lärare och lärarinnor eller af museitjänstemän och andra för konsten intresserade personer studera samlingarna. Ofta infinner sig till och med ett flertal skolor på samma gång, hvilket under nuvarande otillräckliga utrymmesförhållanden stundom vållar rätt betydliga svårigheter med afseende på cirkulationen i salarna.¹²⁸

Det är också tydligt att Looström inte försatt något tillfälle att understryka såväl museets popularitet som dess trångboddhet.

1914 var ett år som i hög grad präglades av motsättningarna mellan högern och socialdemokratin och den 6 februari tågade 30 000 bönder till Stockholms slotts borggård, där Gustaf V kom att hålla sitt fosterländska och försvarsvänliga Borggårdstal. Portarna till Nationalmuseum öppnades den 7 och 8 februari för Bondetåget och lät museets tjänstemän visa besökarna samlingarna gratis, vilket kan ses som ett stöd till Gustaf V och de konservativa. Denna generositet gjorde att antalet gratisbesök på söckendagarna (måndag–lördag) under februari 1914 uppgick till nästan 19 000 besökare medan de för januari och mars endast uppgick till cirka 4 000. Den 8 februari ordnade Stockholms arbetarekommun en motdemonstration som leddes av Hjalmar Branting och samlade 50 000 deltagare, dessa demonstranter bjöds emellertid inte in till gratisvisningar på museet.¹²⁹

¹²⁸ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1902–1916.

¹²⁹ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1914, s. 103. Sten Carlsson, *Svensk Historia* 2, tredje upplagan, Bonniers bokförlag, Stockholm 1970, s. 476f.

Beträffande de arbetare som besökte museet så kom de sannolikt inte i någon större utsträckning från det trasproletariat som i hög grad befolkade Per Anders Fogelströms berömda Stockholmsböcker, som kämpade med tunga arbeten, trångboddhet, svält och supande. Det var istället inom de grupper som sökte sig till organisationer som nykterhetsrörelsens IOGT (Independent Order of Good Templars), som grundades år 1879 och 1910 hade över 160 000 medlemmar, eller till någon av alla de organisationer som bildades av den framväxande arbetarrörelsen som exempelvis arbetarbiblioteken, läsecirklar och ABF (Arbetarnas Bildningsförbund), som bildades 1912 på Brunnsviks folkhögskola.¹³⁰ Som exempel på detta kom under 1903, efter förfrågan från den verkställande direktören på Gustafsbergs fabrik, grupper av arbetare från fabriken till museet. Samma år visade museets tjänstemän samlingarna för deltagare från de ”populärvetenskapliga nykterhetskurserna” och amanuens John Kruse höll två föredrag kring en pågående Rembrandutställning.¹³¹

Per Sundgren har i *Kulturen och arbetarrörelsen* analyserat hur ett par centrala gestalter inom arbetarrörelsen, som Oscar Olsson, Rickard Sandler, Erik Hedén och Arthur Engberg, förhöll sig till bildning och kultur. Han ser att det fanns skillnader mellan dem men att:

Den gemensamma kärnan i den bildningsidealism, som de delar med de flesta av tidens folkbildare, är en utspädd och till tiden anpassad nyhumanism, denna tro på kulturens och bildningens förädlade kraft. De delar alla synen på bildning som en inre process i vilken individen genom egen aktivitet steg för steg moraliskt och estetiskt kan utveckla sin personlighet.¹³²

Han anser också att det fanns stora likheter mellan det bildningsideal som företrädades av liberala folkbildare och socialdemokraterna och skriver:

Vilken den bildning var som skulle spridas till folket behövde knappast diskuteras. Oenighet bland folkbildare med skilda politiska sympatier kunde visserligen förekomma, framför allt när det gällde hur man skulle förhålla sig till samhälls- och naturvetenskaper och dagens brännande frågor, men när det gällde humaniora var enigheten i regel stor. Kulturarvet var ett och odelat och stod över klasserna. Uppgiften för arbetarrörelsen och dess folkbildning var att överta och sprida detta arv, inte att kritisera det.¹³³

¹³⁰ Åke Lindgren, *Rörelse i tiden: En bok om kampen för ett nyktrare Sverige*. Sober förlag, Stockholm 2001, s. 36. Sundgren 2007, s. 67ff & 82ff.

¹³¹ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1903, s. 49.

¹³² Sundgren 2007, s. 132.

¹³³ Sundgren 2007, s. 135.

Oscar Olssons tänkande kan, enligt Sundgren, sägas ha sina rötter i 1880-talets politiska radikalism men hans estetiska ideal var präglad av 1890-talets nationella romantik och liberaler som Ellen Key och Hans Larsson, med höga värderingar av estetik, konst och litteratur, som viktiga förebilder.¹³⁴ Som exempel på den kultursyn som präglade dåtidens bildnings- och kulturpersonligheter kan även det informella sällskapet Juntan nämnas. Gruppen formades år 1890 hemma hos Karl Otto och Lisen Bonnier, vid tiden boende i Östermalms Villastad på Karlavägen 15A, med medlemmar som Ellen Key, Richard och Gerda Bergh, Georg och Hanna Pauli, Artur och Nanna Bendixson, Betty Hirsch, Olga Björkengren och Klas Fähræus. Vännerna träffades för att läsa högt, samtala och umgås, vilket ju dokumenterats bland annat genom Hanna Paulis målning *Vännerna*.¹³⁵ Enligt Sixten Strömbom stod Richard och Gerda Bergh den framväxande arbetarrörelsen nära, vilket tog sig uttryck i att de ledde konstnärliga studiecirklar för intresserade arbetare. Därtill skänkte Bergh sin målning, *Riddaren och jungfrun*, till Stockholms nya Folkets hus och utförde ett uppskattande porträtt av Hjalmar Branting.¹³⁶

Det är här inte möjligt att tydliggöra hur beslutet kring museets samarbete med Arbetarnas Bildningsförbund växte fram, men i *Meddelanden från Nationalmuseum* åren 1917–1920 går att läsa hur samarbetet utvecklades i form av en serie av förevisningar av konstsamlingarna. Varannan söndag ordnades visningar som huvudsakligen var formade så att besökarna kunde få en översikt av samlingarnas fördelning och placering i museets lokaler. Detta för att de därefter själva skulle kunna besöka museet på egen hand och hitta de konstföremål som var av speciellt intresse för dem. Vid dessa allmänna förevisningar var, enligt uppgift, besökarna generellt sett nya vid varje tillfälle.

Därutöver fanns en annan grupp som anmält intresse av att under nio söndagar vintern år 1917–1918 systematiskt gå igenom museets samtliga avdelningar och få ta del av fria föreläsningar utförda av museets olika specialister. Under perioden genomfördes dessutom enstaka förevisningar, exempelvis visades den tillfälliga franska utställningen av överintendenten Richard Bergh, intendenten Axel Gauffin och amanuensen Erik Wettergren. Gruppstorleken maximerades i båda grupperna till 30 personer. Samarbetet med Arbetarnas Bildningsförbund fortsatte under de kommande åren i form av såväl allmänna förevisningar för nytillkomna besökare som de fria föreläsningarna för en över ett par månader sammanhållen grupp. Samtliga tjänstemän deltog med sin

¹³⁴ Sundgren 2007, s. 123.

¹³⁵ Bedoire 2017, s. 146. Samt information från Hanna Paulis målning *Vänner* (NM1723). Asplund 1962, s. 152f. Birgitta Rapp ger en intressant redovisning av Richard Bergh som engagerad samhällsmedborgare i kapitlet "Unionskrisen", bland annat genom Berghs en tät brevväxling och åsiktsutbyte med vännen Ellen Key, Rapp 1978, s. 50–74.

¹³⁶ Strömbom 1965, s. 267 se även not 5.

expertis i visningar och föreläsningar.¹³⁷ I Sundgrens beskrivning av de studiecirklar som bedrevs inom IOGT och arbetarrörelsen vid 1900-talets början tydliggörs stora problem med att få fram lämpliga och goda lärare. Här skiljer sig museets verksamhet på ett betydande vis genom den ständiga närvaron av kunniga museitjänstemän, vilka visade museets samlingar eller deltog som föreläsare. Oscar Olssons syn på betydelsen av det individuella arbetet för att nå ökad bildning förefaller likna museitjänstemännens strävan efter att förbättra sina deltagares möjlighet att självständigt ta del av museets konstsamling.

Att museiledningen under dessa år strävade efter att föra ut kunskaper och konstsamlingar till grupper utanför det centrala stockholmsmuseet framgår av meddelandena från år 1919:

Den nya form för Nationalmuseets verksamhet som går ut på att periodvis på olika orter inom landet anordna folkliga fester där genom konstutställningar och föredrag, dramatiska föreställningar och konserter konstnärliga bildningstillfällen skulle beredas sådana landsorters innevånare som på grund av avlägsenhet från de större städerna sällan eller aldrig komme i åtnjutande av sådana möjligheter, en verksamhetsform varpå den största vikt lägges i Richard Berghs program för museets omorganisation, fick genom denna första kulturmässa en synnerligen lycklig och för framtida fortsättning ovanligt lovande början.¹³⁸

Några avslutande rader bör skrivas om hur många som årligen besökte museet. Till att börja med räknas besöken under söckendagarna (måndag till lördag), i besök på fridagar, betaldagar eller med frikort. Dessa besök förefaller ha räknats tämligen noga över åren. Söndagsbesöken räknas alltid enligt en ”ungefärlig beräkning”. År 1890 redovisar Gustaf Upmark grunden för skattningen:

I statens historiska museum visa de räknade söndagsbesöken en siffra af 82,845 personer. Om man beräknar, att besöken i konstafdelningens två våningar äro dubbelt så många som i historiska afdelningen, uppkommer för den förra ett besöksantal å söndagarna af omkr. 165,000 personer. Läggas härtill besöken om hvardagarna, blir totalsumman för året omkring 220,000 personer.¹³⁹

Det här är grunden för de skattningar som görs under åren 1890–1920 och vid varje redovisning av totalantalet besökare understryker ansvarig intendent/överintendent att det rör sig om skattningar. I bilaga 1 redovisas besöksstatistiken för hela perioden 1890–

¹³⁷ *Meddelanden från Nationalmuseum* år 1917 s. 71, 1918 s. 54, 1919 s. 61 & 1920 s. 60.

¹³⁸ *Meddelanden från Nationalmuseum* år 1919 s. 6.

¹³⁹ *Meddelanden från Nationalmuseum* år 1890, s. 27.

1920, samt en mindre källkritisk reflektion som bland annat betonar att antalet besök inte är lika med antalet besökare.

Det är möjligt att museitjänstemännen kände en osäkerhet kring besöksstatistiken och därför genomförde sex räkningar av söndagsbesökare under år 1906: 11 mars 4 552, 25 mars 3 200, 8 april omkring 2 000, 6 maj 1 256, 30 september 2 686 och den 14 oktober 4 276. Eftersom det inte genomförts någon räkning på övriga söndagar skriver Ludvig Looström att: "... någon fix siffra för söndagsbesöken under år 1906 ej uppgivas. Dessa torde dock ej ha varit fåtaligare än under år 1905, då de beräknades till omkr. 130 000, hvadan totalsiffran för besökande under år 1906 icke torde ha understigit 193 777." Eftersom det totala besöksantalet på arbetsdagarna måndag–lördag under årets samtliga månader pendlade mellan 9 173 (augusti) till endast 2 091 (december), är det tydligt att museibesöken i första hand var ett söndagsnöje. Besöksantalet under endast en söndag kunde uppskattas överträffa månadsstatistiken för samtliga vardagar.¹⁴⁰

Diskussionen om vem som gick respektive går på museer och vilka man borde försöka nå med verksamheten har som bekant fortsatt in i nutid. Många studier har gjorts och här nämns endast tre som ett litet bidrag till att ge ökad förståelse för frågeställningen. Bourdieu och Alain Darbel studerade museibesökarna i Europa under 1960-talet och fann att arbetarklassens andel var mycket låg: Grekland (2%), Holland (2%) och Frankrike (4%). En liknande studie som genomfördes under Harald Swedners ledning i Sverige 1964–1965 fann att arbetarklassens andel av Moderna Museets besökare var 5 procent.¹⁴¹ Väl medveten om att samhällsförhållandena skiljer sig ifrån den tid som studeras här används de statistiska beräkningarna på uppskattningarna av antalet besökare under åren 1890–1920. Det skulle i så fall innebära att den högsta nivån arbetarklassbesökare nås vid 1897 års firanden (2% 5 840 respektive 5% 14 600 besökare) och lägsta nivån visar 1920 (2% 2 460 respektive 5% 6 150). Viktigt är förstås att en och samma person kan ha besökt museet vid fler än ett tillfälle.

Martin Gustavssons studie över vilka som köpte konst hos Fritzes, Färg och Form samt Galerie Blanche förstärker bilden av hur omfattande olika sociala gruppers konstköp var år 1935. Detta år svarade arbetarklassen i vid mening endast för 0,5 procent av konstköpen medan grupperna borgarklass och speciella kategorier sammantaget svarade för nästan 40 procent av konsumtionen på detta område. Det är nog värt att gissa att det är inom de två senare grupperna, samt delar av mellanskikten, som kärnan av

¹⁴⁰ *Meddelanden från Nationalmuseum* år 1906, s. 68.

¹⁴¹ Pierre Bourdieu & Alain Darbel, *The Love of Art. European Art Museums and their public*. Polity Press, Cambridge 1997, s. 30. Martin Gustavsson, "Pengar, politik och public. Moderna Museet och staten", s. 35–64 i Anna Tellgren, Martin Sundberg & Johan Rosell (red.), *Historieboken. Om Moderna Museet 1958–2008*, Moderna Museet, Stockholm 2008, s. 54f.

konstintresset alstras och ett konstinnehav har en social betydelse som Bourdieu skulle försöka fånga i begrepp som habitus och kulturellt kapital.

Gustavsson analyserar var Fritzes och Färg och Forms kunder bodde i Stockholm konstaterar han att Östermalmsborna, trots skillnader i konstsmak, dominerade hos båda gallerierna. Inkomsterna förefaller dock vara generellt lägre bland kunderna med smak för Färg och Forms modernare utbud.¹⁴² De olika gruppernas preferenser, olja eller teckning, framgick tydligt och cirka 80 procent av köpen utgjordes av oljemålningar.¹⁴³ Oljemålningarnas dragningskraft och sociala status hade präglat elitens konstsmak långt före år 1935.

I inledningen av kapitlet betonades utifrån Eric Hobsbawm att det huvudsakligen var en begränsad del av över- och medelklassen som deltog i de nationella kulturer som växte fram under 1800-talet. Detta samtidigt som befolkningsmajoriteten, som var utbildad och fattig, stod utanför. Sverige var under den här tiden ett fattigt land med en majoritet av befolkningen sysselsatt inom jordbruk och fiske. Den svenska industriella och ekonomiska utvecklingen inleddes under andra halvan av 1800-talet och främst då under dess sista decennium när den andra industriella revolutionen svepte in över Sverige och vår huvudstad. För landets överklass var representationen på de internationella industriutställningarna och existensen av ett Nationalmuseum med gott rykte betydelsefulla symboler för den nationella självkänslan och aktiva delar i de europeiska nationernas fredliga kamp om kulturell ära.

Galleri. Nederländska salen, 1916 års hängning av Richard Bergh, övre våningen. Foto: Nationalmuseum

¹⁴² Gustavsson 2002, s. 93 & 98ff.

¹⁴³ Gustavsson 2002, s. 22 & 117f. Martin Gustavsson har även belyst förhållandet mellan sociala strukturer och möbelkonsumtionen hos Svenskt Tenn och Carl Malmsten. Martin Gustavsson "Det gäller att ha klass. Möbelkonsumenter hos Svenskt Tenn och Carl Malmsten, 1935–1955." *Senmoderna reflektioner. Festskrift till Johan Fornäs*. Red. Erling Bjurström et al., Linköping University Electronic Press 2012. URL:<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-74864>

3. Den andra industriella revolutionen som kontext

Den första industriella revolutionen växte fram i Storbritannien under 1700-talets senare hälft kring ångmaskinens användning i gruvor och inom textilindustrin. Under 1800-talet förbättrades ångmaskinens prestanda successivt och öppnade för möjligheten att skapa ångdrivna lokomotiv och ett alltmer omfattande järnvägsnät, vilket fram emot mitten av århundradet gjorde att järnvägen inte endast var del av den expanderande industriproduktionen utan även gav förutsättningar för en växande passagerartrafik.¹⁴⁴

I Sverige byggdes järnvägsnätet ut under senare hälften av 1800-talet. Först för att frakta tunga transporter kortare sträckor och därefter med de statliga stambanorna som knöt samman Stockholm med Göteborg, Malmö och Norrköping. Utefter dessa linjer växte nya samhällen och stationer fram. Samtidigt fanns ett flertal privata järnvägar exempelvis i Bergslagen där det, enligt Lennart Schön, rädde en närmast febril aktivitet för att binda samman gruvor, järnverk och hamnar.¹⁴⁵

Under 1890-talet kom den andra industriella revolutionen att förändra det svenska samhället i grunden genom bl.a. elektriciteten, elmotorn och förbränningsmotorn. De flesta elkraftsföretag som bildades i USA, Tyskland och Sverige vid den här tiden var inriktade på att utnyttja elektriciteten för belysning. Med den likströmsteknik man använde var det inte möjligt att överföra elektrisk energi mer än några kilometer. Lösningen, som växte fram under 1890-talet, låg i att använda växelström i ett trefas-system där man kunde använda starkström för att transportera energi längre sträckor och sedan omvandla den till svagström med hjälp av lokala transformatorer. Skapandet av ett utvecklat kraftnät och elmarknad var tidskrävande och krävde omfattande

¹⁴⁴ Eric J. Hobsbawm, *Kapitalets tidsålder*. Tidens förlag, Stockholm 1981, 276ff. Mats Bladh, *Vägskäl i svensk energihistoria. Den ena omställningen efter den andra*. Books on Demand, Stockholm 2020, s. 35. Fredric Jameson, *Postmodernism or, the cultural logic of late capitalism*, Duke University Press 1991, s. 35ff.

¹⁴⁵ Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*. SNS förlag, Stockholm 2000, s. 156f & 159ff. Bladh, 2020, s. 47.

ekonomiska resurser. Enligt Jan Glete hade den svenska kraftindustrin och den elektriska verkstadsindustrin fullbordat sin mognadsprocess omkring år 1910. En process som kan exemplifieras av hur man i slutet av 1870-talet anlade hästdragna spårvägar i Stockholm och Göteborg och cirka 10 år senare även i Malmö. Efter sekelskiftet elektrifierades verksamheten.¹⁴⁶ Uno Gustafson redovisar hur Stockholms industrier drevs år 1900 respektive 1910 utifrån ånga, gas, petroleumprodukter och elektricitet. Här framgår i första hand betydelsen av ånga och elektricitet samt den markant ökade betydelsen av elkraften år 1910.¹⁴⁷ För Nationalmuseum inleddes arbetet med att installera elektriskt ljus i utställningssalarna 1920–1921 och detta slutfördes först tio år senare då projektets genomförande högtidlighölls storligen vid invigningen 9 april 1931.¹⁴⁸ En stolt överintendent Axel Gauffin kunde skriva: ”År 1931 kommer i alla tider att stå som ett märkesår i Nationalmusei historia. Detta år kunde museet fira fullbordandet, ej blott av den nya värmeledningen utan också av den fullständigt genomförda belysningen i museet.”¹⁴⁹

Lennart Schön skriver om den andra industriella revolutionen i Sverige kring 1890-talet:

Under decennierna kring sekelskiftet rådde en närmast feberaktig aktivitet. Mängder av nya företag grundades inom branscher som verkstadsindustrin, kraftindustrin, massa- och pappersindustrin, den grafiska industrin, konfektionsindustrin och skoinindustrin. Framstegen blev särskilt framträdande inom verkstadsindustrin. Nya företag uppstod, som i flera fall byggde på svenska uppfinningar eller svensk vidareutveckling av den nya motor- och maskintekniken. Fram till 1910 rusade flera svenska industriföretag fram till ledande ställningar inom en rad av tidens stora innovationsområden.¹⁵⁰

Ingrid Hammarström redovisar hur stockholmsindustriernas starka framväxt slår igenom på Stockholms befolkningstillväxt. Den genomsnittliga årliga befolknings-tillväxten var under åren 1890–1895 2,0 procent samtidigt som ökningen av antalet arbetare var 4,8 procent. För åren 1896–1900 växte stockholmsbefolkningen med 2,8 procent och de industrisysselsatta med hela 6,6 procent per år. Därefter vänder det och för åren 1900–1910 ökade arbetarantalet årligen med 1,6 procent och stockholms-

¹⁴⁶ Jan Glete, *ASEA under hundra år. 1883–1983. En studie i ett storföretags organisatoriska, tekniska och ekonomiska utveckling*. ASEA AB, Västerås 1983, s. 19ff. Schön 2000, s. 212, 241ff & 251.

¹⁴⁷ Uno Gustafson, *Industrialismens storstad. Studier rörande Stockholms sociala, ekonomiska och demografiska struktur 1860–1910*. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning, nummer 37, Stockholm 1976, Tabell 11 s. 237.

¹⁴⁸ Lena Liepe, *A case for the middle ages. The public display of medieval church art in Sweden 1847–1943*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, Antikvariska serien 55, Stockholm 2018, s. 75f.

¹⁴⁹ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1931, s. IIIff.

¹⁵⁰ Schön 2000, s. 220.

befolkningen som helhet med 2,2 procent. De här siffrorna motsvarar dåtidens konjunktursvängningar med åren 1893 till 1899 som stark ekonomisk framgång för svensk industri. Det var goda år för exempelvis stockholmsbaserade industrier som L.M. Ericsson, AB Separator (Alfa Laval), Nya AB Atlas (senare del av Atlas Copco), Max Sieverts Fabriks AB, Elektriska AB (senare ASEA & ABB) och AB Primus. Det är viktigt att betona att de nya industriaktiebolagen växte fram i en bredare miljö där affärsbankernas nätverk, Stockholms fondbörs och etablerandet av en modern värdepappershandel ingick som komponenter i riskkapitalmarknadens lån, krediter och aktiehandel.¹⁵¹

Konjunkturuppgången bröts av en ekonomisk kris 1900–1901, en kris som följdes av goda år med stigande lönsamhet och högre priser på aktier. I slutet av 1907 bröts uppgången ånyo av en omfattande finanskris där fyra banker likviderades, fem rekonstruerades och cirka femton mindre banker övertogs av större banker. I finanskrisens spår följde en fastighetskris och konkurser bland byggmästarna. Nedgången ledde till ökad arbetslöshet inom byggbranschen och skärpta motsättningar inom industrin under 1908 och 1909 med strejker och lockouter fram till dess att cirka 300 000 arbetare gick ut i vad som kommit att kallas storstrejken.¹⁵²

De näringar som kategoriseras till industri och hantverk hade en årlig procentuell tillväxt under åren 1890–1910 med 5,5 procent, transporter och kommunikation med 4,7 procent alltmedan jordbruk med binärningar hade en årlig tillväxt med endast 1,1 procent. Under den här perioden steg lönerna betydligt snabbare än BNP och konsumtionsutrymmet ökade. De stigande reallönerna stärkte arbetarklassens sociala ställning samtidigt som efterfrågan på maskiner inom industrin ökade produktiviteten och möjliggjorde produktionsökningar med lika många eller färre anställda. De expansiva industrierna var del av den nya industristaden som växte fram under de årtionden som studeras här.¹⁵³

Av diagram 1 framgår hur andelen av befolkningen sysselsatta inom jordbrukssektorn kontinuerligt föll under åren då den andra industriella revolutionen förändrade samhällets strukturer och sätt att leva. Samtidigt som det är viktigt att betona industriernas och städernas tillväxt kvarstår att majoriteten av den svenska befolkningen under åren 1870–1920 fortsatte att bo, arbeta och leva på landsbygden under förhållanden som

¹⁵¹ Schön 2000, s. 220–226 & 256ff. Glete 1987, s. 107–124.

¹⁵² Hammarström 1970, s. 328f. Schön 2000, s. 263f & 267.

¹⁵³ Schön 2000, s. 227 & 256ff.

präglades av årstidernas rytm och jordbrukets och lokalsamhällets traditionella förhållanden och hierarkier.¹⁵⁴

Även under slutet av den tidsperiod som studeras här var cirka 65 procent av den svenska befolkningen långt borta från städernas puls, varuflöden och konstmuseer. Det kom att dröja fram till 1935 innan tätortsbefolkningen ökade och utgår man ifrån stadsbefolkningen dröjde det ännu längre. Den här utvecklingen är långt ifrån unik för Sverige utan utgjorde tvärtom ett utvecklingsmönster som de europeiska nationerna gick igenom.¹⁵⁵

Ingrid Hammarströms studie förflyttar oss från sverigenivå till huvudstaden. Här definieras Stockholmsområdet till kommuner som har en markerad folkökning under senare delen av 1800-talet och var direkt beroende av närheten till Stockholm. Ett samband mellan faktorer som ekonomisk verksamhet, samfärdsel och bebyggelse betonas således. Detta Stor-Stockholm inkluderade själva staden samt Brännkyrka, Nacka, Lidingö, Danderyd, Solna, Bromma och Sundbyberg. Från och med år 1900 utvidgas området till att inkludera kommunerna Spånga och Huddinge.¹⁵⁶

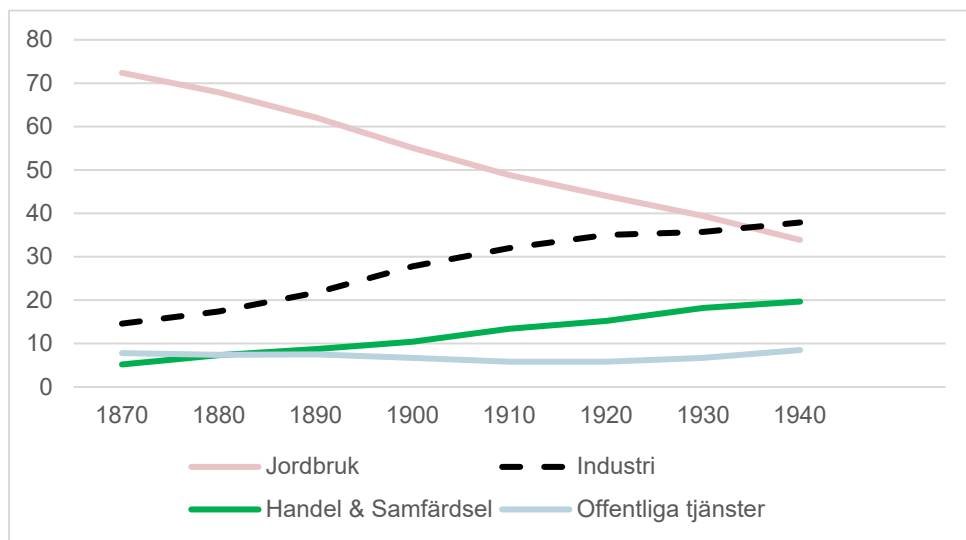

Diagram 1. Sveriges folkmängd efter näringsgren 1870–1940, procent

Källa: Historisk Statistik, SCB

¹⁵⁴ Gunnar Olofsson, *Klass, rörelse, socialdemokrati. Essäer om arbetarrörelsens sociologi*. Arkiv förlag, Lund 1995, s. 87 & 102.

¹⁵⁵ Mayer 2010, s. 23ff.

¹⁵⁶ Hammarström 1970, s. 200f.

Ingrid Hammarström anser att jordbruk, trädgårdsskötsel och tjänst i hushåll bör uteslutas för att ringa in ”de egentliga stadsnäringarna”. 1910 uppgick yrkesutövarna inom kategorin industri och hantverk till cirka 38 procent av den totala gruppen yrkesutövare. Metallindustrin, industrialismens kärna vid den här tiden, ökade sin betydelse inom kategorin industri och hantverk från cirka 14 procent 1870, till 21 procent 1900 och slutligen 28 procent 1920. Den näst största gruppen arbetade inom handeln och utgjorde 18 procent av yrkesutövarna och anställda inom offentlig tjänst m.m. uppgick totalt till drygt 12 procent.¹⁵⁷

Även om Hammarström vill exkludera kategorin tjänst i hushåll ur de egentliga stadsnäringarna så uppgick den till hela 15 procent. Under perioden fanns ett kvinnoöverskott i Stockholm genom att fler kvinnor än män sökte sig från landsbygden in till huvudstaden vilket innebar att det gick cirka 120–125 kvinnor på 100 män. Vid sidan av strömmen av kvinnor från landsbygden förklaras kvinnoöverskottet av högre dödlighet bland männen och att fler män än kvinnor emigrerade.¹⁵⁸

Att Östermalms framgångsrika societet såg en stor grupp tjänstefolk som del av livets nödtorft rymmer Fredric Bedoires bok *Villastan* gott om exempel på. Den sjuttonrumsvåning på Villagatan 5–7 som Nordiska Kompaniets generalkonsul Josef Sachs med fru och tre barn flyttade till 1905 inkluderade betjänt, kokerska, köksa, husa, kammarhusa, en tysk guvernant och en husföreståndarinna. Exemplet kunde förstås mångfaldigas för att understryka den arbetsmarknad som de mer besuttnas hem utgjorde för dåtidens kvinnor.¹⁵⁹ Uno Gustafson skriver i sin avhandling *Industrialismens storstad*:

¹⁵⁷ Intressant i sammanhanget är att kategorin som arbetade inom Stockholms handel ökade sin andel av yrkesutövarna från 10 procent 1880 till nästan 23 procent 1920. Detta medan industrins och offentlig sektorns andelar låg under perioden 1880–1920 på cirka 35 procent respektive 12 procent. Andelen för kategorin yrkesutövare som arbetade inom hushåll minskade dock från 25 procent till 11 procent. Antalet individer som arbetade inom de nämnda yrkeskategorierna ökade emellertid under perioden. Hammarström 1970, s. 13f. Ahlberg 1958, s. 169ff. Schön 2000, s. 234 & 321.

¹⁵⁸ Ahlberg 1958, s. 32f & 65ff. Emigrationen under perioden 1850–1910 gick i första hand till Amerika. Totalt emigrerade nästan 1,2 miljoner svenskar under dessa 60-talet år, varav cirka 950 000 till Amerika. Göran Therborn beskriver emigrationens betydelse på följande vis:

”Mellan 1870 och 1910, den svenska industrialiseringens gyllene period, var antalet manliga emigranter i arbetsför ålder mellan 15 och 65 år 70 procent högre än antalet industriarbetarjobb som skapades i Sverige. Nettoinflödet av penningförsändelser från Förenta staterna uppgick under perioden 1898–1908 till mer än en fjärdedel av den svenska verkstadsexporten, 28,5 procent, eller var med ett annat mått 17 procent högre än det årliga importöverskottet av verkstadsprodukter.” Therborn 1989, s. 82.

¹⁵⁹ Bedoire 2017, s. 237ff. Hammarström 1970, s. 13f. Då Hammarström exkluderat de som varit sysselsatta inom jordbruk och hushåll stiger de övriga verksamheternas procentuella andel i hennes tabell I:3 sid 14 jämfört med mina procentberäkningar.

En analys av hushållstjänarna efter vilken social klass arbetsgivarna tillhörde visar att de manliga tjänarna efterfrågades nästan uteslutande av socialgrupp 1. Omkring hälften av alla tjänare var anställda hos medlemmar av socialklass 1 och 2, vilka sammantagna utgjorde omkring 13 % av befolkningen. [...] Det går inte att påvisa någon påtagligt förändrad efterfrågan från någon socialklass perioden 1860–1910. Snarare får man hänföra det minskade utbudet av tjänare till en ökad efterfrågan på andra typer av arbetskraft som medförde en överflyttning av kvinnor inom tjänstekategorierna till de växande yrkesgrupperna.¹⁶⁰

Uno Gustafson beskriver Stockholms befolkning utifrån fem socialgruppskategorier i tabell 4, varav underklassens 3 undergrupper här inte redovisas separat. Här framstår ett mycket stabilt klassamhälle. De tre grupper av män som studeras här (museitjänstemän, ledamöter i inköpsnämnden och donatorerna) skulle huvudsakligen återfinnas bland de tre procenten som utgjorde Gustafsons överklass. Under perioden 1901–1912 utgörs inköpsnämnden i hög grad av konstnärer, varför det är troligt att flera av dessa skulle kategoriseras som del av medelklassen.

Samtidigt som det råder stor stabilitet på en generell nivå av klassamhällets statistik betonar Gustafson de tämligen stora förändringarna inom medelklassen och underklassen. Här redovisas endast en sådan förändringsprocess vilken kan ses som ett tydligt tecken på samhällsförändring. Den ökade efterfrågan på kvinnlig arbetskraft härrörde från exempelvis behovet av kontorsanställda, butiksanställda, anställda inom social och hälsovård samt inom industrin i början av 1900-talet, en efterfrågan som tenderade att höja priset på arbete inom hushåll. Sammantaget redovisas detta i statistiken där 60 procent av de förvärvsarbetande kvinnorna enligt folkräkningen var pigor år 1860 och att andelen sjunkit till 35 procent år 1910.¹⁶¹

Under 1800-talets andra del och fram till den allmänna rösträttens införande i riksdagsvalet 1921 förändrades kvinnors rättigheter och sociala ställning på en rad punkter utan att i grunden förändra det patriarkala samhället som även präglade Nationalmuseums verksamhet. Flera riksdagar under 1800-talet fick behandla förslag kring kvinnors rättigheter i samhället exempelvis gjordes arvsrätten lika mellan kvinnor och män år 1845 och året därefter gavs kvinnor rätt att bedriva hantverk. Det sistnämnda var ju också kärnan i Jonas Love Almqvists stridsskrift "Det går an". Om en ogift näringsidkande kvinna gifte sig hade hon rätt att fortsätta att bedriva sin verksamhet om hennes make gav sitt samtycke. År 1921 blir gifta kvinnor som stått under makens förmyndarskap myndiga vid 21 års ålder.¹⁶²

¹⁶⁰ Gustafson 1976, s. 120.

¹⁶¹ Gustafson 1976, s. 73 & 119ff.

¹⁶² Thavenius 1990, s. 187ff.

Bland konstnärerna gällde samma strukturella förhållande som i övriga samhället. Exempelvis var den manliga dominansen påfallande då Opponenternas grundläggande dokument 27 mars 1885 undertecknades av 6 kvinnor av de totalt 84 tecknarna och under Konstnärsförbundets historia fanns 16 kvinnliga medlemmar bland de totalt 117.¹⁶³ Inom Nationalmuseums strukturer gällde också dessa förhållanden och av det 80-tal museitjänstemän och ordinarie ledamöter och suppleanter i museinämnden och inköpsnämnden som bar upp museets konsekrerande ansvar och valmöjligheter var samtliga män. Tidstypiskt existerade inga kvinnor eller representanter ur arbetarklassen bland museets beslutsfattare, vilket bör betonas i detta sammanhang.

Tabell 4

Stockholms yrkesaktiva befolkning efter socialgrupp 1880–1910. Procent

	1880	1890	1900	1910
Socialgrupp 1 (överklass)	3,3	3,2	2,8	3,3
Socialgrupp 2 (medelklass)	9,8	9,9	8,9	10,5
Socialgrupp 3, 4 & 5 (underklass)	86,9	86,9	88,3	86,2
Totalt	100,0	99,9	100,0	100,0

Anm: Till överklassen hör företagare i större industrier och hantverksföretag, högre tjänstemän, akademiker, officerare samt författare, regissörer och dirigenter. Företagare i mindre industrier och hantverksföretag, lägre tjänstemän, skådespelare och kvalificerade musiker tillhör medelklassen. Till underklassen hör bl.a. butiksanställda, kontorspersonal, olika kategorier industriarbetare och hushållstjänare. Se även tabell 1 och 2.

Källa: Gustafson 1976, s. 116, 226 & 272.

Hammarström beskriver de faktorer som gynnade stockholmsindustrierna på följande vis:

För det första var Stockholm rikets största stad och dess huvudstad. Sådan industri, som brukar kallas marknadsorienterad, drogs helt naturligt till Stockholm. Kretsarna kring hov och ämbetsverk var välsituerade och representerade köpkraft för t. ex finare textil- och livsmedelstillverkningar. Den grafiska industrin kan också, i andra länder liksom i Sverige, urskiljas som en typisk "huvudstadindustri". Den stimulerades av närheten till centrala politiska instanser och ämbetsverk och så småningom även näringslivets och föreningslivets centrala organisationer, då sådana växte fram.

Den viktigaste marknaden för den stora massan av industriprodukter var dock icke huvudstaden själv utan dess vidsträckta uppland. Stockholm ägde redan före

¹⁶³ Sixten Strömbom, Konstnärsförbundets historia till och med 1890. Bonniers förlag, Stockholm 1945, s. 197. Sixten Strömbom, Nationalromantik och radikalism. Konstnärsförbundets historia 1891–1920. Bonniers förlag, Stockholm 1965, s. 449.

det moderna transportväsendets framväxande goda förbindelser med Mellansverige och Norrland. [...]

Som en viktig lokaliseringsfaktor för industrin får man även räkna Stockholms framträdande plats inom svensk utrikeshandel.¹⁶⁴

Det totala antalet sysselsatta inom fabriks- och hantverksföretag inom Stockholmsområdet växte från 8 550 till 37 660 under perioden 1865–1910 och metallindustrin svarade för cirka 37 procent av totalen 1910. Betydelsen av de branscher Hammarström nämner som gynnade framgår också i tabellen som textil- och beklädnadsindustri, livsmedelsindustri och grafisk industri.¹⁶⁵ Städernas myller av hus, gator, butiksfönster, caféer, arbetsgivare och människor i olika sociala omständigheter ställde helt nya krav på individen, men öppnade samtidigt nya möjligheter. Stor-Stockholms befolkning ökade från 153 550 invånare år 1860, till 302 700 år 1890 och 543 750 år 1920.¹⁶⁶ Lennart Schön skriver om industrisamhällets genombrott och städernas tillväxt:

Städerna blev nu typiska också för den svenska industrialiseringen. Mellan 1880 och 1900 härbärgerade de 15 snabbast växande städerna mer än halva den svenska befolkningsökningen. Under dessa båda decennier mer än fördubblades invånarantalet i Borås och Helsingborg, medan Västerås, Örebro, Halmstad, Stockholm och Göteborg i det närmaste fördubblade sina tal. Även industristäder som Malmö och Eskilstuna växte kraftigt, dock i synnerhet under decennierna efter 1900.¹⁶⁷

Egil Johansson betonar betydelsen av Karl XI:s kyrkolag från år 1686 och de årliga husförhörens kontroll av var och ens läsförmåga för utvecklandet av utbredd läskunnighet. Samhällsmedborgarnas läsförmåga förbättrades inom hemmet och helt utan skolor, men inom ramarna för kyrkans krav och stränga inflytande. Förmågan att skriva och räkna förbättrades långt senare genom den obligatoriska folkskolans införande 1842, den obligatoriska tvååriga småskolan som följde 1858 och den sexåriga folkskolan som beslutades om 1878. Från att cirka en tredjedel av befolkningen var läs- och skrivkunniga vid 1850-talet förstärktes dessa färdigheter inom befolkningen så att hela 90 procent kunde läsa och skriva kring 1890. Innovationerna inom tidningsbranschen som radikalt sänkte kostnaden för att skapa en tidning, såsom sättning och

¹⁶⁴ Hammarström 1970, s. 207.

¹⁶⁵ Hammarström 1970, s. 209

¹⁶⁶ Ahlberg 1958, s. 157. För inre staden var utvecklingen 1860 113 100 invånare, 1890 246 500 invånare och 1920 375 800 invånare.

¹⁶⁷ Schön 2000, s. 222.

tryckning på tidningspapper tillverkat av trämassa, lade grunden för en strukturell förändring av samhällets informationsflöde.¹⁶⁸

Att allt bredare lager av befolkningen kunde läsa, skriva och räkna hade även stor betydelse för industrisamhällets tillväxt, som inte endast behövde manlig arbetskraft i produktionen utan kom att behöva en allt större grupp tjänstemän och förvaltningspersonal, vilka ökade sin andel av arbetskraften och bidrog till att skapa en ny urban medelklass.¹⁶⁹ Kvinnors arbetsmarknad utgjordes omkring år 1900, som omnämnts tidigare, av exempelvis kontorsarbete, konfektionsindustrin och livsmedelsindustrin, butiker och som hembiträden.¹⁷⁰

Under första världskriget rådde en kraftfull vinstinflation inom industrin, särskilt exportindustrin. Lennart Schön skriver:

Vinstökningarna inom industrin utlöste en investeringsboom, vilken höll i sig ända till 1920. Framför allt stimulerades investeringar i elektrifiering – både i anläggningar för produktion av elkraft och i utrustning av motorer och maskiner inom tillverkningen. Genom kriget blev elektriciteten långt mera ekonomiskt gångbar än tidigare. Kriget ledde nämligen till särskilt kraftiga prisökningar på importerade bränslen som stenkol och lysoljor.¹⁷¹

Utsikterna till stora vinster och tillflödet av kapital bidrog 1918 till en hausse på Stockholmsbörsen som i fasta priser inte skulle överträffas förrän på 1980-talet. Om aktier och exportföretag utvecklades starkt under de här åren så motsvarades det inte alls inom byggsektorn där byggandet halverades mellan 1913 och 1918. Genom att byggandet gick ned samtidigt som inflyttningen till städerna fortsatte ökade trångboddheten och ett långvarigt problem med bostadsbrist grundlades.¹⁷²

Industrins vinstökningar utlöste såväl en investeringsboom som goda tider på konstmarknaden. Karl Asplund beskriver hur krigsårens gulaschekonomi skapade mycket god lönsamhet, en nära nog fyrdubbling av aktiekapitalet och betydande aktieutdelningar för AB Bukowski. Den optimism som präglade deras verksamhet ledde till att bolagsstämman i början av 1914 förband sig att därefter skänka 5 procent av föregående års nettovinst, dock minst 5 000 kronor, till Nationalmuseum. Under de

¹⁶⁸ Egil Johansson, "The history of Literacy in Sweden." *Understanding Literacy in its Historical Contexts. Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson*. Ed. Harvey J. Graff, Alison Mackinnon, Bengt Sandin & Ian Winchester. Nordic Academic Press, Lund 2009, s. 41f & 55f. Schön 2000, s. 249f.

¹⁶⁹ Under 1800-talet användes barn och kvinnor som billig arbetskraft inom industrin. Barnarbetet kom i hög grad att ersättas av maskiner innan det förbjöds och kvinnors andel av arbetskraften varierade inom industrin. Schön 2000, 183ff.

¹⁷⁰ Schön 2000, s. 318ff.

¹⁷¹ Schön 2000, s. 275.

¹⁷² Schön 2000, s. 276ff.

här framgångsrika åren innebar det, enligt Asplund, en summa på över 200 000 kronor. Goda år som i stort sammanfaller med den tid då Richard Bergh var museets överintendent. Asplund skriver att förhållandena ändrades drastiskt efter 1920 som var det sista av gulaschåren varefter luften helt gick ur antikvitetsmarknaden då ”krigsspekulanternas förmögenheter sjönk ihop som suffléer och konstpriserna med dem”.¹⁷³

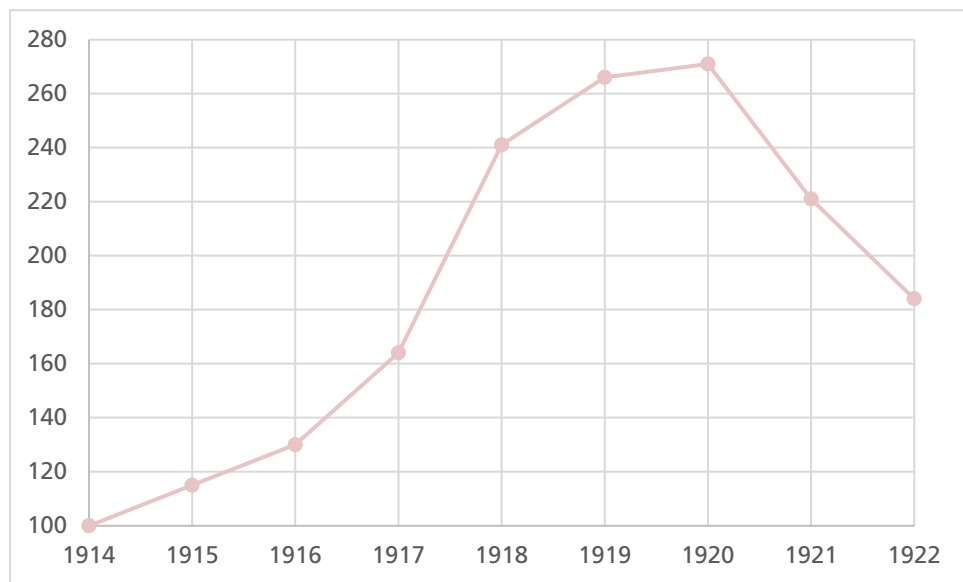

Diagram 2 Prisnivåförändringar i Sverige 1914–1922. Basår 1914=100

Anm: Prisnivå utifrån konsumentprisindex, KPI.

Källa: Prisnivå i Sverige 1830–2019, Statistiska centralbyrån. www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/priser-och-konsumtion/konsumtionsprisindex/konsumtionsprisindex-kpi/

För befolkningen i stort var dessa år inte gyllene, tvärtom skapade bristen på livsmedel stora problem. Lönerna sjönk som andel av industrins förädlingsvärde ned till nivåer som funnits vid inledningen av 1870-talet, vilket redan före krigets effekter på livsmedelstillgången och livsmedelspriserna ökade motsättningarna i samhället. Rege- ringen införde ransoneringar av exempelvis kött, fläsk, ägg, smör, socker, mjöl, mjölk och bröd.¹⁷⁴ Effekterna av bristen på tillgång på konsumentvaror och prisökningarna

¹⁷³ Asplund, Karl, *Bukowskis. Ett konsthandelshus i Stockholm*. Norstedt & Söner, Stockholm 1945, s. 110f & 113f. Karl Asplund, *Konst, kännare, köpmän*. Bonniers förlag, Stockholm 1962, s. 36f. Se även *Meddelanden från Nationalmuseum* 1914 s. 11f.

¹⁷⁴ Lärkner 1984, s. 260. Schön 2000, s. 272ff.

märks tydligt i diagram 2 och markerar en markant övergång från en längre period med måttliga prisförändringar med som lägst en deflation 1894 på -5,1 procent och maximal prisökning 1907 på 5,2 procent till en rasande inflationstakt som 1920 dyker ned till 1,9 procents inflation och övergår i 1920-talskrisens deflation.¹⁷⁵

Genom kriget blev stenkolsimporten från Tyskland starkt begränsad, något som ledde till stor skogsavverkning i Norrland och brist på ved i exempelvis Stockholm. Hushållen tvingades skaffa livsmedel och ved på den svarta marknaden till höga priser och till glädje för dåtidens ”gulaschbaroner”. I Stockholm utbröt hungerkravaller, livsmedelsdemonstrationer och politisk radikalisering bland svenska arbetare. År 1917 utmärktes även av den ryska revolutionen och inbördeskrig i Finland. Året därefter gjordes ett revolutionsförsök i Tyskland och det året bröt även ”spanska sjukan” ut, en influensa med hög dödlighet.¹⁷⁶ Som påtalats ovan inleddes efterkrigstiden med en ekonomisk kris som innebar att svenska konstsamlare minskade sina inköp – ett skifte som här utgör en lämplig slutpunkt.

¹⁷⁵ Prisnivå i Sverige 1830–2019, Statistiska centralbyrån. www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/priser-och-konsumtion/konsumtionsprisindex/konsumtionsprisindex-kpi/

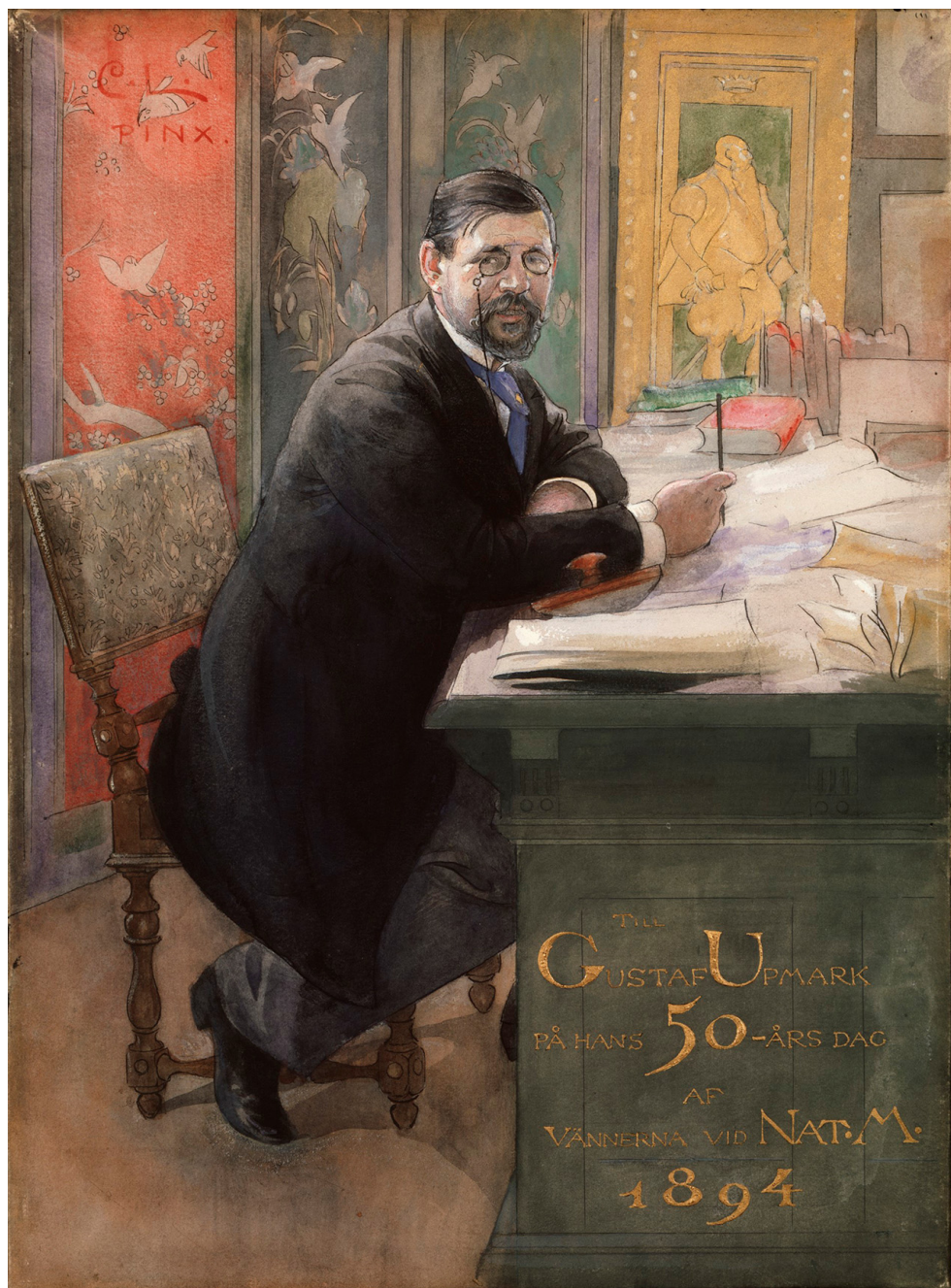
¹⁷⁶ Schön 2000, s. 279f.

Fr. v. Georg Göthe, Ludvig Looström, Johan Kruse och Karl Wåhlin år 1902.
Foto: Nationalmuseum

Del 2

De utvalda männen i museets konsekrerande process

Gustaf Upmark, akvarell på papper av Carl Larsson år 1894, NMGrh 2389. Foto: Nationalmuseum

4. Museitjänstemännen 1890–1913

Den 9 januari 1880 hölls ett Statsrådsmöte på Stockholms slott med fokus på ecklesiastikärenden. Närvarande var exempelvis föredragande departementschefen Carl Gustaf Malmström och statsministern Friherre Louis De Geer. Utifrån regeringens förslag beslöts att det skulle finnas en intendent, två amanuenser och en konservator i ledningen av Nationalmuseum. Gustaf Upmark utsågs den 23 december 1880 till intendent och kort därefter utsågs fil.dr. Georg Göthe och fil.dr. Ludvig Looström till amanuenser. I januari 1881 förordnades landskapsmålaren professor Per Daniel Holm till konservator, e.o. amanuens fil.dr. John Böttiger till sekreterarbiträde och kanslisten i Kongl. Kommerskollegium friherre Hugo Rehbinder till kamrer.¹⁷⁷ Lönereregleringskommittén utgick ifrån att de förstnämnda tjänstemännens arbetsområden skulle utgå ifrån museets tre huvudavdelningar och skriver:

I enlighet med en gruppering i tre stora hufvudafdelningar af alla de till konstafdelningen nu hörande eller dermed förenade samlingar, nemligen 1) de egentliga konstföremålen, skulpturverk och målningar, 2) gravyrer och handteckningar, och 3) konstindustrifacket, samt vidare med afseende på arten och omfattningen af de vid alla de nämnda samlingarna förekommande göromål skulle, enligt Komiténs åsigt, vid konstafdelningen erfordras tre ordinarie tjänsteman, hos hvilka såsom nödiga kvalifikationer måste förutsättas insigter i estetiska och konsthistoriska ämnen.¹⁷⁸

Intendent Gustaf Upmark ger i 1881 års *Meddelanden från Nationalmuseum* en förtydligande bild av arbetsuppgifternas indelning:

¹⁷⁷ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1881, s. 3. Carl Arvid Hessler, *Staten och konsten i Sverige*. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1942, s. 61f. Bjurström 1992, s. 138. Se även paragraf 2–12 Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms slott den 10 december 1880.

¹⁷⁸ Bil. N:o 7 till Kongl. Maj:ts Nåd. Prop. om Statsverket 1880. Utdrag af protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i Statsrådet å Stockholms slott den 9 januari 1880. Paragraf 1 Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms slott den 10 december 1880.

Arbetena vid museum ha varit fördelade så, att intendenten, jemte de honom i denna egenskap tillkommande göromål, utöfvat närmaste vården öfver handtecknings- och gravyrsamlingarna, amanuensen Göthe öfver skulptur- och tafvelsamlingarna samt boksamlingen, amanuensen Looström öfver samlingen af konstslöjdföremål äfvensom öfver museiutställningsmateriel och öfriga bohag, hvarjemte han tagit del i arbetena vid gravyrsamlingen och särskildt i allmänhet ombesörjt förevisningen derstädes Tisdagar och Fredagar. Konservatorn prof. Holm har å bestämda timmar tre dagar i veckan varit i museum närvarande för att med råd och anvisningar tillhandagå de kopierande dessutom biträdt vid besigtningar samt mottagande och afsändande af konstverk. Af de tvenne vid museum verksamme e.o. tjänstemännen har dr H. Huldt varit sysselsatt med förtecknande och ordnande af äldre delar af gravyrsamlingen, dr Johan Böttiger jemte sekreteraregöromålen med upprättande af register till äldre museihandlingar samt dessas katalogiserande och ordnande.¹⁷⁹

För anställning som konservator krävde 1880 års stadgar att dessa kunde vara utövande konstnärer medan amanuenserna skulle ha avlagt en akademisk examen, utgivit litterära arbeten eller på annat vis skaffat sig goda insikter i estetiska och konsthistoriska ämnen. Konservatorns arbetstid utsträckte sig, enligt stadgarna, till minst tre dagar i veckan medan amanuensernas tjänstgöringstid var minst fyra timmar måndag–lördag. De skilda anställnings- och arbetstidskraven förklarar varför de personer som tjänstgjorde som konservatorer under perioden 1890–1920 hade sämre löneförmåner än amanuenserna.¹⁸⁰

Eva-Lena Bergström beskriver hur det konsthistoriska perspektivet förstärktes tydligt i Nationalmuseums verksamhet under 1800-talets slut och hur detta även synliggörs i rekryteringen av tjänstemän bland annat genom att det konsthistoriska perspektivet blir tydligare under 1800-talets sista decennier:

Omkring 1866 var Fritz von Dardel, Fredrik Wilhelm Scholander och Johan Christoffer Boklund alla knutna till Nationalmuseum. De hade kommit till makten genom kunglig gunst. De var i första hand ämbetsmän och konstnärer, enligt källorna var de mindre intresserade av föremålen konsthistoriska sammanhang. Gustaf Upmark d.ä., Ludvig Looström, Georg Göthe och John Kruse representerade däremot museiprofessionens tilltagande specialisering och konsthistoriska inriktning. Det blev allt vanligare att akademiskt skolade konsthistoriker fick framträdande positioner inom konstmuseerna.¹⁸¹

¹⁷⁹ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1881, s. 14.

¹⁸⁰ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms slott den 10 december 1880. Stadgar m.m. rörande Nationalmuseum Nr: 1, paragraf 4–7.

¹⁸¹ Bergström, 2018, s. 104f.

Kabinettskamarherre Fritz Dardel och Hovintendenterna Fredrik Scholander och Johan Boklund hade, enligt Ludvig Looström, en god relation till kung Carl XV och museets högre ämbetsmän var underställda Kungl. Maj:ts Ecklesiastikdepartement och förordnades av Kungl. Maj:t vid stadsrådsmöte på slottet. Nationalmuseums goda relation till det svenska kungahuset fortsatte att vara central även under kung Oscar II och Gustaf V.¹⁸²

Eva-Lena Bergström anser att en ökande grad av professionalisering kom att prägla museiprofessionen mot slutet av 1800-talet, ett förhållande som går att notera i förändringarna av museets stadgar. Den 8:e paragrafen i 1880 års stadgar slår fast att samtliga anställda museitjänstemän skulle inhämta noggrann kännedom om samlingarnas olika föremål och följa den konsthistoriska vetenskapens utveckling för att på så vis främja konstavdelningens verksamhet. Dessutom betonas särskilt betydelsen av att följa den konstnärliga verksamheten i Sverige och vara uppmärksamma så att svenska konstverk inte fördes ut ur landet utan att först ha varit hembjudna till museet.¹⁸³ Paragraf 13 i 1880 års stadgar tydliggör:

Vid inköp af originalföremål för samlingarna bör tillses, att i allmänhet endast mera betydande eller för sin tid och mästare kännetecknande arbeten förvärfvas. Särskild uppmärksamhet bör likväl egnas däråt, att den svenska konstens utveckling så fullständigt och mångsidigt som möjligt belyses.

Stadgarna ställer även krav på hur inköpta eller donerade verk löpande ska förtecknas, vilket ytterligare ställer krav på ordning och spårbarhet.¹⁸⁴

Om stadgarnas krav kring amanuensernas anställningsförhållanden reflekterar Per Bjurström i sitt översiktsverk och är förvånad över hur snabbt Olof Granberg, Nils Sjöberg och Axel Gauffin med flera kunde genomföra de inventeringsuppdrag som pålades dem kring år 1906. Han anser att det var desto märkligare som alla, utom två ordinarie, arbetade helt oavlönade och ser förklaringen i att de ägde privata förmögen-

¹⁸² Ludvig Looström, *Kungl. Akademiens för de fria konsternas samlingar af målning och skulpturer*. Cederquists Grafiska Aktiebolag, Stockholm 1913, s. 209ff, 215ff & 220f. Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms slott den 10 december 1880, Stadgar m.m. rörande Nationalmuseum N:r 1, paragraf 24.

¹⁸³ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms slott den 10 december 1880. Stadgar m.m. rörande Nationalmuseum N:r 1, paragraf 8.

¹⁸⁴ Bil. N:o 7 till Kongl. Maj:ts Nåd. Prop. om Statsverket 1880. Utdrag af protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i Statsrådet å Stockholms slott den 9 januari 1880, paragraf 13. Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms slott den 10 december 1880 paragraf 8, 13, 15, 16 & 24. Kraven på museets högre tjänstemän lever kvar i Kungl. Maj:ts nådiga stadgar för Nationalmuseum; gifna Stockholms slott den 31 december 1912.

heter eller hade arbetsinkomster från annat håll. Bjurström skriver: "Faktum var att intendenten och amanuenserna alla bebodde rejäla Djurholmsvillor."¹⁸⁵

Den här kondenserade bilden av tidens museitjänstemän är utgångspunkten för den här genomförda mindre studien av 17 tjänstemän under perioden 1890–1920.¹⁸⁶ Metodologiskt finns här kopplingar till Bourdieus sociologiska teorier, vilka i hög grad härstammar ur det franska klassamhället och Göran Therborns analys av det svenska klassamhällets struktur under åren 1930–1980. Therborn, i Marx efterföljd, utgår ifrån klasspolerna kapitalister och proletärer. Där de förstnämndas samhällsposition baseras exempelvis på ett ägande av industriell verksamhet där proletärernas arbetskraft köps i syfte producera nya varor som utgör grunden för möjligheten att förmera existerande kapital. Utöver dessa, det kapitalistiska samhällets huvudpoler, finns småföretagarna (alternativt småborgerligheten) som äger och leder företag med endast ett mindre antal anställda.

De så kallade speciella kategorierna bär samtliga upp styrande och samhällsbevarande funktioner som domstolsjurister, högre funktionärer i kulturella institutioner, högre tjänstemän inom stat och privata företag. Till mellanskikten, en grupp som växer i antal framför allt efter andra världskriget, för Therborn en bred grupp förvärvsarbetande inkluderande exempelvis läkare, sjuksköterskor, högskolelärare, ingenjörer och försäljare. I takt med att antalet industrier växer fram ökar antalet ingenjörer och försäljare, men i stort är gruppen och dess expansion något som faller utanför den här studien.¹⁸⁷ Bourdieu talar om samhällets dominerande och dominerade klasser och Martin Gustavsson beskriver i tabell 5 översiktligt de fyra fraktionerna inom den dominerande klassen: en ekonomisk elit, professioner, en elit inom staten och en kulturell elit.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Bjurström 1992, s. 178f. I sammanhanget bör nämnas de vid tiden gällande reglerna: "De för befattningshafarna vid nationalmuseet gällande aflöningsvillkoren återfinns i §32 af Kungl. Maj:ts nådiga stadgar för nationalmuseets konstafdelning den 10 december 1880 § innehåller: [...] Med intendants- eller amanuensbefattning vid nationalmuseets konstafdelning må icke förenas annan tjänst å rikets, Riksdagens eller kommuns stat, ej heller annan tjänstebefattning, med mindre den finnes icke vara hinderlig för fullgörande af tjänstgöring i konstafdelningen."

¹⁸⁶ Det material som används i "tjänstemannastudien" kommer från Bjurström 1992, s. 384–388, Görts 1999, s. 22–26. Därutöver *Meddelanden från Nationalmuseum* åren 1890–1920, *Stockholms adresskalender* år 1890, 1900 & 1915, *Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender* 1910 & 1916, *Svenska män och kvinnor*, *Svenskt biografiskt lexikon* och *sok.riksarkivet.se*.

¹⁸⁷ Therborn 2018, s. 13–24.

¹⁸⁸ Gustavsson 2002, s. 19 & 25.

Tabell 5

Exempel på yrkesgrupper inom den dominerande klassens olika fraktioner

Kulturellt (dominerad) fraktion	Högre statliga tjänstemän	Professioner	Ekonomiskt (dominerande) fraktion
Kulturproducenter, akademiker, högskolelärare, redaktörer	Högre statstjänstemän, militära befäl och domstolsjurister	Arkitekter, läkare, tandläkare, apotekare och advokater. Även ingenjörer	Direktörer, grosshandlare, bruks- och godsägare

Källa: Gustavsson 2002, s. 25.

Gruppen av totalt 17 museitjänstemän består enbart av män och är grovt sett indelad i två generationer och presenteras därför i två separata kapitel utifrån den tidsmässiga uppdelningen 1890–1912 och 1913–1920.¹⁸⁹ Elva av dessa hade anställning på museet år 1900 som intendent, amanuens eller konservator. Fyra av tjänstemännen avled eller gick i pension under perioden 1900–1915 då Ludvig Looström var chef. Om Looström ska även nämnas att han utsågs till Konstakademiens sekreterare 1891, invaldes som hedersledamot 1901 och innehade sekreteraruppdraget ända fram till år 1921, vilket får ses som exempel på närheten i samarbetet mellan de två institutionerna.¹⁹⁰

Fädernas titlar

Ingen av museitjänstemännen i den första gruppen hade en far som i historiematerialistiska termer var vare sig kapitalist eller proletär, men däremot finns småföretagare och representanter ur de speciella kategorierna. Som framgår av tabell 6 finns exempel på revisor i kammarrätten, bankkommissarie, kyrkoherde, ålderman i Järnämvet, rektor, handlare, guldsmed och om en far saknas uppgift. Utifrån dessa yrkesbenämningar kan flertalet inlemmas i den dominerande klassens fyra fraktioner, något som sammantaget ger en bild av att den här generationens museimän förefaller ha kommit från socialt sett stabila bakgrunder. Tas utgångspunkten i en mer historiematerialistisk analys så tyder titlarna på ett snarast förkapitalistisk historiskt skede präglad av städernas skråstrukturer, alternativt ett övergångsskede där dessa håller på att lösas upp.

¹⁸⁹ Vid sidan av de 17 omnämns under perioden ett antal extra ordinarie tjänstemän vars bakgrund eller sociala ställning inte undersökts.

¹⁹⁰ Strömbom 1965, s. 95. Lista över ledamöter av Kungliga Akademien för de fria konsterna: https://sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_ledam%C3%B6ter_av_Konstakademien.

Tabell 6

Museitjänstemän och faderns titel

Tjänstemän	Levnadsår	Tjänsteår	Faderns titel
Intendent Gustaf Upmark	1844–1900	1880–1900	Revisor i kammarrätten
Intendent Ludvig Looström	1848–1922	1900–1912	Alderman i Järnåmbetet
Amanuens Erik Folcker	1858–1926	1886–1919	Guldsmed
Amanuens Georg Göthe	1846–1933	1873–1916	Bankkommissarie
Amanuens John Kruse	1865–1914	1900–1911	Handlare
Konservator Per Daniel Holm	1835–1903	1881–1901	Kyrkoherde
Konservator Axel Malmgren	1857–1901	1889–1901	?
Bibliotekarie Karl Wählin	1861–1937	1890–1930	Rektor

Anm: Tjänsteåren är noterade huvudsakligen utifrån perioden 1890–1920. Från stadgerevisionen 1912 benämns avdelningscheferna inte längre amanuens utan intendent.

Källa: Meddelanden från Nationalmuseum 1890–1920.

Studier och karriärer

Utgår vi istället för fädrens yrkesbenämning från museimännens studiebakgrund så framträder likheterna dem emellan ytterligare. Gustaf Upmark studerade vid Uppsala universitet och tog sin filosofie kandidatexamen 1869 varefter han började arbeta som amanuens under åren 1869–1880 och därefter som intendent 1880–1900.¹⁹¹ I Uppsala studerade även Georg Göthe och Ludvig Looström som båda nådde sin filosofie doktorsexamen i litteraturhistoria år 1875. Göthe inledde sin karriär på Nationalmuseum 1873 och blev föreståndare för måleri- och skulptursamlingen år 1880.¹⁹² Looströms karriär inom Nationalmuseum inleddes den 10 september 1877 då han blev extra ordinarie amanuens varefter han blev museets intendent/överintendent under åren 1900–1915.¹⁹³

Karl Wählin tog studentexamen i Lund 1880 och anställdes i Gleerupska universitetsbokhandeln år 1883. Därefter var han litterärt biträde hos P.A. Norstedt & Söner 1884–1892 och grundade tidskriften *Ord & Bild* 1892 och var dess redaktör fram

¹⁹¹ Titeln intendent ändras vid 1912 års stadgerevision till överintendent och avdelningsföreståndarnas amanuens titel ändrades till intendent.

¹⁹² A Georg Göthe, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13460>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-08.

¹⁹³ Looström gifte sig 1888 med Alfrida Lovisa Boman, dotter till byggmästare Edvard Alfred Boman. Asplund 1945, s. 56. C Ludvig Looström, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9664>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Åke Meyerson), hämtad 2020-12-08.

till sin död 1937. Wählin arbetade från 1890 i omgångar vid Nationalmuseum som extra ordinarie amanuens och var dess bibliotekarie under åren 1924–1930.¹⁹⁴

De tre konservatorerna på museet var under perioden 1890–1920 Per Daniel Holm, Axel Malmgren och Wilhelm Jaensson vilka alla studerat vid Kungliga Akademien för de fria konsterna. Holm studerade även vid Teknologiska institutet (dagens Kungliga Tekniska Högskolan KTH) under åren 1852–1855 och de två sistnämnda fördjupade sina kunskaper utomlands bland annat hos professor Alois Hauser i München.¹⁹⁵

Bostadsadresser

Museitjänstemännens bostadsadress används nedan som en social markör, något som även framkommer i Per Bjurströms bild av att intendenten och amanuenserna alla bodde i rejäla Djursholmsvillor. Två tjänstemän bodde mycket riktigt i Djursholm år 1900, amanuens fil.dr. Georg Göthe, vars far varit bankchef, och amanuens fil.dr. John Kruse, vars far är tecknad som handlare. Om boendet på Djursholm krävde andra tillgångar än vad som löpande intjänades under de aktuella åren och om deras sociala bakgrunder skapat grund för privata förmögenheter ligger utanför denna studies ram.¹⁹⁶ Fil.kand. Erik Folcker levde 1890 på adressen Riddaregatan 30, år 1900 på Högbergsgatan 12 och var 1916 bosatt i Djursholm. I Folckers fall ligger det i linje med att han var amanuens fram till år 1913 varefter han förordnades till museets intendent för avdelningen för konsthantverk och slutligen efterträdde Richard Bergh år 1919 som överintendent.

Innerstadsadresserna dominerar dock bland statstjänstemännen, exempelvis bodde intendent Gustaf Upmark år 1890 på Malmskillnadsgatan 26 och år 1900, det år han avled, på Östermalmsgatan 32. Hans efterträdare fil.dr. Ludvig Looström levde 1890 vid Stureparken på Sturegatan 52, år 1900 bodde han på Fredsgatan 52 i närheten av dagens regeringscentrum Rosenbad och hade 16 år senare flyttat till Ringvägen 133 på Södermalm. Konservator Per Daniel Holm bodde år 1890 och fram till att han avled 1903 på Norra Arsenalsgatan 2A vid Berzelii park. När Axel Malmgren anställdes vid Nationalmuseum år 1889 titulerades han fortfarande som teckningslärare i adresskalendern och bodde på Renstjernasgatan 29B, år 1898 levde han på Högbergsgatan 37C varefter han flyttade han till Södra Repslagargatan 8 vid Slussen där han levde fram till sin död 1901. Museets sekreterare och sedermera bibliotekarie Karl Wählin bodde

¹⁹⁴ Karl Ludvig Wählin, Svenskt Biografiskt handlexikon, andra upplagan 1906. Bjurström 1992, s. 388.

¹⁹⁵ P Daniel Holm, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13710>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Jonas Gavel), hämtad 2020-12-08.

¹⁹⁶ Källan till studiens adressuppgifter är Stockholms adresskalender år 1890, 1900 & 1916. En del av tjänstemännen finns inte upptagna i 1890 års kalender.

1890 på Floragatan 2 men levde på östermalmsadressen Östra Sturegatan 32 såväl år 1900 som 1916.

Av den här gruppen tjänstemän kom tre att bo i Djursholm 1916 och övriga levde i eller nära ikring Östermalm vilket innebär att det fanns en viss social mobilitet i gruppen under perioden 1890–1916. Det är dock inte möjligt att avgöra kvaliteten på boendet utifrån adresserna, exempelvis lägenheternas storlek och sociala status.

Löneförhållanden och inkomsttaxering

I tabell 9 beskrivs löneförhållandena vid Nationalmuseum år 1881, vilket kan tjäna som startpunkt för en kort studie av de ordinarie respektive extra ordinarie tjänstemännens inkomster. Som framgår av tabellen finns det i intendentens och de två amanuensernas löneförmåner något som kallas ”tjänstgöringspenningar”. Dessa ingår i tjänsteinnehavarens avlöning endast för den tid han verkligen är i tjänst eller har semester, men utgår till den som sköter tjänsten vid de tillfällen innehavaren är tjänstebefriad. Löne-regleringskommittén nämner en rad arbetsuppgifter som skulle vara knutna till inkomster men nämner även:

På det att vetenskapligt bildade biträden vid konstsamlingarna måtte vara att påräkna och tjänstemännens platser vid innehafvarnes afgang eller tillfälliga förhinder kunna ändamålsenligen fyllas, har Komitén till arvoden åt extra ordinarie amanuenser ansett ett belopp af omkring 1,200 kronor erforderligt; hvarjemte beräknats ett anslagsbelopp af 512 kronor 50 öre till vikariatsersättningar under de ordinarie tjänstemännens semester.¹⁹⁷

Regeln att museitjänstemännen av lägre grad var skyldiga att ersätta kollegor vid exempelvis sjukdom eller för att möjliggöra semester återkom i proposition 141 år 1912:

Vid sjukdomsfall, eller när det erfordras för beredande af semester, skall tjänsteman af lägre grad vara skyldig att, om han förordnas till högre befattning inom konstafdelningen, bestrida densamma, dock ej längre än tre månader under ett år, mot åtnjutande i förstnämnda fall af de för befattningen anslagna tjänstgöringspenningarna, men eljest af däremot svarande belopp i stället för egna tjänstgöringspenningar.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Intendentens och amanuensernas semestertid uppgick till 1 ½ månad. Bil. N:o 7 till Kongl. Maj:ts Nåd. Prop. om Statsverket 1880. Utdrag af protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i Statsrådet å Stockholms slott den 9 januari 1880.

¹⁹⁸ Kungl. Maj:ts proposition nr 141 år 1912, s. 6.

En läsning av de trettio åren av meddelanden tydliggör noga de anställdas semestertider samt vem som tog över tjänsten under innehavarens frånvaro, förhållanden som även gällde vid sjukdom samt arbete eller studier på annan ort. Inkomsterna som, tillsammans med övriga vikarieersättningar, gick till de extra ordinarie amanuenserna.

De lönebelopp som sattes för museets tjänstemän 1880 kom inte att ändras förrän 30 år senare. År 1880 hade museets chef haft samma årliga löneersättning som exempelvis riksantikvarien. Den statliga löneregleringskommittén och nationalmusei nämnd konstaterar 1909 att museiintendenten låg kvar på samma belopp, 6 000 kr, medan riksantikvarien, riksarkivarien och riksbibliotekariens årslön nu låg på 9 000 kronor, en differens som inte ansågs korrekt. Även de två amanuensernas löner ansågs lämpliga att höja och ytterligare en amanuens borde tillsättas eftersom verksamheten utökats under de trettio år som förflutit. Arvodet till museets konservator justerades upp till 1 500 kr. Tabell 7 och 8 redovisar de kontanta löneförmånerna i detalj.

Slutligen beslöts att chefsbefattningen hädanefter skulle benämnas överintendent och de tre amanuenserna, avdelningsföreståndarna, benämndes intendent. Överintendenten tillsattes av Kungl. Maj:t och de tre intendenterna utnämndes och konservatorn förordnades av Kungl. Maj:t, efter förslag från överintendenten. Dessa fyra tjänstemän utgjorde samtidigt en museinämnd med övergripande ansvar för bl.a. inköp till samlingarna och mottagande av donationer.¹⁹⁹ Det som här kallats den andra generationen av tjänstemän, de som anställdes i samband med att Richard Bergh blev överintendent, kom att anställas efter det att lönerna reglerats.

Bakom dessa löneförbättringar fanns bland annat intendents och museinämndens strävanden i form av skrivelser och även uttryckt i intendents årliga meddelanden sedan 1909. Det är därför förståeligt att intendent Looström uttryckte sin tillfredsställelse i 1912 års meddelande:

År 1912 kommer städse att stå som ett märkesår i Nationalmusei historia. Genom Eders Kgl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående lönereglering för Nationalmuseum m.m. har det ordinarie anslaget, som hittills utgått med 60,850 kronor, höjts med 53,450 kronor, så att detsamma från och med 1913 års början utgår med 114,300 kronor. Genom denna förhöjning ha dels museitjänstemäns och betjäntes löneförmåner väsentligt förbättrats, dels de olika anslagskraven för samlingarnas ökande, vård och underhåll blivit bättre tillgodosedda. För alla dessa förmåner bedja Nationalmusei tjänstemän och betjänte härmed att till Eders Kgl. Maj:t få framföra sin underdåniga tacksägelse.²⁰⁰

¹⁹⁹ Kungl. Maj:ts proposition nr 141 år 1912, s. 20 & 26. Kungl. Maj:ts nådiga stadgar för Nationalmuseum; givna Stockholms slott den 31 december 1912, paragraf 2 & 12.

²⁰⁰ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1912, sid. 4.

De förhållanden som beskrivits visar att de ordinarie museitjänstemännens löner hade släpat efter sina statliga kollegors, något som gör att det finns grund för att anta att det inte var gynnsammare för de extra ordinarie amanuenserna. Samtidigt visar de årliga meddelandena att det fanns möjlighet att gå in extra då de ordinarie var frånvarande av olika skäl. Deras löner från tjänstgöringspenningar, vikarieersättningar, sekreteraruppdrag samt tjänsteresor bekostades även med hjälp av exempelvis Jacques Lamms stipendiefond, där räntan vart annat år gick till en museitjänstemans resestipendium.

Tabell 7

Kontanta löneförmåner vid Nationalmuseum år 1881

	Lön	Arvode	Tjänstgöringspenningar	Summa
Intendenten	4 000	-	2 000	6 000
Amanuens 1	1 800	-	1 200	3 000
Amanuens 2	1 800	-	1 200	3 000
Konservator	-	1 200	-	1 200
Sekreterare	800	-	-	800
Kamrer	400	-	-	400
Vikarieersättning & arvoden åt extra ordinarie tjänstemän	-	-	-	1 650

Anm: Avlöningarna inom museets konstavdelning fastställdes till ovanstående belopp vid 1880 års riksdag. Amanuenserna kan erhålla ålderstillägg. Efter 5 år kan lönen ökas med 500 kr och efter 10 år med ytterligare 500 kr. Lön för vaktmästare, eldare och personal vid livrustkammaren inkluderas inte i studien.

Källa: Bidrag till Sveriges Officiella statistik 1881. Aflönings- och pensionsstatistik. Kungliga Boktryckeriet, PA Norstedt & söner Stockholm 1882. Kungl. Maj:ts proposition nr 141 år 1912, s. 4f. Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms slott den 10 december 1880, s. 17

Tabell 8

Kontanta löneförmåner vid Nationalmuseum år 1912

	Lön	Tjänstgöringspenningar	Ortstillägg	Summa
Överintendenten	5 700	2 500	800	9 000
Intendent	3 600	1 800	400	5 800
Intendent	3 600	1 800	400	5 800
Intendent	3 600	1 800	400	5 800
Konservator, arvode	-	-	-	1 500
Sekreterare	800	-	-	1 500
Kamrer	-	-	-	900
Vikarieersättning	-	-	-	13 000

Anm: Avlöningarna inom museets konstavdelning fastställdes till ovanstående belopp vid 1912 års riksdag. Efter 5 år kan lönen för intendenterna ökas med 500 kr och efter 10 år med ytterligare 500 kr. Kamrergöromålens bekostande kan även inkludera särskild ersättning av donationsmedel. Vikarieersättningen inkluderar arvoden till extra tjänstemän, extra vaktmästare samt betalning till skrivbiträden samt gratifikationer. Lön för vaktmästare, eldare och övrig personal inkluderas inte i studien.

Källa: Kungl. Maj:ts proposition nr 141 år 1912, s. 56.

Tabell 9

Museitjänstemännens taxering 1910 och 1916 Löpande och fasta priser (basår=1910)

	Bevillning	Inkomstskatt	Bevillning	Inkomst och förmögenhetsskatt	Inkomst och förmögenhetsskatt Fasta priser
	1910	1910	1916	1916	1916
Erik Folcker	7 200	7 800	5 020	5 300	3 832
Georg Göthe	6 842	8 200	8 430	8 600	6 218
John Kruse	8 753	16 200	-	-	
Ludvig Looström	11 215	11 200	9 730	9 000	6 508
Karl Wählin	5 849	5 600	5 670	5 100	3 688

Anm: Saknas gör Gustaf Upmark som avled 1900, Axel Malmgren (1901) och Per Daniel Holm (1903). John Kruse avled 1914.

Anm: "Till staten utgår tvänne på inkomst grundade skatter: *bevillning* och *inkomstskatt*. *Bevillning* påföres för inkomst af ränta å inteckningar, obligationer eller å räkning i bank insatta medel, för inkomst af tjänst, rörelse eller yrke samt för annan inkomst af arbete (äfenledes spekulationsvinst t.ex. lotterivinst).

Inkomstskatt utgår för samma inkomster, som påföres bevillning samt dessutom för utdelning å aktier och inkomst af fastighet, men äger den skattskyldige rätt att vid taxering till inkomstskatt erhålla afdrag för skuldränta och i vissa fall förlust å rörelse. [...]

Om en person således har större belopp i *andra* än i *första* kolumnen betyder detta, antingen att han är taxerad för rörelse i annan församling eller har inkomst af fastighet eller utdelning å aktier. Är däremot första kolumnen högre än den andra, visar detta i de flesta fall, att han har att utgifva skuldränta (till högre belopp än hans möjligen förefintliga inkomst af fastighet eller aktier)."

Källa: Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender 1910 & 1916.

Av 1910 års taxering för bevillning och inkomstskatt framgår att ingen av de fem museitjänstemännen hade något större avdrag för negativ ränta eller förlust i företag. Däremot har samtliga högre bevillning och inkomstskatt än vad som kan utläsas direkt ur tabell 9 och deras kontanta löneförmåner från tjänsten vid Nationalmuseum, vilket indikerar inkomster från exempelvis andra lönetjänster, obligationer eller bankränta.

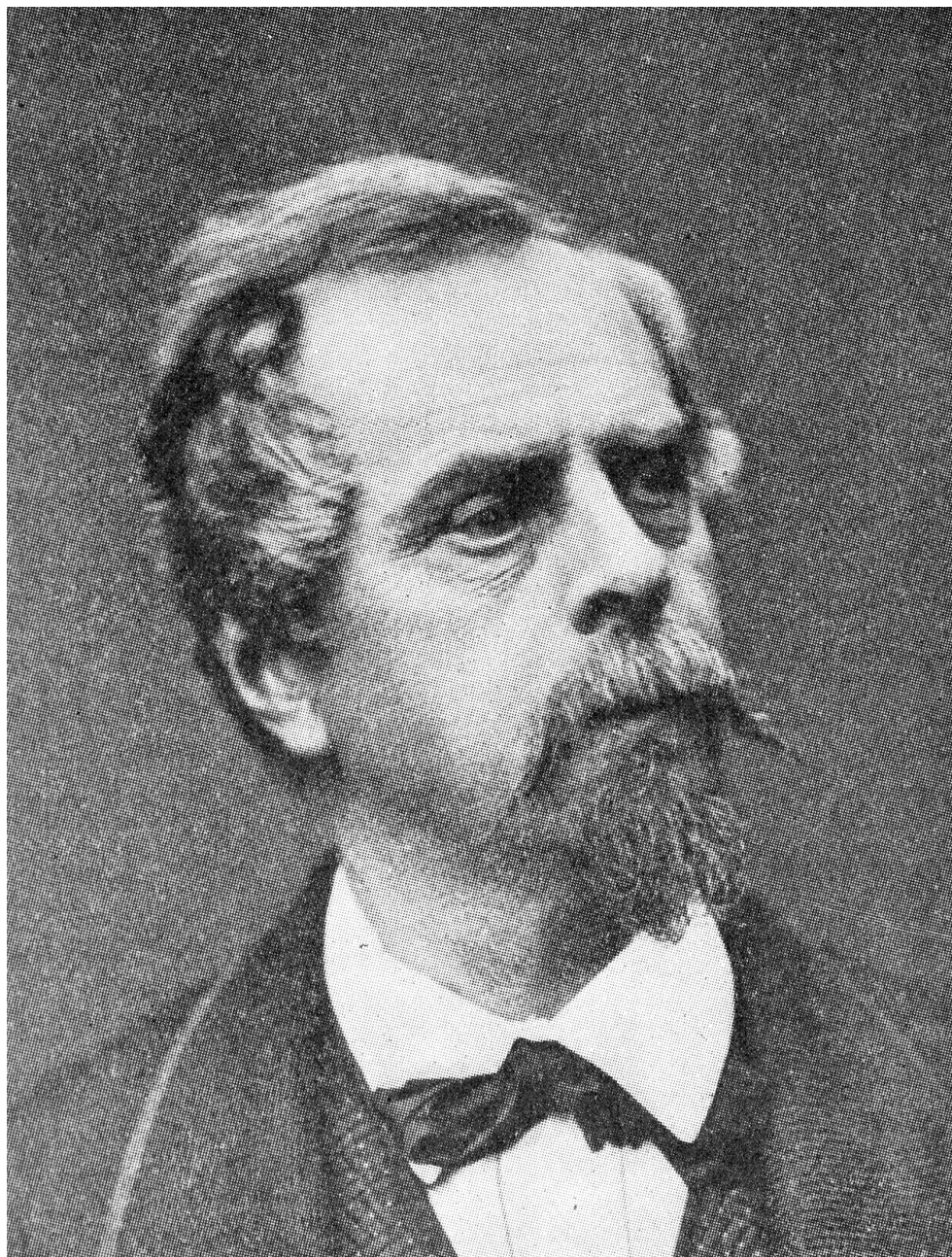
Vid 1910 års taxering avviker John Kruse från kollegorna genom sina cirka 7 500 kronor intäkter utöver bevillningen, m.a.o. intäkter från aktier eller fastighet. Detta kan ha varit en bidragande förklaring till hans möjlighet att inneha villan Rosentorp i Djursholm. Intendent Ludvig Looströms samlade inkomster på 11 200 kronor år 1910 tyder också på tämligen betydande inkomster från annat håll än museet, vilket är ett intryck som förstärks vid beaktande av att hans inkomster 1916, året efter det att han gått i pension, uppgick till cirka 9 000 kronor. Den genomförda fastprisberäkningen och beaktande av krigsårens inflation visar dock på sjunkande reala inkomster för Folcker, Göthe, Looström och Wählin. Ludvig Looströms tillfredsställelse över lönehöjningen 1912 baserades på erfarenheten av en tämligen låg och konstant inflation under åren före uttalandet och gjordes förstås utan kunskap om den kraftiga inflation

som skulle komma under krigsåren 1915–1919. Se diagram 2 om prisförändringar utifrån konsumentprisindex.

Om studien skulle utgå ifrån en definition av samhällets tre socialgrupper så skulle det nog vara möjligt att se dessa statstjänstemän som en del av Stockholms tämligen stabila medelklass alternativt del av dess överklass. Tas utgångspunkten i Therborns klassanalys hänförs museets chefer troligen till gruppen av den synnerligen begränsade gruppen av speciella kategorier knutna till borgarklassen medan övriga kanske skulle föras till mellanskikten. Om de slutligen skulle analyseras utifrån Bourdieus dominerande klass och dess fyra fraktioner förs tjänstemännen till den kulturella fraktionen eller fraktionen med högre statliga tjänstemän. Till allt detta kan fogas hans tankar kring forandet av personligheten utifrån tanken att uppväxten inom en viss social position och historisk samhällsstruktur, inkluderande klasstillhörighet, etnicitet, utbildning, yrke och religion, skapar grunden för ett unikt habitus. Museitjänstemännens sociala samhällsposition grundas, utifrån Bourdieu, från tillgångar i utbildningskapital, kulturellt kapital och socialt kapital, medan det ekonomiska kapitalet inte alls är lika framträdande. På den här nivån är det ännu inte möjligt att tydliggöra skillnader mellan de två generationerna museitjänstemän, men till den frågan finns anledning att återkomma senare i uppsatsen.

Fr. v. Georg Göthe, Ludvig Looström, Anders Wikström, John Kruse och Karl Wählin, Måleriavdelningen 1902.
Foto: Nationalmuseum.

Fritz von Dardel. Fotografi ur Svenskt biografiskt lexikon år 1931.

5. Ledamöterna i museinämnden 1890–1913

Museets intendent/överintendent hade tillsammans med museinämndens övriga ledamöter ett övergripande ansvar för verksamheten under den här studerade perioden 1890–1913. Av tredje paragrafen i 1880 års stadgar framgår att museinämnden skulle innehålla fem ledamöter och att museets intendent och konservator alltid skulle ingå i nämnden. Stadgarna säger vidare att intendenten, som ansvarig inför Kungl. Maj:t för konstsamlingarnas vård och verksamheten i stort, var föredragande i de månatliga mötena. Här skulle han informera om de gåvor och testamenten som givits Nationalmuseum under förfluten period, komma med förslag på inköp av konstverk samt redogöra för övrigt som nämnden hade att yttra sig om innan ärendet sändes över till Kungl. Maj:t för beslut.²⁰¹

Efter att i *Hvad vår kamp gällt* ha konstaterat att nationalmusei nämnd utgjorde inköpsnämndens fasta stomme citerade Richard Bergh opponentkollegan Karl Nordström som skrev:

Vid klandret af Nationalmusei inköpsnämnd [...] har man för mycket fäst sig vid den tillfälliga roll de för hvarje särskilt år invalda medlemmarna kunna spela. Det torde dock vara ganska klart, att dessa i själfva verket alltid måste ha en, så att säga *underordnad* roll, ej minst af det skäl att det ju aldrig kan tänkas inträffa (enligt gällande praxis) att någon inväljes två, ännu mindre flera år i rad. Men museets nämnd sitter där, så länge den själf vill, alldeles som senatorer på lifstid. (Originalets kursiv)²⁰²

I föreliggande uppsats betonas också grunden för Nordströms konstaterande, men kan samtidigt visa att flera ledamöter och suppleanter i inköpskommittén återkommer vid ett antal tillfällen under årens gång.

Museinämnden inkluderade i slutet av år 1880 överintendent Fritz Dardel, friherre Johan Nordenfalk d.y., kanslissekreteraren Fredrik Sander, professor Frithiof Kjellberg

²⁰¹ Kongl. Maj:ts förnyade nädiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning; gifna Stockholms slott den 10 december 1880, paragraf 3 & 4.

²⁰² Bergh 1905, s. 57.

samt intendent Gustaf Upmark och konservator Per Daniel Holm. Suppleanter var greve Georg von Rosen, professor Wilhelm Scholander och fil.dr. docent Carl David af Wirsén. "Sedan intendent Scholander den 9 maj med döden afgått, förordnades efter honom till suppleant prof. A. T. Gellerstedt." Under 1880 hade nämnden 11 ordinarie och 7 extra sammanträden, en mötesrytm som i princip kom att gälla under åren fram till och med 1912.²⁰³

1880 års stadgar definierar noga de områden nämnden skulle övervaka och besluta om, som exempelvis förändringar i konstavdelningens lokaler och organisation, vad i samlingarna som krävde restaurering eller borde gallras ut, när museet skulle vara öppet, gällande inträdesavgift och ordningsregler, försäljningspris på kataloger och andra arbeten som givits ut, intendentens förslag att anta extra ordinarie tjänstemän och i övrigt yttra sig över intendentens förslag innan de sändes till Kungl. Maj:t. Centralt för nämnden var att utifrån anvisade medel inför Kungl. Maj:t föreslå inköp av konstverk och konstslöjdföremål samt avgöra om skänkta konstföremål var av sådan kvalitet att de borde införlivas i samlingarna. Beträffande inköp av originalföremål till samlingarna tydliggörs inriktningen i paragraf 13 genom att förvärvens fokus skulle vara på mer betydande mästares arbeten. Särskild uppmärksamhet skulle riktas på den svenska konstens utveckling så att den så fullständigt och mångsidigt som möjligt belystes i samlingarna.²⁰⁴ Männen i museinämnden hade således en central roll i museets konsekrerande urval av såväl de män som skulle ingå i inköpsnämnden som i formandet av museets samlingar.

Under perioden 1890–1913 var följande fyra män ordförande i museinämnden: kabinettskammarherre Fritz Dardel (1867–1893)²⁰⁵, friherre Johan Nordenfalk (1893–1899), godsägaren Wilhelm Walldén (1899–1906) och universitetskanslern greve Fredrik Wachtmeister (1906–1913). Enligt Sixten Strömbom utvecklades det under åren en tradition som innebar att Kungl. Akademiens preses skulle fungera som nämndens ordförande, något som innebar ett ordförandeskap även i den statliga inköpsnämnden där museinämndens samtliga ordinarie ledamöter var självskrivna. Dardel (1864–1885), Nordenfalk (1885–1901) och Wachtmeister (1902–1918) var alla preses för Kungliga Akademien för de fria konsterna, dock inte Walldén.²⁰⁶ Utöver ovan-

²⁰³ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1881, s. 17f.

²⁰⁴ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning; gifna Stockholms slott den 10 december 1880, paragraf 9 & 13.

²⁰⁵ Kabinettskammarherre Fritz von Dardel var överintendent Kungl. Överintendentsämbetet med ansvar för statens byggnader (sedermera Kungliga Byggnadsstyrelsen) åren 1864–1882. Preses i Kungl. Akademien för de fria konsterna 1878–1885. Bjurström 1992, s. 119ff. sok.riksarkivet.se

²⁰⁶ Strömbom 1965, s. 408. Gunhild Osterman, *Richard Bergh och Nationalmuseum*, Nationalmusei Skriftserie nr 14, Berglinska boktryckeriet, Lund 1958, s. 13f. Uppgifterna kring vilka som deltagit i museinämnden och under vilka år är hämtade från *Meddelanden från Nationalmuseum* 1890–1913.

stående var följande fyra museitjänstemän självskrivna ledamöter i de två nämnderna under tidsperioden: Intendent Gustaf Upmark (1880–1900), intendent/ överintendent Ludvig Looström (1900–1913), konservator Per Daniel Holm (1880–1903) och konservator Carl Wilhelm Jaensson (1901–1913).

Övriga ledamöter och suppleanter: Överintendent professor Helgo Zettervall var ledamot under åren 1886–1899. Kanslirådet fil.dr. Fredrik Sander (1870–1898), professor Frithiof Kjellberg (1873–1885), greve Georg von Rosen (1893–1913) och skriftställaren Georg Nordensvan (1905–1913) var alla initialt suppleanter men blev sedermera ledamöter. Fil.dr. Carl David af Wirsén (1880–1913), professor Julius Kronberg (1899–1905), professor och direktör vid Konstakademien John Börjeson (1886–1907) och professor och direktör vid Konstakademien Teodor Lundberg (1907–1913) var alla suppleanter i museinämnden. Arkitekten Fredrik Wilhelm Scholander, överintendent arkitekten Albert Gellerstedt och skriftställare Carl Laurin var suppleanter i museinämnden under något enstaka år. De ovan nämnda förekommer även som Konstakademiens ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden innan de valts till museinämnden eller under tiden de varit suppleant i den. Eftersom 16 av de totalt 20 även var eller blev ledamot eller hedersledamot i Konstakademien under perioden 1890–1920 stärker det bilden av Konstakademiens inflytande i inköpsnämnden.²⁰⁷

Fädernas titlar

Fädernas titlar används ånyo som indikator på gruppens sociala bakgrund och här förekommer titulaturerna: godsägare, friherre, greve, överstelöjtnant, arméofficer, överste och sekundchef, revisor, ålderman, kyrkoherde, pastor, garvare, vaktmästare, smed, instrumentmakare, bokförläggare, garveriidkare, gästgivare, arkitekt och kanalbyggmästare. Samtliga titlar bär en doft av de hierarkiska strukturer som präglade 1800-talets ståndssamhälle och skråorganisation. Närheten till dåtidens adel, präster, militär och godsägare betonar gruppens sociala placering i klassamhället lika mycket som den tydliga frånvaron av bönder, arbetare och industrisamhällets bankirer och industriägare.

Fem av nämndens män ingår i adliga släkter, exempelvis greve Fredrik Wachtmeister som växte upp på Tistad slott i Nyköpings kommun, gifte sig med friherrinnan, hovfröken Louise Ulrika Sofia af Ugglas år 1884 och var, bland mycket annat, riksdagsledamot, generaldirektör för Domänstyrelsen, utrikesminister i samband med unionsupplösningen samt universitetskansler under åren 1907–1916. Ett annat exempel är kabinettsskammarherre Fritz von Dardel, vars far Georges-Alexandre von Dardel gifte

²⁰⁷ Ledamöter av Kungliga Akademien för de fria konsterna.

sig år 1808 med grevinnan Hedvig Sofia Charlotta Amalia Lewenhaupt, adlades två år senare och bosatte sig på Hornsunds gods i Södermanland.

Tabell 10

Museinämndens ledamöter och suppleanter (levnadsår) och respektive faders titel

Ledamöter & suppleanter	Faderns titel
Direktör, professor, skulptör John Börjeson (1835–1910)	Pastor
Kabinettskamarherre, tecknare Fritz von Dardel (1817–1901)	Adlig, godsägare
Överintendent, arkitekten Albert Gellerstedt (1836–1914)	Kanalbyggmästare
Professor, skulptör Frithiof Kjellberg (1836–1885)	Garveriidkaren
Professor, konstnär Julius Kronberg (1850–1921)	Instrumentmakare
Skriftställare Carl Laurin (1868–1940)	Boktryckare
Direktör, professor, skulptör Teodor Lundberg (1852–1926)	Vaktmästare
Friherre, riksdagsman Johan Nordenfalk d.y. (1839–1901)	Friherre, säteriägare
Skriftställare, konstnär Georg Nordensvan (1855–1932)	Arméofficer
Konstnär, greve Georg von Rosen (1843–1923)	Politiker, järnvägsbyggare
Kansliråd, fil.dr. Fredrik Sander (1828–1900)	Gästgivare
Universitetskansler, greve Fredrik Wachtmeister (1855–1919)	Överstelöjtnant
Arkitekt Fredrik Wilhelm Scholander (1816–1881)	Kamrer
Godsägare, riksdagsman Wilhelm Walldén (1836–1906)	Tidningsägare, godsägare
Författare, litteraturkritiker, fil. dr. Carl David af Wirsén (1842–1912)	Greve, Överste
Överintendent, professor Helgo Zettervall (1831–1907)	Garvare

Anm: Museitjänstemännen Gustaf Upmark, Ludvig Looström, Per Daniel Holm och Wilhelm Jaensson har redovisats i tidigare kapitel och finns därför inte med i denna presentation.

Källa: Görts 1999, s.24. Svenskt biografiskt lexikon, sok.riksarkivet.se. Konstnärslexikonett Amanda www.lexikonettamanda.se. Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor 1926–36*.

Fritz von Dardel utbildades inom armén och avlade officersexamen 1836, gifte sig tio år senare med friherrinnan Augusta Silfverschiöld och kom att tjänstgöra som adjutant hos Karl XV från år 1859. Han lämnade den militära karriären²⁰⁸ och blev överintendent vid Överintendentsämbetet samt preses vid Konstakademien 1864, ordförande i museinämnden (1867–1893) och han deltog även i ett omfattande internationellt arbete med en rad konst- och industriutställningar.²⁰⁹ Två goda exempel från det

²⁰⁸ Göran Norrby diskuterar i sin avhandling adelns sociala strategier under 1800-talet och anser att officersställningen var väl passande för att reproducera en andlig familjs värderingar och livsstil och att en kaptens rang vid tiden motsvarade samma officiella rang som en universitetsprofessor. Under 1800-talet rekryterades cirka 30 procent av högadeln till officersyrket, detta trots att inkomsten därifrån inte var tillräcklig att allena svara för adelspersonens försörjning. Norrby 2005, s. 2007ff.

²⁰⁹ Fritz L Dardel, von, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17276>, Svenskt biografiskt lexikon (art av G. Jacobson.), hämtad 2020-07-09.

Bourdieu skulle benämna som agenter ur en fraktion av den dominerande klassen, vars ställning vilade på ett starkt socialt och ekonomiskt kapital knutet till den rådande ordningen, statsmakten, hovet och den Kungliga Akademien för de fria konsterna.²¹⁰

Studier och karriärer

Gruppens utbildningar har grovt sett tre inriktningar där den första har fokus på en militär karriär och statliga tjänster, den andra på en konstnärlig bana och den tredje slutligen rör tidstypiska akademiska studier i ämnen som litteratur- och konsthistoria, språk och filosofi i syfte att nå en bred humanistisk bildning. Exempel på den första inriktningen utgör kabinettsskamarherre Fritz von Dardels militära utbildningar och erhållande av olika militära gradbeteckningar som exempelvis sergeant, underlöjtnant, kapten och överste. Godsägaren Wilhelm Walldén erhöll kameralexamen 1857 (efter 1863 benämnt examen till Kungl. Maj:ts kansli och efter 1904 kansliexamen) vilket öppnade upp för tjänster inom statliga verk och departement och kunde slutligen exempelvis leda till en tjänst som överintendent vid Överintendentsämbetet.²¹¹ En tjänst som även kabinettsskamarherre Fritz von Dardel (1864–1882) och arkitekterna Helgo Zettervall (1882–1897) och Albert Gellerstedt (1897–1904) kom att inneha.

Konstnärligt inriktade utbildningar som ofta inkluderade år på den Kungliga Akademien för de fria konsterna valdes av konstnären greve Georg von Rosen, konstnären professor Julius Kronberg,²¹² skulptören professor Fritiof Kjellberg, arkitekterna Fredrik Scholander, Albert Gellerstedt²¹³ och Helgo Zettervall²¹⁴, skriftställaren Georg Nordensvan, museets två konservatorer Per Daniel Holm och Carl Wilhelm Jaensson samt John Börjeson och Teodor Lundberg, som båda blev såväl professor som direktör vid Konstakademien. Akademiska studier vid Uppsala universitet med inriktning på humanistiska ämnen valdes av skriftställaren Carl Laurin, författaren poeten Fredrik

²¹⁰ Utbildningen inom den Kungliga Akademien för de fria konsterna inleddes med Principskolans grundläggande teckningsundervisning och följdes av Antikskolan, där gipsavgjutningar av skulpturer från antiken och renässansen avtecknades. Modellskolans grund innehöll teckningsstudier utifrån manliga och kvinnliga nakenmodeller. Utbildningens slutpunkt utgjordes av en prisämnestävling där vinnaren, utöver erhållande av en kunglig medalj, kunde söka akademiens resestipendier för fortsatta studier utomlands. Björk 2013, s. 35f.

²¹¹ Av de inom högadeln som nådde vuxen ålder kring sekelskiftet 1900 valde cirka 75 procent att verka inom krigsmakten, ämbetsverken och hovet, eller som godsägare, lantbrukare eller bruksägare. Norrby 2005, s. 216.

²¹² Björk 2013, s. 40, 42 & 64.

²¹³ Bedoire 2017, s. 51. Se även kartbeskrivning över de kulturpersoner som var bosatta i Villastan under 1880- och 1890-talen. s. 140.

²¹⁴ Arkitekten Helgo Zettervall påbörjade redan 1874 arbetet med att skapa en ritning för AB Stockholms Byggnadsförenings direktör Ludvig Broomé, vilket blev den första typritningen som gjordes för Villastan. Bedoire 2017, s. 46 & 50f.

Sander samt museimännen Gustaf Upmark och Ludvig Looström. Svenska Akademiens ständige sekreterare Carl David af Wirsén (1883–1912) avlade en kamalexamen 1862, filosofie doktor år 1866 och erhöll två år senare en docentur i litteraturhistoria.

Bostadsadresser

En genomgång av gruppens boende fördjupar bilden av dess sociala ställning.²¹⁵ Johan Nordenfalk d.y. var ägare av Lövsta säteri och gods, i Ytterhörna socken Södertälje kommun, där han avled år 1901. Därutöver var han 1890 registrerad på bostadsadressen Villagatan 4 och Vallhallavägen 25 år 1900. Ytterligare ett exempel på godsägare är Wilhelm Walldén som köpte Hakunge gods i Roslagen 1858, han hade dessutom bostad helt nära Kungsträdgården på Västra Trädgårdsgatan 7 år 1890. Vid den tiden bodde även Fredrik Sander på östra Nybrogatan 34 i stadsdelen och Albert Gellerstedt på Fredsgatan 32 och därefter år 1900 på Villagatan 20 i Östermalms villastad. Arkitekten Gellerstedt var medlem i AB Stockholms Byggnadsförening, som var en drivande kraft vid skapandet av Villastan, valde själv tomten på Villagatan 20 där han ritade och byggde ett parhus 1876–1878. Parhuset kom emellertid att rivas redan 1902 för att ge plats åt godsägaren Axel Erlandsons bostad. Då flyttade Gellerstedt till Sturegatan 52 där han levde fram till sin död 1914.²¹⁶

År 1890 bodde Fritz von Dardel i sitt eget hus på Blasieholmstorg 14, därutöver ägde han hus på Arsenalsgatan 1 A & B i Stockholm och hade även förvärvat Dalby gård i Bettna socken Södermanlands län av greve Arvid Posse år 1877.²¹⁷ När Fredrik Wachtmeister inte besökte Tistad slott bodde han 1890 på Västra Trädgårdsgatan 13, 1900 på Birger Jarlsgatan 26 och hade 1916 flyttat till Strömgatan 24 och fått utsikt över riksdagshuset. Carl Laurin levde 1890 på Villagatan 11 men flyttade till Söders höjder och det *Laurinska huset* på Bellmansgatan 4–6 med utsikt över Söder Mälarstrand och Gamla stan. Carl David af Wirsén bodde fram till sin död 1912 i Gamla stan vid Skeppsbron 18.

Georg von Rosen levde år 1890 vid Fredsgatan 32 och år 1900 på Regeringsgatan 42 precis bakom NK, som öppnade sin nybyggda affär vid Kungsträdgården år 1915, och von Rosen hade 1916 flyttat till Stureplan 4. Helgo Zettervall levde år 1890 på Kungsgatan 32 och 1900 på Drottninggatan 73A fram till sin död 1907. Julius Kronberg

²¹⁵ Informationen kring boendet är huvudsakligen hämtat ur *Stockholms adresskalender* 1890, 1900, 1905 & 1916. De fyra museitjänstemännens (Gustaf Upmark, Ludvig Looström, Per Daniel Holm och Carl Wilhelm Jaensson) adresser presenterades i föregående kapitel.

²¹⁶ Bedoire 2017, s. 54f, 66f, 111, 167f & 356.

²¹⁷ sok_riksarkivet.se.

bodde år 1890 på Linnégatan 32 och 1900 på Norrtullsgatan 5, varefter han 1906 flyttade till sin villa på Lilla skuggans väg, Norra Djurgården. Professor John Börjeson bodde på Sergelgatan 32 i Sergelhuset år 1890 och 1900 och levde under åren 1904–1910 på Storängsvägen 18 i Storängen Nacka.

Den här gruppens boende på slott, gods, säterier, Östermalms villastad och andra goda adresser i Stockholms innerstad visar på gruppens starka sociala ställning och anknytning till 1800-talets adel och borgare.

Inkomsttaxering

I tabell 16 är museimännen intendent/överintendent Ludvig Looström och konservator Carl Wilhelm Jaensson inkluderade trots att de tidigare presenterats i samband med övriga museitjänstemän. Ledamöternas taxeringar för inkomst- och förmögenhetsskatt är jämförbara med övriga grupperingar. Undantaget är gruppen ledamöter som valdes in till inköpsnämnden av museinämnden under perioden 1890–1900, vilkas taxeringar ligger på en generellt sett högre nivå. Det bör dock sägas att flera av gruppens adelsmän och godsägare avlidit och att Fredrik Wachtmeister är taxerad utanför Stockholm.

Om en jämförelse görs mellan taxeringarna för 1910 och 1916, så har Carl Laurins inkomster från värdepapper eller fastigheter ökat betydligt år 1916. Julius Kronbergs, Carl Wilhelm Jaenssons och Georg von Rosens inkomster av tjänst har också ökat, men på beskedligare nivå. För övriga inom gruppen ligger inkomsttaxeringen på ungefär samma nivå, om än något lägre för Ludvig Looström som precis gått i pension. Om krigsårens inflation tas med i beräkningen är det egentligen endast Carl Laurins inkomst och förmögenhet som fortsätter att vara grund för stärkt köpkraft. Överintendent Looströms inkomster kan ha påverkats negativt av att han gick i pension 1915 och konservator Jaenssons inkomstökning förefaller beskedlig. Lundberg, Nordensvan och von Rosen fick alla mer eller mindre sänkt köpkraft. Då krigsårens inflation blev ännu högre under åren 1917–1918, finns risk att detta påverkade gruppen, exklusive Laurin, än mer negativt.

Som framgått ovan hade fem av museinämndens ledamöter, Fritz von Dardel, Johan Nordenfalk d.y., Wilhelm Walldén, greve Fredrik Wachtmeister, och Carl David af Wirsén, ett ägande av och kopplingar till slott, gods, säteri, gårdar, bruk och fastigheter, ett förhållande som gör att den här gruppen i Bourdieus terminologi bör ses som en fraktion inom en dominerande klass vars rötter hör hemma i ett förkapitalistiskt Sverige, en fraktion som inom konstfältet under perioden 1890–1913 baserar sin sociala kapacitet på såväl socialt som ekonomiskt kapital. Andra inom museinämnden hade sin sociala ställning tydligt kopplad till statsmakten som militära befäl, arbets-

uppgifter för hovet samt uppdrag som politiker och högre tjänstemän inom statliga verk och departement. De som utbildat sig konstnärligt bör föras till den kulturellt dominerade fraktionen och inkludera exempelvis kulturproducenter, skriftställare och tjänstemän på Nationalmuseum.

Skulle den här gruppen istället analyseras med stöd i Göran Therborns klassanalys, är frånvaron av industri- och bankkapitalister tydlig, samtidigt som närvaron av ett mer förkapitalistiskt samhälle med kung, adel och brukspatroner präglar den dominerande klassens representanter. En stor del av de övriga inom den här presenterade gruppen kan definieras som de speciella kategorier vilka är knutna till den härskande ordningen samt kategorin mellanskikt/medelklass, där skriftställare, konstnärer och tjänstemän kan inkluderas.

Tabell 11

Ledamöter i museinämnden åren 1890–1913. Taxering 1910 och 1916. Löpande priser och fasta (basår=1910)

	Bevillning	Inkosmts katt	Bevillning	Inkomst och förmögenhetss katt	Inkomst och förmögenhetsskatt Fasta priser
	1910	1910	1916	1916	1916
John Börjeson	4 650	4 000	-	-	-
Albert Gellerstedt	9 550	9 700	-	-	-
Carl Wilhelm Jaensson	8 190	8 100	14 250	15 600	11 280
Julius Kronberg	12 455	14 200	22 780	22 900	16 559
Carl Laurin	12 150	28 300	11 850	41 100	29 719
Teodor Lundberg	9 612	9 100	8 790	6 600	4 772
Georg Nordensvan	9 320	10 100	7 790	10 000	7 231
Georg von Rosen	13 150	13 100	14 250	15 000	10 846
Carl David af Wirsén	20 100	19 200	-	-	-

Anm: Följande ledamöter hade avlidit före 1910: Fritz von Dardel, Johan Nordenfalk d.y., Wilhelm Walldén, Helgo Zettervall, Fredrik Sander, Fritiof Kjellberg och Fredrik Scholander. John Börjeson avled 1910, Carl David af Wirsén 1912 och Albert Gellerstedt 1914. Fredrik Wachtmeister var taxerad utanför Stockholm. Se tabell 15.

Anm: "Till staten utgår tvänne på inkomst grundade skatter: *bevillning* och *inkomstskatt*. *Bevillning* påföres för inkomst af ränta å inteckningar, obligationer eller å räkning i bank insatta medel, för inkomst af tjänst, rörelse eller yrke samt för annan inkomst af arbete (ävenledes spekulationsvinst t.ex. lotterivinst).

Inkomstskatt utgår för samma inkomster, som påföres bevillning samt dessutom för utdelning å aktier och inkomst af fastighet, men äger den skattskyldige rätt att vid taxering till inkomstskatt erhålla afdrag för skuldränta och i vissa fall förlust å rörelse. [...]

Om en person således har större belopp i *andra* än i *första* kolumnen betyder detta, antingen att han är taxerad för rörelse i annan församling eller har inkomst af fastighet eller utdelning å aktier. Är däremot första kolumnen högre än den andra, visar detta i de flesta fall, att han har att utgifva skuldränta (till högre belopp än hans möjligen förefintliga inkomst af fastighet eller aktier)."

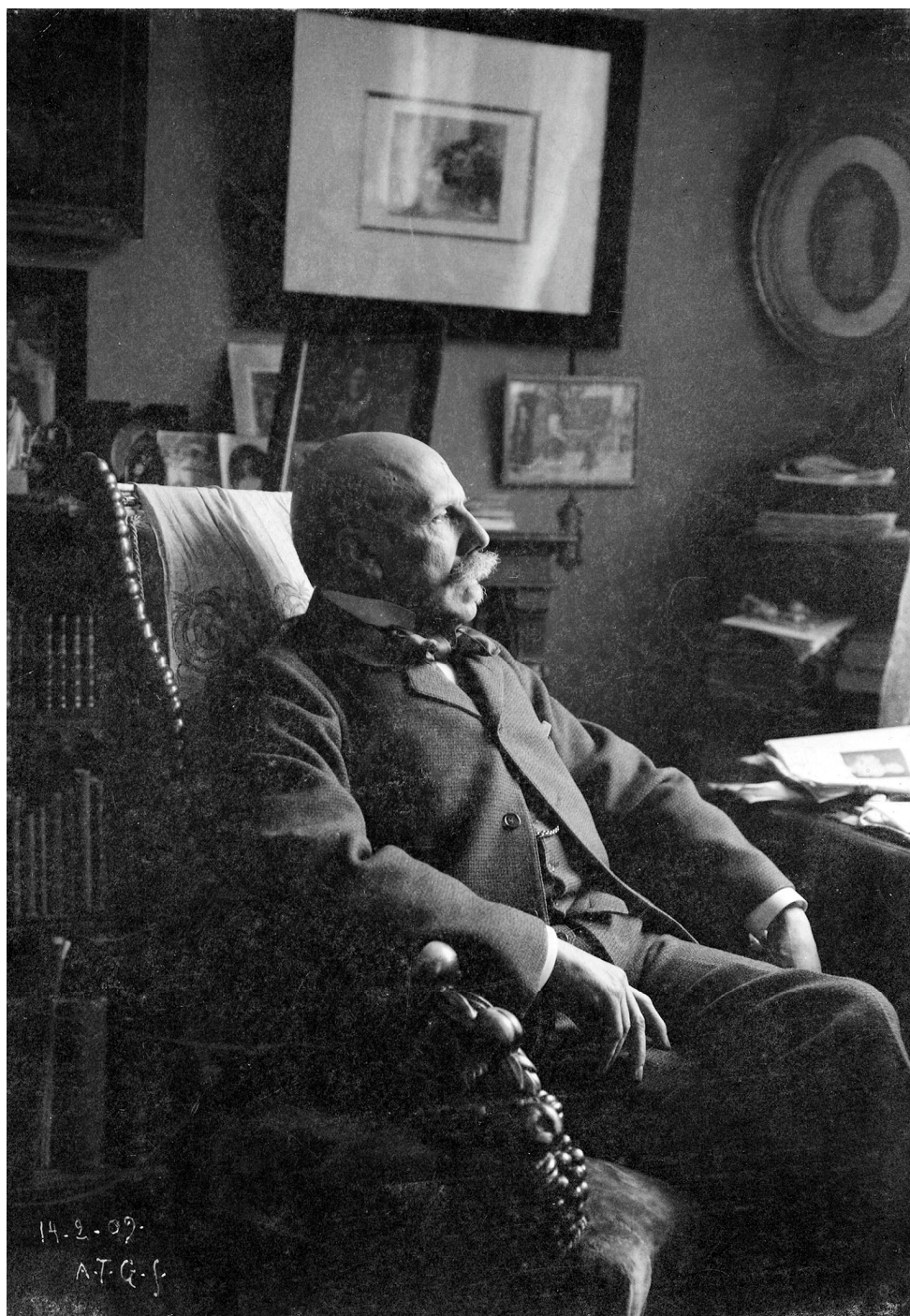
Källa: Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender 1910 & 1916.

Oavsett vilken klassteoretisk utgångspunkt man väljer så bör det av ovanstående ha framgått att de 20 män som varit inkluderade i musei- och inköpsnämndens arbete under åren 1890–1913 själva var integrerade i en betydelsefull samhällsställning. De hade genom sin bakgrund, utbildning och yrkeskarriär blivit konsektrerade av kung och dominerande ordning till att delta i besluten kring Nationalmuseums skötsel och utveckling. Av de män som under perioden 1890–1913 på olika sätt deltog i museinämndens arbete, och därmed ofta även i inköpsnämndens, hade drygt hälften avlidit innan nämndernas avvecklande genom att 1912 års stadgeförändring trädde i kraft den 1 april 1913. De som levde längre än tiden för stadgeändringen hade 1913 en ålder mellan 45 och 77 år, vilket gör att gruppen som helhet är sprungna ur 1800-talets utbildnings- och konsthistoriska värld och värden. Förhållanden som, utifrån Bourdieus tankar, kan utgöra en utgångspunkt för förståelsen av den här sociala gruppens habitus.

Genom att de av Kgl. Maj:t utfärdade nya stadgarna för Nationalmuseum trädde i kraft den 1 april 1913 kom dock den tidigare formen för rekrytering till museinämnden och inköpsnämnden att ändras helt. Vid tiden hade universitetskanslern greve Fredrik Wachtmeister varit ordförande i såväl museinämnden som inköpsnämnden sedan 6 juli 1906. I museinämnden ingick även professorn greve Georg von Rosen (ledamot sedan 1893), konsthistorikern Georg Nordensvan (invalid 1905) samt suppleanterna professor Teodor Lundberg (invalid 1907) och skriftställaren Carl Laurin (invalid 1912). Därutöver var överintendent Ludvig Looström (invalid 1900) och konservatorn Carl Wilhelm Jaensson (invalid 1901) del av de fem som var ständiga ledamöter.²¹⁸ Efter det att de nya stadgarna trätt i kraft utgjorde överintendenten tillsammans med tre intendenterna museinämnden, precis som Richard Bergh föreslagit år 1905.²¹⁹

²¹⁸ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1913, s. 4f.

²¹⁹ Kongl. Maj:ts nädiga stadgar för Nationalmuseum; givna Stockholms slott den 31 december 1912, paragraf 3. Bergh 1905, s. 84ff.

Georg von Rosen. Foto: Nationalmuseum

6. Den statliga inköpsnämnden

Opponenten och sedermera överintendenten Richard Bergh gav uttryck för sin syn på de rådande förhållandena då han i sin stridsskrift från 1905, *Hvad vår kamp gällt*, beskrev de fyra hörnstenar på ”hvilka den svenska konstens tempel [...] hvilade”. Först utnämner han den Kungliga Akademien för de fria konsterna till ”den akademiska byråkratismens och formalismens högkvarter” och därefter Konstföreningen som ”dilettantismens med rymliga bås inrättade härbärge och sannskyldighetens eldorado”. ”Här i ’Konstförnedringen’, som institutionen familjärt kallades, utöfvade den ’bildade svenska allmänheten’ sitt storartade mecenatskap, för en årlig avgift af 15 kr., och överlät generöst åt slumpen att vid jultiden bestämma hvilka konstverk mecenaternas kärlek skulle omfatta.” Så beskriver Bergh den tredje hörnstenen: ”Efter Konstföreningen trädde *Nationalmuseum* fram för paris-svenskarnas blickar, med konstsalar och nämnder och ’statens konstinköp’ och plats för freskmålningar; det hela endräktigt regeradt af byråkratismen och dilettantismen i broderlig förening.” Den fjärde hörnstenen beskrivs på följande vis: ”Slutligen och som kronan på verket dök ur ett haf af tobaks- och toddyrök, punschångor och småstadsskvaller *Konstnärsklubben* fram för parisarnas syn [...]”²²⁰ Berghs inledande text bör troligen upplevas som en stridsfanfar där en av Opponenternas ledande män går till attack mot mecenaternas, byråkraternas och dilettanternas styre över det svenska konstfältet. En text som i det här sammanhanget har sin betydelse då mycket av den rådande ordning som presenteras i detta kapitel var ifrågasatt av tidens konstnärer och skulle komma att förändras på ett grundläggande vis.²²¹

Carl Arvid Hessler skriver sammanfattande i *Staten och konsten i Sverige*: ”Med 1850-talet inleddes ett nytt kapitel i historien om staten och konsten. Staten anmälde sig för första gången som kund på den svenska konstmarknaden. Dess syfte var tvåfaldigt – den önskade rikta sina samlingar och den önskade stödja konstnärerna.”²²² Hans

²²⁰ Bergh 1905, s. 1ff.

²²¹ Se även Opponenternas adress till den Kungl. Akademien för de fria konsterna från år 1885. Nordensvan 1928, s. 252ff. Bergström 2018, s. 84ff.

²²² Hessler 1942, s. 56.

Hayden beskriver de europeiska nationalstaternas skapande av likartade infrastrukturer för de nationella konstfälten och konstakademiernas:

Bildkonstens tidigare band till kyrkan, hovet och aristokratin – kort sagt: till icke-estetiska funktioner – löstes i allt högre grad upp och konsten förvandlades gradvis till en representations- och varuform i den civila offentligheten. [...] Och att en likartad institutionell infrastruktur upprättades i ett flertal europeiska stater under 1800-talet, som gjorde det möjligt att framställa och upprätthålla ett mer eller mindre sammanhängande system av koder, normer och ideal – en hierarkisk och normativ ordning som definierade gränser för den möjliga och legitima produktionen av mening och värde.

Man kan exemplifiera denna förskjutning genom att beskriva konstakademiernas förändrade men fortsatta centrala roll under 1800-talet som instrument för statens officiella engagemang i konstlivet, i form av uppdrag, utställningar, priser, etcetera.²²³

Enligt Hayden fyllde de olika konstakademierna ett behov, för de europeiska nationalstaterna, av en bestämd och stabil organisation som svarade för etablerandet av givna och accepterade strukturer för utbildning, disciplinering och kontroll inom det konstnärliga fältets produktion och konsumtion.²²⁴ Samtidigt som han ser den franska Salongen som ett ”visuellt spektakel utan egentlig motsvarighet i dåtidens bildkultur” beskriver han dess funktion på följande vis:

Salongens funktion framstår härvidlag som ett komplicerat sammanhang, där konstnärernas ekonomiska och sociala intressen stod i relation till akademins och myndigheternas vilja att demonstrera godtagbara estetiska representationer. Dess offentliga karaktär gjorde Salongen till ett slags index över konstlivets möjliga och godtagbara positioner: att kontrollera Salongen var under 1800-talet med andra ord detsamma som att kontrollera en viktig del av offentliga konstlivet. Och denna kontroll gled sakta men säkert över i händerna på individer utan förankring i de officiella institutionerna eller rent av stod i direkt opposition till dessa.²²⁵

Den ”salongskonst” som ställdes ut i Paris hade även sin motsvarighet i och dominerade det svenska konstlivet under senare delen av 1800-talet och dess målningar med motiv som hade hämtats från historien, landskapet, folklivet, porträtt och stillebenuppsättningar. Hayden skriver:

²²³ Hayden 2006, s. 90.

²²⁴ Hayden 2006, s. 91f.

²²⁵ Hayden 2006, s. 58.

Man skulle kunna tala om ett antitetiskt förhållande mellan två diskurser inom modernitetens visuella kultur – det akademiska och det modernistiska – där den förra till stor del försvunnit ur historien. På ett märkligt sätt har alltså den för sin tid dominerande akademiska diskursen fallit undan och mer eller mindre raderats ut ur konsthistoriens medvetande: som en sjunken kontinent eller undermedvetet lager, vars fragment och skärvor ibland flyter upp till ytan som mardrömslika rester från en modernitetens olyckliga och omsorgsfullt förträngda barndom.²²⁶

I svensk konsthistoria har den akademiska konsttraditionens dominans och betydelse under 1800-talet och in i det nya decenniet förringats i takt med att Opponenterna och de konstnärer som tog plats på scenen efter dem kommit att dominera konsthistorie-skrivningen.²²⁷ Samtidigt blir det möjligt att här visa att nära nog samtliga svenska konstnärer som ingår i föreliggande studie började sin utvecklingsbana som elever inom Konstakademien, även Opponenterna. Det var den akademiska traditionen alla tog stöd i alternativt spjörn gentemot vid formandet av det egna konstnärliga uttrycket.

Under åren 1858–1872 ansvarade Konstakademien för inlösen av levande svenska konstnärers verk, varefter Nationalmuseum övertog ansvaret och Statens inköpsnämnd bildades. Fram till 1900 samlades Statens inköpsnämnd för ordinarie möte en gång om året och bestod av nationalmusei nämnds fem ständiga ledamöter samt tre män från Konstakademien och tre ”konstälskare” vilka utsågs av museinämnden. De sex sist-nämnda ordinarie ledamöterna valdes årligen och bistods av lika många suppleanter.²²⁸

Kritiken av verksamheten och behovet av att skapa viss nyordning ledde till att Konstnärsförbundet ställde krav på förändring av inköpsnämndens organisation och sätt att utföra sitt uppdrag redan 3 december 1898, men Richard Bergh noterar att även museiintendent Gustaf Upmark och amanuens Georg Göthe år 1899 ingav ett yttrande i frågan samt förslag till förändring av museistadgan. Då Konstakademien också utformat ett förslag kom det att finnas tre förslag att ta ställning till. Utgången av förändringsprocessen framstod som en kompromiss vilken ändrade sättet ledamöterna valdes på, deras antal samt hur konsten skulle inlösas av inköpsnämnden på Konstnärsförbundets respektive Konstnärernas förenings utställningar.²²⁹ Trots att Bergh fann museimännens förslag alltför moderat så skriver han:

²²⁶ Hayden 2006, s. 59f.

²²⁷ Hayden 2006, s. 65.

²²⁸ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1893 & 1894, s. 23. Kongl. Maj:ts nådiga stadga angående inlösen för Statens räkning af levande svenska konstnärers arbeten; gifven Stockholms slott den 30 november 1893.

²²⁹ Nationalmuseums stadgar från 10 december 1880. Stadgar m.m. rörande Nationalmuseum. Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar angående inlösen för statens räkning av levande svenska konstnärers arbeten. 23 november 1900. Strömbom 1965, s. 109f. Nordensvan 1928, s. 330ff.

[...] att dessa män i alla fall kämpade för något, som ständigt och oafbrutet låg i deras ögons blickpunkt och ägde *hela* deras lefvande intresse som museimän, medan de andra ledamöterna i kommittén däremot sysslade med något, som endast vid "vissa tillfällen" kunde fånga deras intresse, hvilket annars naturligt nog var upptaget af *deras* personliga lifsverk.²³⁰

Det är intressant att notera att opponenter som Bergh visar uppskattning för Upmarks och Göthes mer hovsamma reformsträvanden samtidigt som kritiken drabbar hårt den kategori nämndemän han själv helt och fullt vill skriva ut ur stadgan. En viss förändring och anpassning till tidens vindar påbörjades således genom stadgereformen 1901. I *Staten och konsten i Sverige* beskriver Carl Arvid Hessler reformerandet av inköpsnämnden år 1900 på följande vis:

Det blev verkligen en liten reform 1900. Man skulle nu ha endast fyra årligen växlande medlemmar, och av dem skulle två vara akademister och två väljas av de konstnärer, som redan voro representerade med något arbete i nationalmuseum. Det var ju inte precis revolutionerande, och i det väsentliga förblev allt vid det gamla.²³¹

Per Bjurström uttrycker sin bild av inköpsnämndens relation till opponenter och nämndens konservativa värderingar i samband med stadgerevisionen så här:

Också när det gäller förvärven av den svenska opponent-generationen hade man inom Nationalmuseum varit senfärdig, i hög grad beroende på de båda nämndernas konservativa sammansättning. Ett försök att modernisera inköpsnämnden hade visserligen gjorts i den nya stadgan av 1900 där det föreskrevs att inköpsnämnden skulle bestå av: "de fem ständiga ledamöterna i Nationalmusei nämnd, samtliga förordnade av Kungl. Maj:t, samt fyra årligen valda, två av akademien och två av de konstnärer som är representerade i statens konstsamlingar med av staten tidigare förvärvade arbeten". Även om denna nämnd blev två personer mindre än den tidigare var det fortfarande en stor och ohanterlig grupp av naturliga skäl dominerad av konservativa värderingar.²³²

Regelverket från stadgerevisionen 1900 föreskrev att förslagen av inlösen av levande konstnärers arbeten skulle utgå från en offentlig konstutställning i Stockholm som anordnats av staten, Konstakademien eller en förening vars ändamål var att främja svensk konst. Utställningen skulle vara utlyst senast i januari genom en annons i tidningar inkluderande en inbjudan till svenska konstnärer. Konstutställningen skulle därefter öppnas innan maj månads slut. Om en sådan konstutställning under något år

²³⁰ Bergh 1905, s. 87. Originallets kursiv.

²³¹ Hessler 1942, s. 76. Se även Görts 1999, s. 104.

²³² Bjurström 1992, s. 176.

inte ägt rum var det möjligt för svenska konstnärer att före 1 oktober skriftligen ”hembjuda” sina arbeten för inlösen, ett erbjudande som skulle sändas till museinämndens ordförande.²³³ Richard Bergh skriver om detta på följande kritiska vis:

I den nya stadgan finnes en bestämmelse, hvilken är att särskilt lägga märke till, en bestämmelse som bestämmer att vid inköp å utställningar, som icke annonserats (eller kunnat annonseras) på ett speciellt, patenteradt sätt i ”allmänna tidningar” att hållas före Maj månads utgång, skall inget arbete kunna föreslås till inköp med mindre de erhåller *två tredjedelar* af samtliga röster. På konstnärsförbundets utställningar fordras sålunda två tredjedels röstmajoritet. På svenska konstnärernas förenings utställningar endast enkel majoritet. [...]

Konstnärsförbundet har också på grund af bestämmelsen om kvalificerad majoritet på utställningar, anordnade i likhet med deras, under de senaste åren ansett sig böra totalt afhålla sig från deltagande i valet af de två ledamöter i inköpsnämnden, som tillsätts enligt den nya paragrafen i stadgarna. Så länge ingen förändring göres i nyssnämnda barocka och orättvisa bestämmelse angående majoriteten vid inköp, komma förbundets medlemmar både att utebli från dessa val och att allt fortfarande neka ingå i inköpsnämnden.²³⁴

Utifrån *Meddelanden från Nationalmuseum* går det att konstatera att under åren 1901 och 1902 var Richard Bergh och Anders Zorn ordinarie ledamöter och Robert Thegerström var suppleant, men att det därefter saknas medlemmar från Konstnärsförbundet fram till inköpsnämndens upphörande.²³⁵ Stadgereformen av år 1900 innebar att inköpsnämnden därefter skulle bestå av museinämndens ordinarie ledamöter, två ordinarie ledamöter som årligen skulle väljas av Konstakademien och att museinämnden skulle välja två ledamöter ur gruppen konstnärer vilka fanns representerade i Nationalmuseums samlingar. Sammantaget innebar detta att grupperna Opponenten, Konstnärsförbundare och Konsttalskare helt försvann ur inköpsnämnden.²³⁶

En mer genomgripande reformering av Nationalmuseums organisation, stadgar och lönenivåer inleddes dock inte förrän Fridtjuv Berg tillträdde som ecklesiastikminister i Karl Staffs andra ministär. Ministern tillkallade fem sakkunniga för att arbeta fram

²³³ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadga angående inlösen för statens räkning af lefvande svenska konstnärers arbeten; gifven Stockholms slott den 23 november 1900. Paragraf 1.

²³⁴ Bergh 1905, s. 82. Se även Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadga angående inlösen för statens räkning af lefvande svenska konstnärers arbeten; gifven Stockholms slott den 23 november 1900. Paragraf 6.

²³⁵ Det fanns dock ledamöter och suppleanter som varit medlemmar i Konstnärsförbundet tidigare: Axel Fahlcrantz (1886–1890), Carl Larson (1886–1892), Alf Wallander (1886–1890) och Olof Arborelius (1886–1892). Strömbom 1965, s. 499. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1901–1913. Lista över ledamöter av Kungliga Akademien för de fria konsterna.

²³⁶ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadga angående inlösen för statens räkning af lefvande svenska konstnärers arbeten; gifven Stockholms slott den 23 november 1900. Paragraf 2 & 6.

reviderade stadgar och förändrad organisation.²³⁷ I gruppen ingick universitetskanslern Fredrik Wachtmeister, Nationalmuseums intendent Ludvig Looström och skriftställaren Tor Hedberg. Därutöver ingick professorn vid Kgl. konsthögskolan Alfred Bergström, som åren 1911–1913 var ordförande i Svenska konstnärsföreningen och som sådan representerade de akademiska intressena samt slutligen Konstnärsförbundets ordförande, konstnären och opponenter Karl Nordström. De hade sitt första möte den 12 oktober och kunde redan den 14 december överlämna ett enhälligt förslag till ecklesiastikministern, som hänsköt det till nationalmusei nämnd för yttrande. Nämnden gav förslaget sitt stöd, med reservation av greve Georg von Rosen, och efter Kungl. Maj:ts beslut den 31 december 1912 trädde det i kraft den 1 april 1913.²³⁸

Stadgarna innebar bl.a. att de statliga besluten kring inköp av konst togs av museinämnden som från 1913 bestod av överintendenten och de tre avdelningscheferna, intentionerna, samt om så behövdes även av museets konservator. Inköpsförslagen översändes även i fortsättningen till Kungl. Maj:t för slutgiltigt beslut, vilket under åren 1890–1920 resulterade i ett godkännande av förslagen.²³⁹ Samtidigt bör det kanske sägas att de olika beslutsfattarna med all säkerhet visste vad som uppfattades som korrekta beslut och kände till existerande habitusordning och gränserna för sina konsekrerande beslutsfattande.

Efter det att Nationalmuseum övertagit ansvaret för att lösa in levande svenska konstnärers verk utifrån det årliga statliga anslaget på 6 000 kronor²⁴⁰ anordnades en årlig utställning där valet av de statliga inköpen gjordes. År 1898 ökades inköpsanslaget till 15 000 kronor och anslaget ”till konstsamlingarnas ökande” till 10 000 kronor. Det

²³⁷ Sveriges regeringar inkluderade under åren 1911–1919 ett antal ecklesiastikministrar: Fridtjuv Berg (Staff I), Hugo Hammarskjöld, Elof Lindström, Fridtjuv Berg (Staff II), Karl Gustaf Westman, Alexis Hammarström och Värner Rydén.

²³⁸ De fem sakkunniga var: Greve Fredrik Cl:son Wachtmeister (Universitetskansler, ordf. i såväl museinämnden och inköpsnämnden sedan 1906, Konstakademiens preses 1902–1918, ledamot av riksdagens första kammare och medlem av statsutskottet sedan 1907), konst-, teater- och litteraturkritikern Tor Hedberg (chef för Kungl. Dramatiska Teatern från 1910), professor Alfred Bergström (ordförande i Svenska konstnärers förening 1911–1913) och konstnär Karl Nordström (Konstnärsförbundets ordförande) och Ludvig Looström (Nationalmuseums intendent/överintendent 1900–1915 och sekreterare vid Konstakademien sedan 1891). *Meddelanden från Nationalmuseum* 1912, s. 5. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1913, s. 4. Osterman 1958, s. 13f.

²³⁹ Kungl. Maj:ts nådiga stadgar för Nationalmuseum givna Stockholms Slott den 31 december 1912, paragraf 2 & 12–16. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1912, s. 5. Hessler 1942, s. 75ff. Görts 1999, s. 103ff. Osterman 1958, s. 13.

²⁴⁰ Efter 1872 utgick det också 3 000 kronor som i första hand skulle användas för inköp av arbeten skapade av norska och danska konstnärer. Därutöver även 3 500 till ”konstsamlingarnas ökande”. Hessler, 1942, s. 68. Se även: Till t.f. intendenten vid Nationalmuseum angående ny stat för Nationalmusei konstafdelning. Stockholms slott den 10 december 1880. Stadgar m.m. rörande Nationalmuseum Nr 2, sid 2.

sistnämnda anslaget höjdes till 15 000 kronor år 1912 och låg kvar på den nivån år 1920.²⁴¹ Under åren 1890–1912, då kritiken riktades mot inköpsnämnden köptes årligen i genomsnitt 4 oljemålningar och aldrig fler än 7 målningar. Detta indikerar att upprördheten och kritiken gentemot de begränsade statliga inköpen i hög grad får anses vara riktade mot nämndens symboliska urval, snarare än mot dess påverkan på konstmarknaden rent ekonomiskt eller numerärt.²⁴²

Inköpsnämnden och konsten

Maria Görts har gjort en sammanställning över de 105 konstnärer som erbjöd verk till nämnden för inlösen under perioden 1873–1892. Konstnärernas ålder varierade mellan 22 och 75 år varav cirka 48 procent av de valda var yngre än 35 år och 60 procent av denna ålderskategori fanns inom den refuserade gruppen. Hälften av de refuserade kom dock senare att ingå i museisamlingarna. Gruppen refuserade utgjordes till cirka 25 procent av kvinnliga konstnärer samtidigt som deras andel bland de säljande konstnärerna endast motsvarade knappt en tiondel. Det bör emellertid återigen nämnas att det fanns svenska konstnärer som var kritiska till hembudssystemet och därför valde att inte delta.²⁴³

Den statliga inköpsnämnden hade tämligen fria händer att välja vilken konst som skulle köpas in, men Maria Görts ser nämndens ambition på följande vis: ”De unga konstnärerna skulle förmås att måla svenskt; konsten skulle inte bara vara utförd av svenska konstnärer utan också vara svensk till innehåll och uttryck.”²⁴⁴ Sammanställning av inlösta konstverk under åren 1873 till 1892 visar att det till övervägande del handlar om oljemåleri. Här var fördelningen mellan figur- och landskapsmåleri relativt jämn och gränsen mellan kategorier flytande då friluftsmåleriet fått sitt genombrott. Den statliga inköpsnämndens uppskattning av det genremåleri som i första hand utvecklades i Düsseldorf höll i sig fram till 1877, varefter konstnärers hembud inom den traditionen börjar att avvisas och det svenska figurmåleriet visar på en omorientering.

²⁴¹ Hessler 1942, s. 83. Bjurström 1992, s. 138f. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1890 s. 25 & 1920 s. 66f. Som jämförelse kan nämnas att Sveriges Allmänna Konstförenings inköp till sitt årligen förekommande medlemslotteri under perioden 1890–1900 varierade mellan 14 005–16 030 kronor, 1901–1912 16 135–22 127 kronor och 1913–1920 17 089–35 685 kronor. Georg Nordensvan, *Sveriges Allmänna Konstförening 1832–1932, En historik och jubileumsskrift*, Kungl. Boktryckeriet, Norstedt & Söner, Stockholm 1932, s. 185 – 270.

²⁴² Om inköpsnämndens 15 000 kronor räknades om från prisnivån år 1900 till den 2019 skulle det motsvara cirka 850 000 kronor. Prisnivå i Sverige 1830–2019, SCB.

²⁴³ Görts 1999, s. 104ff. Bergström 2018, s. 84ff.

²⁴⁴ Görts 1999, s. 105.

Under inköpsåren 1878–1883 valde nämnden endast två exempel på figurmåleri, Julius Kronbergs *Amorin* och Gustaf Cederströms *Nils Stures mord*. Maria Görts analys av högtidstalen vid Konstakademien, där historiemåleriets stora betydelse och uppgift i formandet av det nationella medvetandet betonades, mynnar ut i att Nationalmuseums var intresserat av den typen av måleri men att dess prissättning dämpade förvärvsmöjligheterna. Här fanns vid 1880-talet ett tävlingsämne inom komposition och figurmåleri med inriktning på antik mytologi, bibliska scener och svensk historia, där det sistnämnda temat präglades av den svenska nationalstatens grundande och reformationen inom den svenska kyrkan. Historiemåleriets sociala prestige bidrog till enskilda donatorers sociala prestige, trots eller kanske tack vare kostnadsläget, då de hjälpte museet att utöka den delen av samlingarna med sina donationer.²⁴⁵

Det franska inflytandet inom svenskt figur- och landskapsmåleri gjorde sig märkbart under 1870-talet och Görts ser att inköpsnämndens motstånd mot den franskorienterade realismen och naturalismen minskade. Konstnärer som Hugo Salmson och Alfred Wahlberg hade lämnat Düsseldorfskolan för att istället närma sig det franska måleriet med exempelvis Barbizonskolan och Jules Bastien-Lepage som inspirationskälla.²⁴⁶ Görts skriver om nämndens stilmässiga inriktning:

Det var uteslutande svenska landskapsbilder som uppskattades av inköpsnämnden, i tidig vår- eller höstskrud, oftast med ett skymtande vattendrag. Naturen var identifierbar, den var ”uppländsk” eller ”mellansvensk” och detaljerat framställd. Gemensamt för landskapsmåleriet som valdes ut var en avläsbar komposition, ett perspektiv som ledde in i bilden, ofta accentuerat genom en stig. Det jämna dagsljuset förstärker i flertalet av målningarna den lite karga naturen och det mer eller mindre kala grenverket i framställningarna bildar en kontrast mot den gråblå disiga luften.²⁴⁷

Inköpsnämnden strävade inte enbart efter att stödja levande svenska konstnärer utan även konst som i någon mening sågs som goda representanter för och avbilder av den svenska nationen och dess natur. Här sker en utveckling som påverkar inte enbart innehållet i det som köptes in utan också successivt i museets samling i stort och i bilden av vad som var god konst. Man stod inte längre negativ till den franskinspirerade konsten och verk av opponenter hade köpts in före utställningen *Från Seines strand* år 1885.²⁴⁸

²⁴⁵ Görts 1999, s. 108ff & 151f. Bengtsson 2000, s. 56–66 & 97ff. Asplund 1962, s. 85ff.

²⁴⁶ Görts 1999, s. 111 & 116f. Görts anser att tiden efter 1800-talets mitt karaktäriseras av en konstnärernas rörlighet mellan de olika ”konstmetropolerna” som Rom, Düsseldorf, München och Bryssel, men att Paris var måleriets främsta studieort. s. 138.

²⁴⁷ Görts 1999, s. 116f.

²⁴⁸ Görts 1999, s. 123f.

6.1 Museinämndens ledamöter i inköpsnämnden 1890–1900

Konstnärerna inom Konstnärsförbundet kritiserade de rådande förhållanden som, enligt dem, innebar att den statliga inköpsnämnden helt låg i händerna på ämbetsmän, hedersledamöter och akademiens professorer. Här nedan kan kritiken relateras till basala fakta kring vilka som faktiskt deltog i inköpsnämnden under åren 1890–1900. Konstakademien valde in 16 av de totalt 37 ordinarie ledamöterna och samtliga av dessa, utom Carl Larsson, var ledamöter i Konstakademien och 10 var eller hade varit tjänstgörande professor i akademien. Museinämnden valde in 21 män av vilka 11 även var ledamöter i Konstakademien och tre av dem uppbar professorstitel. Av de ordinarie ledamöterna valdes nästan 40 procent in vid endast ett tillfälle och av de ledamöter med flest år i inköpsnämnden kan professor John Börjeson, professor, friherre Gustaf Cederström, professor Julius Kronberg och statsråd Gunnar Wennerberg nämnas. Endast tre stycken av inköpsnämndens ordinarie ledamöter och suppleanter var medlemmar i Konstnärsförbundet: Olof Arborelius, Carl Larsson och Axel Lindman. Här kan också tilläggas att av museinämndens 22 ledamöter och suppleanter var 9 stycken även ledamöter i Konstakademien, till gruppen kan även hedersledamoten Ludvig Looström föras.²⁴⁹ Sammantaget visar detta i all korthet en stark koppling mellan de två institutionerna och ett förhållande som det är värt att återkomma till när resultatet av inköpsnämndens beslut ska analyseras. Maria Görts skriver:

I Nationalmusei nämnd satt som självskrivna museets intendent, Johan Boklund senare Gustaf Upmark, samt konservatorn, Per Daniel Holm. Övriga ledamöter under den undersökta perioden 1873 till 1892 var ämbetsmän som Fritz von Dardel, Gunnar Wennerberg, Fredrik Wilhelm Scholander, Nils Fredrik Sander och Johan Nordenfalk.

Nationalmusei nämnd representerade tillsammans med Konstakademiens tre ledamöter det statliga intresset. Som utomstående valdes tre ledamöter ur det allmänna: tre personer som ådalagt sin "kärlek till konsten" i någon mening. Bland dessa återfinns professorer med anknytning till konst som Gustaf Retzius och Carl Curman vilka undervisade vid Akademien i plastisk anatomi samt C R Nyblom och Viktor Rydberg vilka båda undervisade i konsthistoria. Övriga ledamöter fördelar sig huvudsakligen i två grupper: ledamöter med höga

²⁴⁹ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1890–1900. Medlemstid: Olof Arborelius 1886–1892, Carl Larsson 1886–1892 och Axel Lindman 1886–1896. Strömbom 1965, s. 499.

befattningar inom staten som stadsråd, hovintendent eller hovmarskalk alternativt donatorer som J A Berg, Pontus Fürstenberg och August Röhss.²⁵⁰

I syfte att fördjupa den analys som Maria Görts gjort av den statliga inköpsnämnden har en studie liknande den som presenterats i föregående två kapitel gjorts även kring den grupp som valts av museinämnden att ingå i museets inköpsnämnd under åren 1890–1900.²⁵¹ Syftet med detta är att fortsätta i Bourdieus fotspar och att med hjälp av sociala strukturindikatorer ge en bild av grunden för ledamöternas sociala bakgrund och samhällsställning. Vid en genomläsning av de aktuella årens *Meddelanden från Nationalmuseum* förekommer museitjänstemännen Georg Göthe, Ludvig Looström, Erik Folcker och Olof Granberg som ordinarie eller suppleanter i inköpsnämnden och intendent Gustaf Upmark och konservator Per Daniel Holm var ständiga ledamöter. Analysen kring museitjänstemännen har utförts tidigare och upprepas därför inte här. Prins Eugen var ledamot av Nationalmuseums statliga inköpsnämnd under ett flertal år och hans multipla roller som prins, ledamot, konstnär, konstsamlare och mecenat gör honom unik i sammanhanget. Det understryks också av hans tydliga ställningstagande vid köpet av Ernst Josephsons *Strömkarlen* år 1893 och hans vilja att skänka verket till museet, vilket avslogs av dess nämnd och gjorde att tavlan istället kom att få en hedersplats på Waldemarsudde.²⁵²

Fädernas titlar

Det sätt som fäderna tituleras används även här för att fånga den studerade gruppens sociala bakgrund, något som också visar att dessa ledamöter skiljer sig tydligt ifrån tjänstemännen. Här tituleras fäder med koppling till stat, kyrka eller jordbruk som: statsråd, greve, häradshövding, justitieråd, överste, överstelöjtnant, provinsialläkare, prost eller hemmansägare, och lantbrukare med ansvar för herrgård. En annan social kategori fäder hör hemma i skrå eller industri och benämns: skräddareälderman och rådman, tidningsman, kassör, fabrikör och affärsman, grosshandlare, brukspatron och slutligen punschkungen Johan Cederlund. Carl Larssons far tituleras kusk och avviker därigenom från det ovan beskrivna sociala mönstret precis som Viktor Rydbergs far som titulerades slotts- och fångvaktmästare. Någon djupare beskrivning av Carl

²⁵⁰ Görts 1999, s. 105.

²⁵¹ Det material som används i studien kring inköpsnämndens ledamöter kommer i första hand från *Meddelanden från Nationalmuseum* åren 1890–1900, *Stockholms adresskalender* år 1890, 1900 & 1916, *Stockholms stads taxeringskalender* år 1910 & 1916, *Svenska män och kvinnor* samt *Svenskt biografiskt lexikon*. Lista över ledamöter av Konstakademien.

²⁵² Strömbom 1965, s. 69f, 101ff, 116ff & 191f. *Meddelanden från Nationalmuseum* år 1890, 1891 & 1897. Looström 1913, s. 242. Wistman 2008, s.251f, 258ff & 281.

Larssons och Viktor Rydbergs framgångsrika karriärer görs inte här då dessa är väl kända.

Med hänvisning till tidigare kapitelns beskrivning av det svenska samhället och dess klasstruktur under 1800-talet kan de ovan nämnda titulaturerna sägas uppvisa tillhörighet till delar av den dominerande klassens ekonomiska fraktion och fraktionen med högre statliga tjänstemän. Med Göran Therborns terminologi skulle nog flera av fäderna kunna föras till tidiga exempel av den svenska borgarklassen, småborgerligheten och statens speciella kategorier. Väl att märka är att Sverige som helhet under de här åren i hög grad präglades av en övergång från jordbruk till industri och från kung, adel och kyrka till industrikapitalism och politisk demokrati.

Tabell 12

Museinämndens valda ordinarie ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden 1890–1900 och respektive faders titel

Ordinarie ledamöter	Faderns titel
Prins Eugen (1865–1947)	Kung Oscar II
Överstelöjtnant John Arsenius (1818–1903)	Häradshövding
Godsägare & riksdagsman Ernst Herman Behm (1842–1923)	Godsägare, häradshövding
Hovintendent John Böttiger (1853–1936)	Provinsialläkare
Grosshandlare Edward Cederlund d.ä. (1825–1909)	Grosshandlare & Punschkung
Professor Carl Curman (1833–1913)	Lantbrukare
Bruksägare Carl Ekman (1826–1903)	Affärs- & kommunalman
Direktör Pontus Fürstenberg (1827–1902)	Grosshandlare
Direktör Carl Robert Lamm (1856–1938)	Direktör
Friherre Nils von Lantingshausen (1846–1906)	Friherre, godsägare
Konstnär Carl Larsson (1853–1919)	Kusk
Hovintendent Gustaf Lindgren (1863–1930)	Överste
Konstnär Axel Lindman (1848–1930)	Kassör
Professor Carl Rupert Nyblom (1832–1907)	Skräddareällderman & rådman
Överste Gustaf Nyblæus (1816–1902)	Justitieråd
1:e Hovmarsalk greve Nils August Fritz von Rosen (1840–1894]	Greve, överste & hovmarsalk
Professor Viktor Rydberg (1828–1895)	Slotts- och fångvaktare
Kansliråd Fredrik Sander (1828–1900)	Hemmansägare
Friherre Curt Gustaf af Ugglas (1820–1895)	Greve & statsråd
Godsägare, redaktör & riksdagsman Wilhelm Walldén (1836–1906)	Tidningsman
Generaldirektör greve Fredrik Wachtmeister (1855–1919)	Överstelöjtnant
Statsråd Gunnar Wennerberg (1817–1901)	Prost
Hovintendent, envoyén Henrik Åkerman (1840–1905)	Brukspatron
Suppleanter	Faderns titel
Professor, konstnär Olof Arborelius (1842–1915)	Präst, dialektforskare
Kammarherre, bankofullmäktig Erik von Ehrenheim (1854–1930)	Adlig, godsägare, politiker
Grosshandlare Herman Friedländer (1842–1920)	Köpman
Bankir, stadsmäklare John Håkansson (1846–1917)	?
Konstnär Gottfrid Kallstenius (1861–1943)	Telegrafdirektör
Stadsmäklare Magnus Julius Neijber (1838–1894)	Kammarråd
Konstnär Reinhold Norstedt (1843–1911)	Brukspatron
Grosshandlare Johan August Seippel (1823–1905)	?
Kgl. överbibliotekarie Greve Carl Snoilsky (1841–1903)	Greve
Häradshövding Hugo Tigerschiöld (1860–1938)	Adlig & lantbrukare
Arkitekt, vice professor Albert Törnqvist (1819–1898)	Bokhandlare
Kanslissekreteraren Johan August Wall (1855–1934)	?
Generaldirektör Richard Åkerman (1837–1922)	Fysiker, kemist, ämbetsman
Grosshandlare Emil Österlind (1852–1922)	?

Anm: Museitjänstemännen Ludvig Looström, Georg Göthe, Erik Folcker, Olof Granberg, Per Daniel Holm och Wilhelm Jaenson har redovisats i tidigare kapitel.

Anm: Wilhelm Walldén var ordförande i museinämnden 1899–1906. Fredrik Wachtmeister var ordförande 1906–1913. Fredrik Sander var suppleant 1870–1875 och ledamot 1877–1898.

Källa: Görts 1999, s.24. Svenskt biografiskt lexikon, sok.riksarkivet.se. Konstnärslexikonett Amanda www.lexikonettamanda.se. Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor* 1926–36.

Studier och karriärer

Fem av inköpsnämndens ledamöter har studiebakgrunder och karriärer som liknar museitjänstemännens. Hovintendent dr. John Böttiger studerade i Lund och blev fil.dr. 1881. Redan året innan blev han e.o. amanuens vid Nationalmuseum och var intendent för Kung Oscar II:s konstsamlingar i början av 1880-talet. Böttiger kom därefter att arbeta för Nordiska museet och hovet fram tills dess att han erhöll avsked från slottsarkivariebefattningen år 1921.²⁵³

Carl Snoilsky, vars föräldrar var justitierådet greve Nils von Snoilsky och statsfrun grevinnan Sigrid Banér, studerade vid Uppsala universitet och erövrade 1864 en kansliexamen, vilket öppnade för en karriär i statens tjänst. Efter trettio år inom utrikesdepartementet, i Sverige och utomlands, blev Snoilsky överbibliotekarie i Kungliga Biblioteket år 1890, ordförande i Sveriges författarförening 1893 och filosofie hedersdoktor vid Uppsala universitet 1893. Carl Rupert Nyblom blev filosofie doktor i estetik år 1857 vid Uppsala universitet och docent i ämnet 1860. Åren därefter studerade han konst i ett flertal europeiska länder och kom att bli professor i estetik samt litteratur- och konsthistoria i Uppsala under åren 1867–1897. Därutöver deltog han under sin akademiska karriär i ett stort antal uppdrag, bland mycket annat som lärare i konsthistoria för prins Eugen 1884–1885.²⁵⁴

Fredrik Sander skrevs in vid Uppsala universitet 1848 och disputerade där 1857. Sanders hade därefter en karriär inom Nationalmuseum, från e.o. amanuens år 1866 till föreståndare vid avdelning för måleri och skulptur och ledamot i museets nämnd under åren 1875–1898. Att Sander även var vice preses vid Kungliga Akademien för de fria konsterna åren 1885–1897 gav honom säkerligen en stark position då han drev sina åsikter som ledamot av inköpsnämnden. Han var en stark förespråkare för att utveckla den unga konstens fosterländska utvecklingspotential. Ett uttryck för detta var tanken att låta museets väggmålningar i trapphallen ha ett fornnordiskt tema, något han gav uttryck för redan 1883. Ett annat exempel är att Sander tog kontakt med Anders Zorn och påverkade honom att skapa en akvarell med fosterländskt motiv, vilket ledde fram till *Vårt dagliga bröd* (NMB 184) som köptes av inköpsnämnden efter kungligt beslut

²⁵³ J (John) F Böttiger, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16307>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Gunnar Mascoll Silfverstolpe.), hämtad 2020-03-11.

²⁵⁴ Carl J G Snoilsky, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6093>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Bengt Lewan), hämtad 2020-03-11. Carl Rupert Nyblom, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/8443>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Gösta Lundström), hämtad 2020-03-11.

den 5 november 1886. Sander deltog även i museibeslut att inte acceptera prins Eugens donation av Ernst Josephsons *Strömkarlen* och August Rodins *La voix intérieure*.²⁵⁵

Reinhold Norstedt växte upp på Lunda herrgård i Vingåker. I hemmet uppmärksammades hans sångröst vilket 1867 ledde till att han åkte till Paris för att utbilda sig till sångare. Vid återkomsten till Sverige bosatte han sig i Stockholm för att arbeta som sånglärare. År 1875 besökte han återigen Paris, men det var först vid tredje resan till den franska huvudstaden, under åren 1878–1881, som han påbörjade sina konstnärliga studier hos Henri Joseph Harpignies och lade grunden för sitt landskapsmåleri.²⁵⁶

Axel Lindman var från hösten 1871 elev vid Konstakademien under fyra år och fortsatte därefter sina konststudier i Frankrike och Italien fram till 1879 och intresserade sig då särskilt för Fontainebleauskolan. År 1884 blev Lindman agré vid Konstakademien, men deltog trots detta i Opponenternas utställningar och var styrelseledamot och skattmästare i Konstnärsförbundets Stockholmsgrupp 1886. Han deltog 1890 i bildandet av Svenska Konstnärernas Förening i syfte att ena de svenska konstnärerna i en organisation. 1896 uteslöts han emellertid från Konstnärsförbundet och blev ledamot av Konstakademien år 1897. Lindmans deltagande på båda sidor av konflikten går igen även i hans begränsade deltagande inom inköpsnämnden. År 1895 valdes han av Museinämnden som ordinarie ledamot till inköpsnämnden och 1898 valdes han dit av Akademien.²⁵⁷ Carl Curman studerade vid Konstakademien samtidigt som han läste vid Karolinska institutet och förberedde sin medicine licentiatexamen, som uppnåddes 1864. År 1869 utnämndes Curman till professor i plastisk anatomi vid Kungliga Akademien för de fria konsterna. Hovintendent Gustaf Lindgren studerade vid Kungliga Tekniska Högskolan och Konstakademien för att efter studierna, vid sekelskiftet, bli en framgångsrik arkitekt.

Prostsonen Gunnar Wennerberg inledde sina studier vid Uppsala universitet 1837 och studerade klassiska språk, naturvetenskap, filosofi och estetik för att bli filosofie magister 1845 och året därefter docent i estetik. 1861–1862 medverkade han som ledamot i en kommitté för skapandet av Nationalmuseum. Hans levnadsbana

²⁵⁵ N Fredrik Sander, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6343>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Hans Henrik Brummer), hämtad 2020-03-11. Meddelanden från Nationalmuseum 1886, s. 10f & 26f. Bjurström 1992, s. 139f. Wistman 2008, s. 93ff & 216ff.

²⁵⁶ Nordensvan 1928, s. 303ff.

²⁵⁷ K Axel Lindman, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10611>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-05. Enligt medlemsförteckningen var Lindman medlem under åren 1886–1896. Strömbom 1965, s. 499. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1895 & 1898.

innehåller en lång rad politiska och ämbetsmannamässiga uppdrag, som exempelvis landshövding i Kronobergs län och ecklesiastikminister.²⁵⁸

Fem av ledamöterna kom att få karriärer inom rättsväsendet, olika statliga departement och som politiker. Vice häradshövding Hugo Tigerschiöld erövrade en filosofie kandidatexamen vid Uppsala universitet 1881 och därefter en examen till rättegångsverkan 1884, vilket var en ämbetsexamen för blivande jurister i statlig tjänst, studier som öppnade för inträdet i ecklesiastikdepartementet år 1887 och fortsatt statlig karriär. Även Henrik Åkerman från Uppsala avlade en kansliexamen år 1859, men Åkermans statliga karriär utvecklades i diplomatisk och utrikespolitisk riktning och han kom att arbeta under olika diplomatiska titulaturer för den svenska regeringen i London, Paris, Madrid och Wien. Friherre Gustaf af Ugglas blev student i Uppsala 1836 och avlade sju år senare en juris utriusque kandidatexamen vid den juridiska fakulteten. Han gick in i statens tjänst, gjorde nödvändiga domarförordnanden och blev därefter vice häradshövding 1846 och senare adjungerad ledamot av Svea hovrätt. 1850 lämnade han statens tjänst i samband med att han tog över faderns egendomar Lennartsnäs och Öråker i Uppland samt köpte Aspviks säteri. Han var riksdagsledamot för Ridderskapet och adeln under ståndsriksdagarna, därefter ledamot av första kammaren, finansminister under åren 1867–1870 och överståthållare i Stockholm 1874–1888.²⁵⁹

Greve Axel Fredrik Claësson Wachtmeister studerade vid Uppsala universitet och avlade en kansliexamen år 1878. Vid 28 års ålder ägnade han sig en tid åt sitt ärvda Tistad slott i Nyköpings kommun. Där han enligt Göran Norrby levde och spenderade i en illusion av att ha en betydande förmögenhet och där intäkterna från de kringliggande arrendegårdarna inte mötte behoven. Greve Wachtmeister kom dock att få en omfattande karriär, här nämns blott ett par exempel, som ämbetsman, riksdagsledamot, utrikesminister vid unionsupplösningen med Norge, ordförande för såväl Nationalmuseums nämnd som inköpsnämnd, universitetskansler 1907–1916 och ledamot av Kungliga vetenskapsakademien 1912.²⁶⁰ Wilhelm Waldén blev student i Uppsala 1853, avlade examen till det kungliga majestätets kansli år 1857 och inledde därefter karriären inom Civildepartementet, Krigskollegium och Statskontoret, där han arbetade fram till år 1866. Waldén slutade som statstjänsteman och köpte 1869 Stockholms Dagblad och dess tryckeri av sin far. Han var tidningens ansvarige utgivare fram till 1884 och från 1878 även tidningens verkställande direktör. Efter att ha ärvt godset Hakunge bosatte

²⁵⁸ Nordisk familjebok, Nordisk familjeboks tryckeri, Stockholm 1921. Uggleupplagan 31, s. 1156ff.

²⁵⁹ Nordisk familjebok, Nordisk familjeboks tryckeri, Stockholm 1920. Uggleupplagan 30, s. 850. Carl Fredrik Lindahl (Lazarus), Svenska miljonärer: Minnen och anteckningar. Åttonde samlingen, Varias boktryckeri, Stockholm 1903. (Project Runeberg, elektronisk utgåva) Norrby 2005, s. 264f.

²⁶⁰ Bjurström 1992, s. 180. Svenskt Biografiskt handlexikon, 2nd ed. 1906, s. 670. Nordisk familjebok, Nordisk familjeboks tryckeri, Stockholm 1921. Uggleupplagan 31, s. 235–236. Norrby 2005, s. 82, 152, 173 & 182f.

han sig där. Vid sidan av arbetet med tidningen var Waldén även riksdagsman, först i andra och efter 1893 i första kammaren, och han ingick även i Stockholms stadsfullmäktige under åren 1869–1875 och 1885–1900. Slutligen bör nämnas att han kring sekelskiftet var ledamot av konsortiet för Kungliga teaterbyggnaden och ordförande i Nationalmusei nämnd.²⁶¹

Kammarherren Fredrik Carl Erik von Ehrenheim studerade vid Uppsala universitet 1874–1876 och var åren därefter lantbrukselev vid Gudhem och Ultuna lantbruksinstitut där han slutade år 1879. Vid den tiden övertog han förvaltningen av släktgodset Grönsö i Kungshusby socken 1918. Vid sidan av godsägaransvaret var han ordförande i Upplands fornminnesförening 1899–1904, utnämndes till kammarherre 1895, blev ledamot av kommittén för Stockholmsutställningen 1897 och var biblioteksamanuens vid Svenska Akademiens Nobelinstitut under åren 1901–1918.²⁶²

Fyra av ledamöterna i Nationalmuseums inköpsnämnd hade militära karriärer med officersexamen som grund. Överstelöjtnant John Arsenius började sina konststudier 1846, blev agré vid Kungliga Akademien för de fria konsterna 1865 och tog avsked från sitt regemente 1878 för att ägna sig åt sitt konstnärskap som djurmålare. Även friherre Nils von Lantingshausen avslutade sin militära bana och ägnade sig i stället åt sin fideikommiss och sitt landskapsmåleri.²⁶³ Förste hovmarskalk, greve Nils August Fritz von Rosen var chef för kungens hovförvaltning från 1890. Gustaf Nyblæus blev officer 1836 och utvecklade därefter sin karriär inom det militära tills han nådde överstegrad inom armén 1872. Bland mycket annat var han Pehr Henrik Lings elev och fick hos honom en stark tro på gymnastikens kroppsliga välgörande, 1842–1862 var han fäktmästare vid Lunds universitet och blev ordinarie föreståndare för Gymnastiska centralinstitutet 1864–1865. Vid sidan av sin karriär utvecklade han även sitt litterära och poetiska intresse och författade en rad publicerade arbeten. Gustaf Nyblæus var även ledamot av andra kammaren 1873–1875.²⁶⁴

Fyra personer hade tekniskt inriktade studier vid Chalmerska slöjdskolan (dagens Chalmers tekniska högskola), Teknologiska institutet (dagens Kungliga Tekniska Högskola, KTH) samt Bergskolan i Falun och två studerade vid Handelsinstitutet i Rostock eller Göteborg. Richard Åkerman utvecklade sin karriär utifrån metallurgiska

²⁶¹ Nordisk familjebok, Nordisk familjeboks tryckeri, Stockholm 1921. Uggleupplagan 30, s. 466.

²⁶² Ehrenheim, von, släkt, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16672>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Bengt Hildebrand.), hämtad 2020-03-12.
https://www.adelsvapen.com/genealogi/Von_Ehrenheim_nr_1749#TAB_10

²⁶³ John G Arsenius, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18851>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av G. Nordensvan), hämtad 2020-03-11. Höpken, von, släkt, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/14043>, *Svenskt biografiskt lexikon*, hämtad 2020-03-11.

²⁶⁴ Gustaf Nyblæus, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/8438>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Jan Lindroth), hämtad 2020-12-04.

studier vid Bergsskolan i Falun och blev bland annat generaldirektör vid Kommerskollegium, riksdagsledamot och professor vid Teknologiska institutet. August Röhss studerade vid Chalmerska slöjdskolan och Bergsskolan i Falun. Härifrån kom han att vara delaktig i en rad Göteborgsföretag och skapade härigenom grund för donationer till bland annat Akademien för de fria konsterna, Göteborgs museum, Nationalmuseum och skapandet av Röhsska konstmuseet. Carl Edvard Ekman följde faderns fotspår och affärsmässiga engagemang inom järnexport och den mellansvenska bruksindustrin. Efter studier i privatskolor i Göteborg började han 1840 studera vid Chalmerska slöjdskolan varifrån han utexaminerades år 1842. Ekman fördjupade sina kunskaper i gruvbrytning och järnhantering genom studier och praktik på bergsskolor i Filipstad och Falun, vid Lesjöfors bruk och järnbruk i England och Skottland under åren 1843–1847. Därefter ledde hans karriär vidare till ägande i en rad järnbruk och engagemang i Jernkontoret och som riksdagsman i andra kammaren deltog han i en rad riksdagsutskott.²⁶⁵

Carl Robert Lamm utvecklade företaget Ludvigsbergs verkstad AB och under företagets storhetstid på 1890-talet började Lamms konstsamling utvecklas kring konstnärer som Ernst Josephson, Anders Zorn, Bruno Liljefors och Carl Larsson. Lamm var även engagerad i AB Bukowskis som dess styrelseordförande.²⁶⁶ Edward Cederlund var son till den kände punschillverkaren Johan Cederlund och kom, efter sina studier vid Handelsinstitutet i Rostock, att bli delägare av J. Cederlunds Söner med fabriksstillverkning av punsch och Münchenbryggerierna, verksamheter som skapade den förmögenhet som gav grund för konstsamlade och donationer. Pontus Fürstenberg studerade vid Handelsinstitutet i Göteborg och blev 26 år gammal delägare i faderns textilfirma L. Fürstenberg & co. Där verkade han under åren 1853–1881 och grundlade den förmögenhet som möjliggjorde omfattande mecenatskap och engagemang i utvecklandet av Göteborgs kulturliv. Det inkluderade delaktighet i inköpsnämnden för Göteborgs museums konstavdelning och vid skapandet av Valand och Göteborgs konstmuseum. Därutöver deltog Fürstenberg även i det kommunalpolitiska livet och var stadsfullmäktigeledamot under åren 1869–1890. Då Pontus Fürstenberg dog

²⁶⁵ Röhss, släkt, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6461>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Per Clemensson), hämtad 2020-03-11. Carl Fredrik Lindahl (Lazarus), *Svenska miljonärer: Minnen och anteckningar. Andra samlingen*, Varias boktryckeri, Stockholm 1905. (Project Runeberg, elektronisk utgåva)

Carl Edvard Ekman, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/15852>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av J. M. Fahlström.), hämtad 2020-12-05. Ekman var ordinarie ledamot, vald av museinämnden, endast år 1892 och behandlas därför endast här. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1892.

²⁶⁶ Carl Robert Lamm, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10956>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-03-11. Asplund 1946, s. 114f.

barnlös 1902 testamenterades en stor konstsamling, det Fürstenbergska palatset och en större förmögenhet till Göteborgs stad och dess allmänhet.²⁶⁷

Bostadsadresser

Var bodde då alla dessa bemärkta män? Stadsrådet Gunnar Wennerberg bodde 1890 vid S:ta Clara kyrka på Klara Vattugränd 3 och kom att avlida efter en kort tids sjukdom 1901 på Läckö Kungsgård. Erik von Ehrenheim levde på godsens Grönsö Kungs-Husby socken och fram till sin död. Friherre Nils von Lantingshausen ärvde fideikommisset Bogesund slott samt en fastighet på Blasieholmen efter sin far 1906. År 1890 var friherren upptagen i Stockholms adresskalender vid Arsenalgatan 2B helt nära Berzelii Park och Nybroviken, år 1900 på Strandvägen 47 och 1916 på Strandvägen 1 helt nära Kungliga Dramatiska Teatern.

Tabell 13

Bostadsadress år 1890, 1900 och 1916

Ordinarie ledamöter	1890	1900	1916
Prins Eugen	Arvfurstens palats, Gustaf Adolfs torg	Prins Eugens väg	
John Arsenius	Uppsala		
Ernst Herman Behm	Sickelsjö gård i Närke		
John Böttiger	Karlav. 15A	Karlav. 15A	Karlav. 43
Edward Cederlund d.ä.	Blasieholmshamnen 12	Hamng. 16	
Carl Curman	Florag. 3	Florag. 3	Florag. 3
Carl Ekman	Norrandsg. 24	Fiskeby, Finspång	
Pontus Fürstenberg	Södra Hamng. 2, Göteborg		
Carl Robert Lamm		Skinnarviksg. 5	Näsby slott, Täby
Nils v. Lantingshausen	Arsenalsg. 2B	Strandvägen 47	Strandvägen 1
Gustaf Lindgren	Florag. 7	Johannesg. 24	Florag. 6
Axel Lindman	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25
Carl Rupert Nyblom		Johannesg. 20	
Gustaf Nyblæus	Humlegårdsg. 17	Stureg. 20	
Nils August Fritz von Rosen	Jakobsg. 32	Jakobsg. 32	Stureg. 26
Viktor Rydberg	Heleneborg		
Fredrik Sander	Nybrog. 34A		
Curt Gustaf af Ugglas	Stureplan 4		
Wilhelm Walldén	Västra Trädgårdsg. 7	Västra Trädgårdsg. 7	
Fredrik Wachtmeister	Västra Trädgårdsg. 7	Birger Jarlsg. 26	Strömg. 24
Gunnar Wennerberg	Klara Vattugränd 3	Läckö Kungsgård, Odensviholms säteri	
Henrik Åkerman	London – Paris		

²⁶⁷ Pontus Fürstenberg, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/14599>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Kjell Hjern), hämtad 2020-03-11. Lindahl 1902. (Project Runeberg, elektronisk utgåva)

Suppleanter			
Olof Arborelius	Riddareg. 20	Riddareg. 20	Riddareg. 20
Erik von Ehrenheim	Godsen Grönsö o Utö i Kungs-Husby socken		
Herman Friedländer	Engelbrekts g. 7	Engelbrekts g. 7	Strandv. 5B
John Håkansson	Kungsträdgårdsg. 16	Hamng. 2	Hamng. 2
Gottfrid Kallstenius		David Bagares g. 9	
Magnus Julius Neijber	Stureg. 22		
Reinhold Norstedt	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25
Johan August Seippel	Arsenalg. 2A	Arsenalg. 2A	
Carl Snoilsky		Stureg. 36	
Hugo Tigerschiöld	Engelbrekts g. 13	Linnég. 28–30 Blasieholmshamnen 4A	
Albert Törnqvist	Stureg. 12	Stureg. 12	
Johan August Wall	Svartmannag. 16	Svartmannag. 16	Djursholm
Richard Åkerman	Kungstensg. 17	Kungstensg. 34	Villa Mariehill, Djurgården
Emil Österlind	Strandv. 31	Strandv. 31	Strandv. 31

Källa: Stockholms adresskalender 1890, 1900 och 1916

Ernst Behm ägde Sickelsjö jordbruksgård i Närke.²⁶⁸ Generaldirektör Richard Åkerman bodde 1890 på Kungstensgatan 17 och tio år senare noterades på Kungstensgatan 34 för att slutligen år 1916 inneha Villa Mariehill på Djurgården. Efter giftermålet fick professor Carl Curman och Calla Lundström bostaden på Floragatan 3 i Östermalms villastad av Callas far Carl Frans Lundström och kunde flytta in i bostaden år 1882.²⁶⁹ Arkitekten och sedermera hovintendenten Gustaf Lindgren hyrde lägenhet på Floragatan 7 under 1890-talet med kokerska och husjungfru. Han bodde på Johannesgatan 24 1900 och därefter tillbaka till villastaden år 1916 till Floragatan 6 år.²⁷⁰ Greve Fredrik Wachtmeister bodde år 1895 på Västra Trädgårdsgatan 13 och hade år 1900 flyttat till Birger Jarlsgatan 26, precis framför Kungliga biblioteket och Humlegården. År 1916 hade han och hans fru, friherrinnan Lovisa Ulrika Sofia (född af Ugglas) återigen flyttat och den här gången till Strömgatan 24, vilket idag är en del av regeringshögkvarteret Rosenbad.

Hovrättsrådet Albert Törnqvist, stadsmäklare och bankofullmäktige Magnus Julius Neijber och överste Gustaf Nyblæus bodde alla på Sturegatan fram till dess att de avled kring decennieskiftet. Konstnärerna Reinhold Norstedt och Axel Lindman bodde på Tunnelgatan 25 invid Sveavägen och dagens Olof Palmes gata under de tre år som uppmärksammas här. Andra var spridda i och kring Östermalm på adresser som

²⁶⁸ <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=18406>.

²⁶⁹ Bedoire 2017 s. 62ff, 96 & 130ff.

²⁷⁰ Bedoire 2017 s. 104.

Strandvägen 31, Hamngatan 14 & 16 i Sagerska husen, Riddaregatan 20 och Arsenalsgatan 2.

Vid en jämförelse med museitjänstemännens boende så framgår att boendet inom högstatusgruppens ledamöter varit generellt ständsmässigare såväl i Stockholm som utanför. Boendet på Östermalmsadresser är slående och stabilt i inom ledamöternas som valts av museinämnden, medan tjänstemannagruppens boende skönjer en rörelse från enklare adresser till bättre i takt med att karriären utvecklas; Från Söders höjder till Östermalm, Nacka och Djursholm.

Inkomsttaxering

Av tabell 16 framgår att de av inköpsnämndens ledamöter som valts in av museinämnden under perioden 1890–1900 och som 1910 bodde i Stockholm eller dess villastäder taxerades alla, utom en, för högre inkomstskatt än bevillningstaxering, vilket innebär att samtliga hade inkomster från aktier eller fastigheter. 1916 års taxering för inkomst och förmögenhet steg kraftigt för de flesta av ledamöterna jämfört med 1910, särskilt gäller det för Richard Åkerman, Herman Friedländer, Carl Robert Lamm, Emil Österlind och John Håkansson. Det finns anledning att tro att inkomsterna från rörelse, fastighet eller värdepapper ökat rejält för gruppen under krigets så kallade ”gulaschår” och skillnaden visavi museitjänstemännen är påfallande.

Inkomstökningen blir något mindre markant om jämförelsen görs i fasta priser och hänsyn är tagen till pengarnas köpkraft, men gruppens välmående urholkas dock inte i förhållande till 1910 års ekonomi. Hade föreliggande studie utsträckts till år 1930 hade dock 20-talets ekonomiska utveckling visat hur en del framgångsrika mäns förmögenheter eroderade.

De ekonomiska, sociala och klasstrukturella förhållanden som präglade Sverige under 1800-talets andra hälft har beskrivits genom text och tabeller i tidigare kapitel och kan tjäna som grund här. Ovanstående genomgång av ledamöternas sociala bakgrund, studier, yrkesbana, boende och inkomsttaxering visar att de flesta skiljer tydligt ifrån museitjänstemännen och visar att de i högre grad var en del av den svenska överklassen. Detta framgår av titulaturer med koppling till adliga släkter eller höga statliga uppdrag som hovmarskalk, kammarherre, häradshövding, kansliråd, generaldirektör, universitetskansler, utrikesminister, statsråd eller envoyé. En annan grupp bär titlar som grosshandlare, stadsmäklare, tidningsägare, affärsman, direktör eller bruksägare och förefaller ha varit knutna till de framväxande strukturerna av industrier, banker och handelsföretag. Tas utgångspunkten i gruppens taxeringar för åren 1910 och 1916

tydliggörs deras betydande inkomster från fastigheter och aktier och betonar skillnaden gentemot exempelvis de statliga museitjänstemännen.

Utifrån Bourdieus bild av samhällets dominerande klass blir det möjligt att koppla den här generationens män till den dominerande klassens fyra fraktioner, kopplingen till den ekonomiska fraktionen och statsmakten bör betonas. Genom en Therbornsk klassanalys blir bilden av gruppen lite mer hierarkisk och uppsplittrad. Inom gruppen finns representanter ur den uppåttstigande borgarklassen vars sociala positioner baserades på ägande inom industrisamhällets strukturer. Andra ledamöters militära utbildningar kategoriserar dem till de speciella kategorierna vilka är del av statsmakten och den rådande ordningen. Ytterligare andra, som ägnade sig åt konstnärlig verksamhet, studier och undervisning, skulle kunna hänföras till en intellektuell och kulturell elit med deltagande i forandet av samhällets ideologi och kultur. Per Sundgren nämner i sin avhandling Antonio Gramscis tankar kring den härskande klassens hegemoniska inflytande i samhället och med Bourdieus terminologi vore det möjligt att tala om en i tiden forad rådande habitusordning.²⁷¹

Männens titlar, ägande, skattetaxeringar och sociala ställning tydliggör deras framträdande positioner inom den konkreta svenska samhällsformationen under åren 1890–1920. Där samhället dominerades av ett, i marxistisk mening, kapitalistiskt produktionssätt samtidigt som det fortfarande inkluderade bortvittrande stråk av tidigare feodala produktionssätt och klasstrukturer, vilka fortfarande representerade ett inflytande inom exempelvis det svenska konstfältet och dess Nationalmuseum.

²⁷¹ Arno Mayer's *The Persistence of the Old Regime. Europe to the Great War* innehåller en rad inblickar i övergången från ett feodalt Europa till ett kapitalistiskt. Exempelvis beskriver han hur de högre utbildningarna för samhällselitens unga män, med feodala stamtavlor eller uppvuxna inom kapitalstarka familjer, präglades av klassiska och humanistiska studier för att lägga grunden till generell ledarskapsförmåga och ett kultiverat sätt. Studier som utgjorde grunden för en karriär inom staten, politiken eller kyrkan. Yrkesförberedande eller tekniska utbildningar hade inte samma hierarkiska värde. Han skriver: "By providing the offspring of the bourgeoisie with the general education that was the precondition for higher positions in the civil service and liberal professions, these schools certified and enhanced the status of newcomers in the old society rather than their moneymaking capacity in the new economy." Mayer 2010, s. 256

Tabell 14

Museinämndens ledamöter i Inköpsnämnden åren 1890–1900. Taxering 1910 och 1916.
Löpande priser och fasta (basår=1910)

	Bevillning	Inkomstskatt	Bevillning	Inkomst och förmögenhetsskatt	Inkomst och förmögenhetsskatt Fasta priser
Ordinarie ledamöter	1910	1910	1916	1916	1916
John Böttiger	5 349	23 600	9 030	43 700	31 599
Carl Curman	23 469	41 000	15 130	21 300*	15 402
Carl Robert Lamm	5 427	82 700	15 900	192 700	139 340
Gustaf Lindgren	21 908	26 500	14 850	24 800	17 933
Axel Lindman	-	11 100	2 450	16 600	12 003
Suppleanter					
Herman Friedländer	13 449	13 400	219 320	291 100	210 492
John Håkansson	160 311	163 900	224 330	262 600	189 884
Gottfrid Kallstenius	10 992	8 800	19 853	18 700	13 522
Hugo Tigerschiöld	9 064	19 400	16 170	30 200	21 837
Albert Törnqvist	5 921	16 500	8 990	21 100	15 257
Johan August Wall	14 582	17 300	13 410	15 200	10 991
Richard Åkerman	3 707	18 200	30 780	88 500	63 994
Emil Österlind	18 415	55 700	30 790	123 000	88 940

* Carl Curmans stärbhus

Anm: Av ordinarie ledamöter och suppleanter hade 19 stycken avlidit före 1910. När det blir möjligt att inkludera år 1900 i tabellen ökar antalet individer i tabellen med ca. 10. Prins Eugen, Herman Behm, Erik von Ehrenheim, Carl Larsson, Reinhold Norstedt och Fredrik Wachtmeister är inte upptagna i taxeringskalendern. Olof Arborelius redovisas i Konstakademiens grupp.

Anm: "Till staten utgår tvänne på inkomst grundade skatter: *bevillning* och *inkomstskatt*. *Bevillning* påföres för inkomst af ränta å inteckningar, obligationer eller å räkning i bank insatta medel, för inkomst af tjänst, rörelse eller yrke samt för annan inkomst af arbete (äfvenledes spekulationsvinst t.ex. lotterivinst).

Inkomstskatt utgår för samma inkomster, som påföres bevillning samt dessutom för utdelning å aktier och inkomst af fastighet, men äger den skattskyldige rätt att vid taxering till inkomstskatt erhålla afdrag för skuldränta och i vissa fall förlust å rörelse. [...]

Om en person således har större belopp i *andra* än i *första* kolumnen betyder detta, antingen att han är taxerad för rörelse i annan församling eller har inkomst af fastighet eller utdelning å aktier. Är däremot första kolumnen högre än den andra, visar detta i de flesta fall, att han har att utgifva skuldränta (till högre belopp än hans möjligen förefintliga inkomst af fastighet eller aktier)."

Källa: Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender 1910 & 1916.

6.2 Kungliga Akademiens ledamöter i inköpsnämnden 1890–1900

Som nämnts tidigare kritiserade de opponerande konstnärerna den statliga inköpsnämnden i hög grad för att dess beslut helt låg i händerna på ämbetsmän, hedersledamöter och akademiens professorer. Nedan redovisas sociala strukturindikatorer för de ledamöter som valts av Kungliga Akademien för de fria konsterna att ingå i den statliga inköpsnämnden under perioden 1890–1900 i syfte att ge en bild av gruppens sociala bakgrund och tillhörighet.²⁷²

Fädernas titlar

Ingen av ledamöternas fäder var i historiematerialistiska termer vare sig industrikapitalist eller industriarbetare, däremot finns hantverksyrken, konstnärer, småföretagare, statens och kyrkans män och adel och brukspatroner. Gustaf Clasons far var brukspatron vid Furudalsbruk och blev 1869 direktör vid Järnkontoret i Stockholm, Reinhold Norstedts far var brukspatron på Lunda herrgård i Vingåker, Johan Nordenfalk d.y. var son till friherre Johan Nordenfalk som bar titlarna säteriägare, riksdagsman och justitieminister.

Professor och friherre Gustaf Cederströms far var premiärlöjtnant, godsägare och riksdagsman för ridderskapet och adeln under ståndsriksdagarna, bland annat vid ståndsriksdagens avskaffande 1866.²⁷³ Inom ramarna för föreliggande arbete är det inte möjligt att genomföra en mer djuplodande analys av fädernas ekonomiska och sociala ställning, men att herrar med titlar som friherre, riksdagsman, minister, brukspatron

²⁷² I den följande beskrivningen görs ingen skillnad mellan kategorierna ordinarie och suppleanter eftersom enskilda inte sällan omnämns i båda kategorierna. Det material som används i studien kring inköpsnämndens ledamöter kommer i första hand från *Meddelanden från Nationalmuseum, Stockholms adresskalender* år 1900 & 1916, *Stockholms stads taxeringskalender* år 1910 & 1916, *Svenska män och kvinnor, Svenskt biografiskt lexikon*, sok.riksarkivet.se och *Lista över ledamöter av Kungliga Akademien för de fria konsterna*.

²⁷³ Bland de som endast förekom under ett enstaka år, och inte inkluderats i studiens bredare redogörelse utifrån de valda sociala strukturindikatorerna, finns även flera som förekommit tidigare i texten eftersom de varit del av museinämnden. Det gäller Johan Nordenfalk som var museinämndens ordförande under åren 1893–1899, och därför självskriven i inköpsnämnden, valdes även år 1900 att delta som ordinarie i inköpsnämnden. Greve Georg von Rosen var suppleant och ordinarie ledamot under åren 1893–1913 i museinämnden, men som suppleant valdes han till ordinarie i inköpsnämnden år 1891. Arkitekten och överintendenten Albert Gellerstedt, professor Julius Kronberg (1899–1905), professor och direktör vid Konstakademien John Börjeson (1886–1907) och professor och direktör vid Konstakademien Theodor Lundberg (1907–1913) var alla suppleanter i museinämnden och kunde därför väljas in även till inköpsnämnden som såväl ordinarie som suppleant.

och säteriägare torde ha utgjort en god social grund för sönerns utbildning och karriär förefaller troligt, ett antagande som stärks av sönerns egna titlar. Deras sociala bakgrund och ställning förefaller nära de män i museinämnden och de ledamöter som valdes in av museinämnden med adlig bakgrund och närhet till hovet och riksdagen.

Tabell 15

Kungliga akademiens ordinarie ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden 1890–1900, levnadsår och respektive faders titel

Ordinarie ledamöter	Faderns titel
Prins Eugen (1865–1947)*	Kung Oscar II
Professor, konstnär Olof Arborelius (1842–1915)*	Präst, dialektforskare
Professor, direktör, skulptör John Börjeson (1835–1910)	Pastor
Professor, förste intendent Isak Gustaf Clason (1856–1930)	Brukspatron vid Furudals bruk
Professor, friherre Gustaf Olof Cederström (1845–1933)	Premiärlöjtnant, godsägare
Professor, konstnär Axel Jungstedt (1859–1933)	Tullkontrollör
Professor, konstnär Julius Kronberg (1850–1921)	Instrumentmakare
Konstnär Carl Larsson (1853–1919)*	Kusk
Professor, medaljgravör Adolf Lindberg (1839–1916)	Snickare
Konstnär Axel Lindman (1848–1930)	Kassör
Professor, direktör, skulptör Teodor Lundberg (1852–1926)	Vaktmästare
Professor August Malmström (1829–1901)	Snickare, bildhuggare, förgyllare
Friherre, riksdagsman Johan Nordenfalk d.y. (1839–1901)	Friherre, säteriägare
Kgl. målare Gustaf Fredrik Rydberg (1835–1933)	Postmästare
Vice professor, konstnär Geskel Saloman (1821–1902)	Handelsman
Professor, konstnär Alfred Wahlberg (1834–1906)	Konstnär
Suppleanter	Faderns titel
Professor, konstnär, Oscar Björck (1860–1929)	Gulddragare
Överintendent, arkitekten Albert Gellerstedt (1836–1914)	Kanalbyggare
Konstnär Axel Kulle (1846–1908)	Bryggare, vårdshusvård
Konstnär Reinhold Norstedt (1843–1911)*	Brukspatron
Bildhuggare Alfred Nyström (1844–1897)	Smed

* Har presenterats i tidigare tabeller.

Anm: Museitjänstemännen Ludvig Looström, Georg Göthe, Erik Folcker, Olof Granberg, Per Daniel Holm och Wilhelm Jaensson har redovisats i tidigare kapitel och finns därför inte med i denna presentation.

Anm: John Börjeson var suppleant i museinämnden 1886–1907, Albert Gellerstedt 1898–1904, Julius Kronberg 1899–1905, Teodor Lundberg 1907–1913, Johan Nordenfalk d.y. ledamot 1873–1893 & ordförande 1893–1899.

Anm: Endast fem av suppleanterna förekom inte som ordinarie ledamot under perioden, vilket innebär att gruppen som helhet uppgår till 22 personer.

Källa: Görts 1999, s.24. Svenskt biografiskt lexikon, sok.riksarkivet.se. Konstnärslexikonett Amanda www.lexikonettamanda.se Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor 1926–36*.

Därutöver finns representanter för de speciella kategorier Göran Therborn arbetat med i analysen av det svenska klassamhället, exempelvis tullkontrollör, postmästare, marin-officer, präst och pastor. Dessa män levde troligen inom ramarna för statens och kyrkans stabila men begränsade lönevillkor.

Här finns även fäder som står omnämnda som snickare, kusk, vaktmästare, gulddragare, gravör, ornamentsbildhuggare och förgyllare, instrumentmakare, bryggare och värds-

husvärd och handelsman, vilkas tillhörighet inom klasstrukturen är mer svårbestämd. Dessa titlar präglas av skråsamhällets ordning och skulle idag kunna omnämnas som småföretagare eller del av småborgerligheten utifrån Göran Therborns begreppsvärld. Här finns även hantverkare vars ställning inte kan bedömas här. Där saknas dock helt titlar med koppling till bondeståndet eller lantarbetare, vilket tyder på att alla levde i stadsliknande förhållanden.

Studier och karriärer

Är utgångspunkten istället för fädrens yrkesbenämning ledamöternas studiebakgrund och utveckling så betonas likheterna inom gruppen. Det gäller deras konstnärliga studier vid Konstakademien och fortsatta utveckling som konstnärer och arbete vid konstnärliga utbildningar i Sverige. Hälften av ledamöterna hade under sin studietid erhållit kunglig utmärkelse och resestipendium, vilket de utnyttjat för vidare studier inom det europeiska konstlivet.

Friherre Gustaf Cederström inledde sin utbildning inom militären och erövrade sin officersexamen år 1864 varefter han startade sin konstnärsbana med bland mycket annat en tid i Düsseldorf hos Ferdinand Fagerlin och i Paris hos Ferdinand Bonnat åren 1869–1870. Cederström stannade i Paris och skapade exempelvis det historiska verket *Karl XII:s likfärd* 1878 (Inköp 1884, NM 1363), något han samma år vann andra klassens medalj med vid världsutställningen i Paris.²⁷⁴ Oscar Björck grundlade sitt konstnärskap genom studier vid Edvard Perséus konstskola²⁷⁵ och Konstakademiens principskola under åren 1877–1882, där han belönades med en kunglig medalj 1882 och erhöll ett femårigt resestipendium. Hans genremåleri kom till uttryck i verken *Venetiansk saluhall* (Inköp 1888, NM 1405) och *Middagsfodring i en ladugård* (Inköp 1890, NM 1425).²⁷⁶

Axel Jungstedt studerade även han hos Edvard Perséus samt vid Akademiens lägre antikskola och modellskolan under 1878–1883. Åren därefter erhöll han ett par stipendier, bland annat innehade han under tre år Jenny Linds stipendium på 3 000 kronor. Jungstedt ägnade sig åt friluftsmåleri under 1880-talet men övergick senare mer till porträttbeställningar, exempelvis porträtterades Oscar II minst 28 gånger.²⁷⁷ Julius Kronberg antogs vid Konstakademiens principskola 1864 och erhöll år 1870, vid 19

²⁷⁴ Nordensvan 1928, s. 221ff. Uppgifterna om de olika konstverken som nämns i nedanstående text baseras i hög grad på *Nationalmuseum. Stockholm. Illustrerad katalog över äldre svenskt måleri*. Stockholm 1995 och Konstnärslexikonett amanda.

²⁷⁵ Björck 2013, s. 37.

²⁷⁶ Looström 1913, s. 242. Nordensvan 1928, s. 138ff.

²⁷⁷ Looström 1913, s. 244f. sok.riksarkivet.se.

års ålder, akademiens högsta belöning, den kungliga medaljen, för arbetet *Gustav Vasa mottager svenska bibelöversättningen* (Test. av Carl XV 1872, NM 4783). En framgång som ledde till att han fick ett statligt resestipendium som möjliggjorde studier i framför allt Düsseldorf och München. Från München sände han år 1875 hem den erotiskt laddade målningen *Jaktnymf och fauner* (Inköp 1876, NM 1316) till Nationalmuseum och skapade starka reaktioner hos publiken.²⁷⁸

August Malmström studerade vid akademien under åren 1849–1856. Flyttade därefter till Düsseldorf 1856–1857 där han målade det fornnordiskt präglade motivet *Kung Heimer och Aslög* från 1856 (Test. av John C. Warburg 1932, NM 2007). Ett arbete som möjliggjorde vinnandet av den kungliga medaljen, öppnade vägen för akademiens resestipendium och vidare konstnärlig utveckling i Paris, Düsseldorf och Rom under 7 år.²⁷⁹ Liksom de övriga inträdde Olof Arborelius i Konstakademien där han studerade som Edvard Berghs elev under åren 1860–1868. Arborelius vann den kungliga medaljen 1868 och ett resestipendium för åren 1869–1872 då han besökte Düsseldorf, München, Paris och Rom och utvecklade härigenom sitt landskaps- och genremåleri som tog form i exempelvis *Fäbovall i Dalarna* (Inköp 1877, NM 1328) och *Utsikt över sjö vid Engelsberg i Västermanland* (Inköp 1894, NM 1472).²⁸⁰ Axel Kulle studerade vid Konstakademien från oktober 1865 fram till våren 1873. Han erhöll akademiens resestipendium och var fem år i Düsseldorf där han studerade för Ferdinand Fagerlin åren 1875–1880 och utvecklade sitt genremåleri, vilket bland annat ledde fram till verket *Kyrkoråd, Motiv från Tyskland* (Inköp 1877, NM 1329), ett arbete som Georg Nordensvan såg som representativt för den yngre Düsseldorfskolan. Under åren 1880–1883 var Kulle i Paris och kom där i kontakt med tidens friluftsmåleri.²⁸¹

Sammantaget är gruppens måleri väl förankrat i tidens populära temata kring den svenska historien, fornsagorna, folkvisan och landskapet. Teman och konstnärliga uttryck som i hög grad uppskattades av publiken och de konstköpare som ville pryda sina hem. Samtidigt är generationens konstnärliga ställningstagande grund för motsättning gentemot de som trädde ut efter dem och uttryckte sin kritik gentemot såväl akademiens utbildning som rådande konstnärliga ideal.²⁸²

Skulptören John Börjesson inledde sin bana som elev vid Konstakademien under åren 1858–1866 för att därefter studera i Rom och Paris. Han erhöll akademiens resestipendium som utbetalades från februari 1872 fram till februari 1877, vilket möjliggjorde

²⁷⁸ Nordensvan 1928, s. 132ff & 173–182. Se här även fotografi av akademiens modellskolas elever 1869–1870, s. 133. Björk 2013, s. 79f.

²⁷⁹ Nordensvan 1928, s. 45, 79ff. Konstnärslexikonett amanda.

²⁸⁰ Nordensvan 1928, s. 301ff. sok.riksarkivet.se

²⁸¹ Nordensvan 1928, s. 155.

²⁸² Strömbom 1945, s. 25ff.

fortsatta studier i Paris och Rom, den senare en stad som han sammantaget levde nio år i. Börjesson återkom till Stockholm 1879 och inträdde i Konstakademien som vice professor och tillförordnades därefter posten som professor i figurteckning och modellering 28 maj 1886.²⁸³

Adolf Lindberg skrevs in vid Konstakademiens principskola år 1852, studerade vid Slöjdföreningens skola under åren 1854–1856 och Konstakademien 1859–1868. Under åren vid Slöjdföreningens skola hade han Carl Ahlborn som lärare, vilket resulterade i att han fick möjlighet att studera för dennes hustru Lea Ahlborn som var den första kvinnan med tjänst som kunglig myntgravör vid Kungliga Myntverket. Lindberg fick den Meyerska medaljen och ett resestipendium från Kommerskollegium vilket gav honom möjlighet att fördjupa sina kunskaper i gravyr hos den danska medaljgravören Harald Conradsen i Köpenhamn år 1863 och därefter i Paris hos Paulin Tasset och Eugène André A Oudiné. Han återkom till Stockholm där han skapade ett antal medaljer, bland annat en som utdelades för att hylla Fritz von Dardel i samband med dennes avgång efter 25 år som ordförande för Nationalmusei nämnd 1892. Lindberg blev år 1897 myntgravör vid Kungliga Myntverket och i samband med unionsupplösningen 1905 fick han i uppdrag att utforma nya svenska mynt.²⁸⁴

Vid återvändandet till den svenska huvudstaden blev samtliga ovannämnda invalda som ledamöter av Konstakademien och tolv av dem utnämndes till professor och två av dem, friherre, Johan Nordenfalk och Isak Gustaf Clason, även till preses. Clason var även professor i arkitektur vid Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm 1890–1904 och förste intendent i Överintendentsämbetet under åren 1903–1917.²⁸⁵

Följande tre utnämndes dessutom till akademiens direktör: August Malmström under åren 1887–1893, Gustaf Cederström 1899–1911 och Theodor Lundberg 1911–1920. Under åren 1886–1891 var Carl Larsson, som aldrig kom att bli akademiledamot, chef för Göteborgs museums konstskola, en skola som sedermera kom att benämnas Konsthögskolan Valand. Axel Kulle bedrev egen målarskola under åren 1885–1891 samtidigt som han arbetade som extralärare vid Konstakademien.

Ovanstående kortfattade genomgång torde visa att utbildningsbakgrunden för den här gruppen män skiljer sig på ett grundläggande vis från de två grupper som presenterats i kapitlets tidigare avsnitt. Deras studiers konstnärliga fokus övergick i pedagogisk verksamhet och ansvar för, i första hand, den Kungliga Akademiens utbildningsverksamhet och gruppen som helhet visar på stabilitet och framgång. Samtliga män som

²⁸³ Nordensvan 1928, s. 158 & 194ff. sok.riksarkivet.se.

²⁸⁴ Looström 1915, s. 216 & 247. sok.riksarkivet.se

²⁸⁵ I Gustaf Clason, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/14867>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ragnar Josephson.), hämtad 2020-12-07.

valdes att representera den Kungliga Akademien för de fria konsterna i inköpsnämnden under åren 1890–1900 bar konstnärliga titlar och dessutom titlar som professor, direktör eller överintendent inom Överintendentsämbetet, vilka som helhet visar på den här gruppens betydelse inom det svenska konstfältet och position inom den dominerande klassens kulturella fraktion.

Bostadsadresser

Studien kring gruppens boendeadresser för åren 1890, 1900 och 1916 uppvisar adresser med tämligen olika social status och är till stor del belägna inom Stockholms stad och dess omkringliggande villastäder.²⁸⁶ I den högre skalan finns exempelvis Storängen i Nacka som förefaller ha lockat flera medlemmar i kultureliten. Det gäller bland annat professor John Börjesson som efter att ha bott på Sergelgatan 1 under slutet av 1800-talet flyttade ut till Storängsvägen 18 och bodde där fram till sin död 1910. Konstakademiens professor och direktör Julius Kronberg levde 1890 på adressen Linnégatan 32, Norrtullsgatan 5 år 1900 och fick efter giftermålet med Ellen Scholander överta hennes fars villa Lilla Skuggan i norra Djurgården. Carl och Karin Larsson valde att bosätta familjen utanför Stockholm och levde från och med år 1901 i Lilla Hyttnäs, Sundborn.

Bland Östermalmsborna fanns år 1900 fem akademiprofessorer: Johan August Malmström bodde fram till att han avled 1901 på Näckströmsgatan 3²⁸⁷ och Olof Arborelius levde på Riddaregatan 20 fram till sin död 1915. Oscar Björck bodde 1890 på Hamngatan 18B och därefter på Vallhallavägen 37 fram till 1916. Axel Jungstedts adress var 1890 Biblioteksgatan 11 och därefter Vallhallavägen 27 år 1916. Friherre Johan Nordenfalk d.y. var riksdagsman och Konstakademiens preses från 1885 fram till sin död 1901. Nordenfalk levde 1890 på Villagatan 4, år 1900 på Vallhallavägen 25 och hade 1916 flyttat till Trädgårdsgatan 15A i närheten av Storkyrkan och Kungliga slottet.

Professor och förste intendent Isak Gustaf Clason innehade 1890 adressen Johannesgatan 24 och därefter 1900 och 1916 Kammaregatan 10, vilket innebär att han levde nära Sankt Johannes kyrka och i närheten av Humlegården under de här åren. Den Kunglige landskapsmålaren Gustaf Fredrik Rydberg levde 1890 på Drottninggatan 55, men kom att lämna huvudstaden 1897 för att efter en tid i Kristianstad flytta tillbaka till födelsestaden Malmö. Rydberg valdes till ledamot i Konstakademien 1871 och var ordinarie ledamot i inköpsnämnden endast under 1896. Konstnären och Vice

²⁸⁶ Det är dock inte möjligt att se själva boendets yta eller standard i de adresskalendrar som studerats.

²⁸⁷ *Stockholms adresskalender* år 1899. Nordensvan 1928, s. 82.

professorn Geskel Salomans adress var från 1890 Linnégatan 7 och hans ateljé fanns på Tegnérsgatan 5 fram till 1901 då avled. Han blev ledamot i akademien 1868 och deltog precis som Rydberg endast i inköpsnämndens beslut 1896.²⁸⁸

Tabell 16

Bostadsadress för år 1890, 1900 och 1916

Ordinarie ledamöter	1890	1900	1916
Prins Eugen*	Arvfurstens palats, Gustaf Adolfs torg		Prins Eugens väg 6
Olof Arborelius*	Riddareg. 20	Riddareg. 20	Riddareg. 20
John Börjeson	Sergelg. 1	Sergelg. 1	Storängsv. 18
Isak Gustaf Clason	Johannesg. 24	Kammareg. 10	Kammareg. 10
Gustaf Olof Cederström		Narvav. 7	Nortullsg. 5
Axel Jungstedt	Biblioteksg. 11	Vallhallav. 27	Vallhallav. 27
Julius Kronberg	Linnég. 32	Nortullsg. 5	Lilla Skuggan, Djurgården
Carl Larsson		Lilla Hyttlös, Söderborn	
Adolf Lindberg	Jakobsbergsg. 29–31	Hantverksg. 5–7	Hantverksg. 5–7
Axel Lindman*	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25
Teodor Lundberg	Drottningg. 108	Drottningg. 108	Sergelg. 1B
August Malmström	Näckströmsg. 3		
Johan Nordenfalk d.y.	Villag. 4	Vallhallav. 25	Trädgårdsg. 15A
Gustaf Fredrik Rydberg	Drottningg. 55		
Geskel Saloman	Linnég. 7	Tegnérsg. 5	
Alfred Wahlberg	Mäster Samuelsg. 51		
Suppleanter			
Oscar Björck	Vallhallav. 37	Vallhallav. 37	Vallhallav. 37
Albert Gellerstedt	Fredsg. 32	Villag. 20	
Axel Kulle	Gamla Kungsholmsbrog. 54	Trädgårdsg. 10	
Reinhold Norstedt*	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25

* Har presenterats i tidigare tabeller.

Anm: Axel Lindman och Reinhold Norstedt har i stort redovisats i föregående avsnitt.

Källa: Stockholms adresskalender 1890, 1900 och 1916

Genre- och porträttmålaren Axel Kulle levde 1890 på adressen Gamla Kungsholmsbrogatan 54 och flyttade därefter till Trädgårdsgatan 10 i Gamla Stan. Professor och friherre Gustaf Olof Cederström levde år 1900 på Narvavägen 7 och flyttade därefter till Nortullsgatan 5 vid Observatorielunden och professorn och akademidirektören Theodor Lundberg levde år 1890 och 1900 på adressen Drottninggatan 108 och år 1916 hade han flyttat till Sergelgatan 1 B.

²⁸⁸ Gustaf F Rydberg, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6265>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Jane Rothlind), hämtad 2020-12-06. Geskel Saloman, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6327>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Charlotta Hanner Nordstrand), hämtad 2020-12-06.

Professorn och gravören Johan Adolf Lindberg bodde år 1890 på Jakobsbergsgatan 29–31 och därefter hade han adressen Hantverkaregatan 5–7 invid Kungsholms kyrka och Stockholms stadshus år 1900 och 1916. Hans son professorn och gravören Johan Erik Lindberg²⁸⁹ hade sin bostad år 1903 på adress Linnégatan 78 och år 1916 på Hornsgatan 51 uppe på Söders höjder.

Inkomsttaxering

Utifrån noterad taxering för åren 1910 och 1916 är det möjligt att säga att den här gruppens taxeringar ligger endast något över museitjänstemännens, men klart under gruppen ledamöter som valts in av museinämnden för åren 1890–1900. Jämförs taxeringen med året 1910 har den här studerade gruppen en tydligt högre taxering för inkomst- och förmögenhetsskatten året 1916, undantagen är Axel Jungstedt och Theodor Lundberg. Noterbart är också att det inte är stora skillnader mellan beviljningstaxeringen och taxeringen för inkomst och förmögenhetsskatt, vilket indikerar att gruppen som helhet inte hade större inkomster från aktier, fastigheter eller annan förmögenhet. Något som i stort är jämförbart med museitjänstemännen och avviker tydligt från museinämndens ledamöter och slutligen drabbas även den här gruppen tydligt negativt av krigsårens höga konsumentpriser.

Samtliga män som valdes att representera den Kungliga Akademien för de fria konsterna i inköpsnämnden under åren 1890–1900 bar konstnärliga titlar och därutöver titlar som professor, direktör eller överintendent inom Överintendents-ämbetet. Om utgångspunkten för analysen återigen tas i Bourdieus bild av samhällets dominerande klass och dess fyra fraktioner måste den här gruppen föras till den dominerande klassens kulturella fraktion. Tas utgångspunkten i det faktum att de alla föddes mellan år 1829 och 1860 måste även den här gruppen definieras som en 1800-talsgeneration, vilken inledde sina studier och initiala karriär i mitten av decenniet och de hade etablerat sig väl inom det svenska konstfältet vid 1900-talets början.

Används Bourdieus teori om kapitalets olika former förefaller den här gruppen inneha en stark social ställning inom det svenska konstfältet på basis av sina tillgångar i kulturellt och socialt kapital och vara del av den dominerande klassens kulturella fraktion. Tas utgångspunkten i de redovisade taxeringarna för år 1910 framgår det att fem stycken av männen har mindre inkomster från fastigheter eller aktier. Att de kommit att erhålla betydelsefulla uppdrag inom den Kungliga Akademien för de fria konsterna och representera dess intressen och konstsyn inom Nationalmuseums inköpsnämnd måste upplevts som ett konsekrerande av gruppen inom det svenska

²⁸⁹ Looström 1913, s. 247f.

konstfältet. Deras upphöjda positioner var med säkerhet därmed en grund för exempelvis Richard Berghs kritik av hur museiverksamheten sköttes.

Tabell 17

Akademiens ledamöter i inköpsnämnden åren 1890–1900. Taxering 1910 och 1916. Löpande priser och fasta (basår=1910)

	Bevillning	Inkomst- skatt	Bevillning	Inkomst och förmögenhetsskatt	Inkomst och förmögenhetsskatt Fasta priser
Ordinarie ledamöter	1910	1910	1916	1916	1916
Olof Arborelius	7 819	9 000	4 870	7 500*	5 423**
John Börjeson	4 650	4 000	-	-	-
Isak Gustaf Clason	17 680	25 900	-	-	-
Gustaf Cederström	11 195	12 900	13 790	17 000	12 293
Axel Jungstedt	10 984	10 900	7 850	6 800	4 917
Julius Kronberg	12 455	14 200	22 780	22 900	16 559
Adolf Lindberg	8 734	8 700	9 170	9 200	6 652
Axel Lindman*	-	11 100	2 450	16 600	12 003
Theodor Lundberg	9 612	9 100	8 790	6 600	4 772
Suppleanter					
Oscar Björck	23 000	23 000	26 480	24 600	17 788
Albert Gellerstedt	9 550	9 700	-	-	-

*Har presenterats i tidigare tabell.

**Inkluderande Olof Arborelius stärbhus

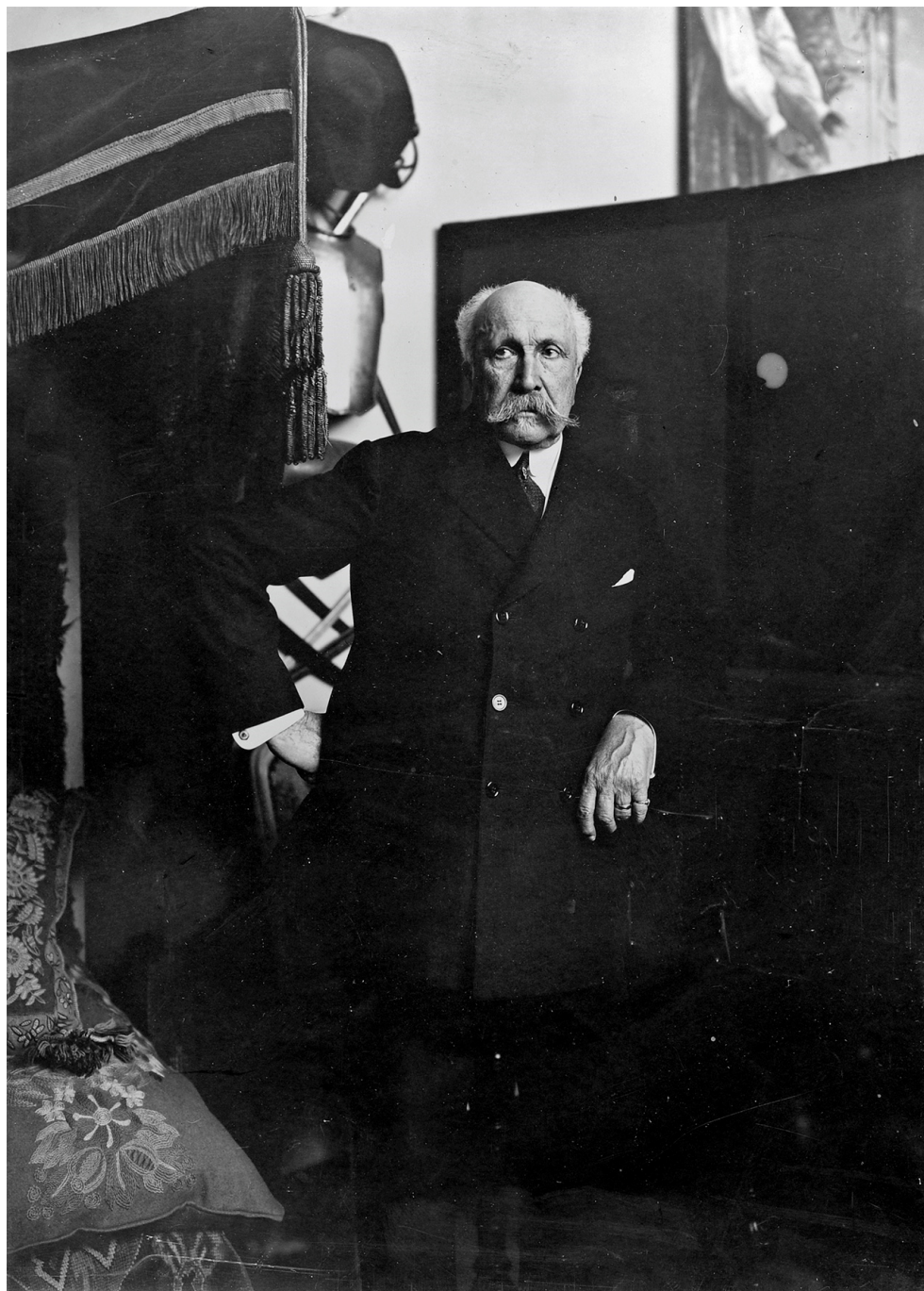
Anm: Av ordinarie ledamöter och suppleanter hade 6 stycken avlidit före 1910. När det blir möjligt att inkludera år 1900 i tabellen ökar antalet individer i tabellen med 5. Carl Larsson och Gustaf Fredrik Rydberg är inte upptagna i taxeringskalendern.

Anm: "Till staten utgår tvänne på inkomst grundade skatter: *bevillning* och *inkomstskatt*. *Bevillning* påföres för inkomst af ränta å inteckningar, obligationer eller å räkning i bank insatta medel, för inkomst af tjänst, rörelse eller yrke samt för annan inkomst af arbete (äfvenledes spekulationsvinst t.ex. lotterivinst).

Inkomstskatt utgår för samma inkomster, som påföres bevillning samt dessutom för utdelning å aktier och inkomst af fastighet, men äger den skattskyldige rätt att vid taxering till inkomstskatt erhålla afdrag för skuldränta och i vissa fall förlust å rörelse. [...]

Om en person således har större belopp i *andra* än i *första* kolumnen betyder detta, antingen att han är taxerad för rörelse i annan församling eller har inkomst af fastighet eller utdelning å aktier. Är däremot första kolumnen högre än den andra, visar detta i de flesta fall, att han har att utgifva skuldränta (till högre belopp än hans möjligen förefintliga inkomst af fastighet eller aktier)."

Källa: Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender 1910 & 1916.

Gustaf Cederström. Foto: Nationalmuseum

Oscar Björck, självporträtt, utförd ca 1920, olja på duk NM 2817.
Foto: Linn Ahlgren/Nationalmuseum

6.3 Ledamöter i inköpsnämnden 1901–1912

Nationalmuseums organisatoriska struktur hade kritiserats av 1880-talets Opponenten och Konstnärsförbundet, vilka ansåg att konstsamlingen borde utökas med såväl samtida svenska som tyska och franska konstnärers verk. Kritiken mot inskränktheten hos Nationalmuseums nämnd och inköpsnämnd exemplifierades bland annat genom beslutet att inte acceptera prins Eugens gåva till museet av Ernst Josephsons målning *Strömkarlen*, något som gjorde att prinsen placerade målningen på Waldemarsudde. Richard Bergh beskrev den påverkan som inköpsnämndens refusering av *Strömkarlen* gjorde på motsättningarna inom det svenska konstfältet på följande vis:

Hvarför jag så utförligt och länge uppehållit mig vid denna refuseringshistoria är därför, att intet, som under de senaste 20 åren inträffat i vår konstvärld, i så hög grad som *just* denna historia bidragit till att vidga den klyfta, som alltsedan den minnesrika våren 1885, det egentliga opponentåret, existerat mellan opponenter och akademister. Synnerligen bidrog härtill: att Josephson, som vi alla satte så högt som konstnär, och hvars konstverksamhet på grund af obotlig sjukdom redan var för alltid afbruten, blifvit i så påfallande grad negligerad av höga vederbörande.²⁹⁰ (Originalets kursivering)

Johan Fredrik Höckerts *Lappkapellet. Skiss* och *Slottsbranden i Stockholm den 7 maj 1697* nämns av Bergh som ytterligare exempel på hur den nya tidens konst upprörande refuserades av inköpsnämnden.²⁹¹ Han tydliggjorde också sammanfattande sin åsikt om effekten av inköpsnämndens upphandlingar av svensk konst:

När man jämför listan på hvad som af staten *kunnat* förvärvas af modern svensk konst under de sista 25 åren (enligt samtliga tillgängliga utställningskataloger) med listan på den konst som verkligen *har* förvärvats under denna tid, skall man, så vida man öfver hufvud taget har någon känsla för det moderna genombrottet i Sverige, och om man dessutom besitter något litet, aldrig så litet, af den tröga svenskens "hetsighet" icke kunna undgå att känna sig djupt upprörd, ja, ursinnig öfver den frånvaron af plan, liksom öfver den brist på sympati för det nya, som tränger sig fram i konsten och framför allt öfver den räddhåga för allt starkt och personligt utprägladt, som utmärka statsinköpen under ifrågavarande period.²⁹² (Originalets kursiveringar)

²⁹⁰ Bergh 1905, s. 73f.

²⁹¹ Bergh 1905, s. 63ff. Wistman, 2008, s. 93ff. *Lappkapellet. Skiss* (Test. av dir. och fru Percy Tottie 1922, NM 3599) och *Slottsbranden i Stockholm den 7 maj 1697* (Gåva av enskilda personer med bidrag från konstnärens släktingar 1883, NM 1355)

²⁹² Bergh 1905, s. 58f.

Richard Bergh beskrev de män som valdes in i Nationalmuseums nämnd som individer som spelat ut sin huvudsakliga roll i karriären, men var en ”något så när finbildad svensk man” med utpräglade byråkratiska tendenser och som punktligt betalt in sin ledamotsavgift i konstföreningen. Hans åsikt om dem och deras styre av Nationalmuseums verksamhet uttryckte han på följande kritiskt och nedlåtande vis:

Betydligt farligare för konsten än den dilettantism, som huserar i Konstföreningen, är emellertid den dilettantism, som regerar i Nationalmuseum, ödesdiger framför allt genom dess siamesiskt intima förbrödring med byråkratismen och akademismen inom detta verk. Jag syftar på de dilettanter i ”snille och smak” – d.v.s. i konstnärligt snille och konstnärlig smak, hvilka hafva säte och stämma inom nationalmusei styrelse, dess ”nämnd”.²⁹³

Maria Görts förefaller i stort hålla med Bergh men ger uttryck för sin bild av situationen på följande vis:

Konstlivet dominerades ännu vid denna tid av en relativt begränsad grupp ämbetsmän verksamma vid museer, som skriftställare, recensenter eller som professorer vid Konstakademien. De omfattades av en gemensam värdegrund, fostrade vid universiteten och vid Akademien. [...]

Till skillnad från Frankrike hade inte Sverige den sociala och politiska struktur som möjliggjorde olika värdegemenskaper med skilda estetiska preferenser. Vi hade ingen ”salongskonst” som bars upp av en framgångsrik borgarklass, vid sidan om en ”akademisk” konst, fotad i den aristokratiska och kungliga traditionen, där bägge utmanades av en ”avantgardekonst”.²⁹⁴

De år 1900 reviderade stadgarnas första paragraf innehöll följande ordning för inlösen av levande svenska konstnärer:

För att kunna ifrågakomma till inköp för statens räkning af det under Nationalmusei stat uppförda reservationsanslag till inlösen af lefvande svenska konstnärers arbeten bör sådant arbete vara med skriftligen angifvet pris utställt å en i Stockholm af staten, Akademien för de fria konsterna eller af en utaf svenska konstnärer bestående, för främjandet af svensk konst verksam förening anordnad offentlig konstutställning, hvilken blifvit senast i januari månad utlyst att öppnas

²⁹³ Bergh 1905, s. 55.

²⁹⁴ Görts, ”Richard Bergh som radikal förebild”, *Richard Bergh – Ett Konstnärskall*, red. Hans Henrik Brummer, Pins Eugens Waldemarsudde och Carlssons förlag, Stockholm 2002, s. 123f.

före utgången af nästpåföljande Maj och till hvilken svenska konstnärer genom annons i allmänna tidningar inbjudits.²⁹⁵

Konstnärsförbundets och Rickard Berghs kritiserade stadgarna eftersom de menade att dessa missgynnade de svenska konstnärer vars verk stod i motsättning till Konstakademins syn på god konst. Av kritiken drogs också slutsatsen att de oppositionella som grupp och enskilda inte skulle låta sig väljas till ledamöter eller suppleanter i inköpsnämnden – ett ställningstagande som var verksamt fram till inköpsnämndens avskaffande 1 april 1913.²⁹⁶

Av de 35 ordinarie ledamöter och suppleanter som förekom i inköpsnämnden under åren 1901–1912 var 23 även ledamöter i Konstakademien. Fem ledamöter hade varit Opponent och/eller medlem i Konstnärsförbundet: Olof Arborelius (1886–1892), Axel Fahlcrantz (1886–1890), Carl Larsson (1886–1892), Anders Zorn (1886–1903) och Axel Kulle undertecknade opponenternas inlägga 1885. Av de 35 männen förekom 17 stycken endast under ett år alltmedan Gottfrid Kallstenius var ordinarie ledamot under fem år, Gustaf Cederström under tre år och Oscar Björck, Axel Kulle, Adolf Lindberg, Carl Milles och Emil Österman under två år. Tretton av ledamöterna var professorer vid akademien: Olof Arborelius, Alfred Bergström, Oscar Björck, Gustaf Cederström (direktör 1899–1911), Carl Curman, Axel Jungstedt, Gottfrid Kallstenius, Adolf Lindberg, Erik Lindberg, Theodor Lundberg (direktör 1911–1920), Wilhelm Smith, Emerik Stenberg och Emil Österman. Professorerna fick tillsammans med museinämndens ordinarie ledamöter härmed en betydelsefull roll vid inköpsnämndens konsekrerande val av vilka levande svenska konstnärers oljemålningar som skulle köpas in till museisamlingen.²⁹⁷ Ordinarie ledamöter i museinämnden och därmed med ordinarie plats i inköpsnämnden, var dess två ordförande Wilhelm Walldén under åren 1899–1906 och Fredrik Wachtmeister 1906–1913 (akademiens preses 1902–1918). Museinämndens övriga ordinarie ledamöter var Georg von Rosen (1893–1913), Carl David af Wirsén (1898–1912) samt Nationalmuseums intendent/överintendent Ludvig Looström och konservator Carl Wilhelm Jaensson.²⁹⁸ Dessa mäns gemensamma position inom det svenska konstfältets nationella konstmuseum utgjorde grund för Richard Berghs kritik.

I det följande kommer de som förekom som ordinarie ledamöter och/eller suppleanter inom inköpsnämnden under perioden 1901–1912 att presenteras med hjälp av de sociala strukturindikatorer som använts tidigare. En viss överlappning av tidigare

²⁹⁵ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar angående inlösen för staten räkning af lefvande svenska konstnärers arbeten; gifven Stockholms slott den 23 november 1900. Paragraf 1.

²⁹⁶ Bergh 1905, s. 82.

²⁹⁷ Nordensvan 1928, s. 254f. Strömbom 1965, s. 499. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1901–1913.

²⁹⁸ Museinämndens ordförande och ordinarie ledamöter har presenterats i tidigare kapitel.

presentationer kommer att existera då flera av de utvalda männen inkluderades i museiverksamheten redan under perioden 1890–1900.

Tabell 18

Ordinarie ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden 1901–1912, levnadsår och respektive faders titel

Ordinarie ledamöter	Faderns titel
Professor, konstnär Olof Arborelius (1842–1915)*	Präst, dialektforskare
Konstnär Richard Bergh (1858–1919)	Konstnär
Professor, konstnär Alfred Bergström (1869–1930)	Gravör
Professor, konstnär Oscar Björck (1860–1929)*	Gulddragare
Professor, friherre Gustaf Olof Cederström (1845–1933)*	Premiärlöjtnant, marinofficer
Bildhuggare Charles Friberg (1845–1933)	Bildhuggare
Skriftställare Klas Fähræus (1863–1944)	Direktör, stadsfullmäktige
Skriftställare, teaterchef Tor Hedberg (1862–1931)	Författare
Professor, konstnär Axel Jungstedt (1859–1933)*	Tullkontrollör
v. Professor, konstnär Gottfrid Kallstenius (1861–1943)	Telegrafdirektör
Konstnär Axel Kulle (1846–1908)*	Bryggare, vårdshusvård
Skriftställare Carl G. Laurin (1846–1908)	Bokförläggare PA Norstedt & Söner
Professor, medaljgravör Adolf Lindberg (1839–1916)*	Snickare
Professor, medaljgravör Erik Lindberg (1873–1966)	Professor, medaljgravör
Professor, direktör, skulptör Teodor Lundberg (1852–1926)*	Vaktmästare
Bildhuggare Carl Milles (1875–1955)	Löjtnant
Professor, konstnär Wilhelm Smith (1867–1949)	Godsägare
Professor, konstnär Emerik Stenberg (1873–1927)	Revisionskommisarie
Konstnär Pelle Svedlund (1865–1947)	Läroverksadjunkt
Konstnär Johan Tirén (1853–1911)	Kyrkoherde
Konstnär Anders Zorn (1860–1920)	Bryggmästare
Professor, konstnär Emil Österman (1870–1927)	Färgeriverkmästare
Konstnär Bernhard Österman (1870–1938)	Färgeriverkmästare
Suppleanter	Faderns titel
Konstnär Wilhelm Behm (1859–1934)	Kyrkoherde
Professor Carl Curman (1833–1913)*	Lantbrukare
Konstnär Axel Fahlcrantz (1851–1925)	Biskop, författare
Konstnär Carl Larsson (1853–1919)*	Kusk
Slottsarkitekt Agi Lindegren (1858–1927)	Grosshandlare
Konstnär David Ljungdahl (1870–1940)	Skräddarmästare
Konstnär Reinhold Norstedt (1843–1911)*	Brukspatron
Konstnär Edvard Rosenberg (1858–1934)	?
Konstnär Anshelm Schultzberg (1862–1945)	Fotograf
Konstnär Robert Thegerström (1857–1919)	Grosshandlare
Konstnär Alfred Thörne (1850–1916)	Skomakare
Konstnär Alf Wallander (1862–1914)	Arkitekt

* Har presenterats i tidigare tabeller och text.

Anm: Museitjänstemännen Ludvig Looström, Georg Göthe, Erik Folcker, Karl Wählin och John Kruse har redovisats i tidigare kapitel och finns därför inte med i denna presentation.

Källa: Görts 1999, s.24. Svenskt biografiskt lexikon. Konstnärslexikonett Amanda. Alfabetisk lista över på Riddarhuset introducerade svenska adelsätter.

Fädernas titlar

Inte heller i den här gruppen finner vi ledamöter vars fäder bär spår av 1890-talets andra industriella revolution. Däremot finns olika former av kopplingar till jordbruk och ägande, konstnärliga och yrken inom hantverk är väl representerade, småföretagare, kyrkans tjänare samt statliga tjänstemän och militärer av olika rang.

Färderna till fyra av professorerna hade jordägande som grund: Friherre Gustaf Cederströms far var premiärlöjtnant, godsägare och riksdagsman för ridderskapet och adeln under ständsriksdagarna, Reinhold Norstedts far var brukspatron på Lunda herrgård i Vingåker, Wilhelm Smiths far var godsägare i Blekinge och Carl Curmans föräldrar var lantbrukare Sjögestads socken i Östergötland.

Klas Fåhræus far var direktör i sockerbolaget D. Carnegie & Co och ledamot av Göteborgs stadsfullmäktige. Gottfrid Kallstenius far var telegrafdirektör Gustaf Samuel Kallstenius,²⁹⁹ revisionskommisarien August Stenberg var Emerik Stenbergs far, grosshandlaren Thiodolf Lindegren var slottsarkitekt August (Agi) Lindegrens far³⁰⁰ och Robert Thegerström föddes i London där hans far var Johan Robert Thegerström grosshandlare. Carl Laurins far var Gustaf ”Gösta” Laurin som var verksam som chef och bokförläggare inom familjeföretaget PA Norstedt & Söner.³⁰¹

Som framgår av tabell 18 över fädernas titlar växte fyra stycken av inköpsnämndens män upp i kyrkliga hem: Olof Arborelius, Johan Tirén, Wilhelm Behm och Axel Fahlcrantz. Den sistnämndes far Christian Fahlcrantz blev konsekrerad till biskop i Västerås stift den 23 november 1849.³⁰² Konstnären Pelle Svedlunds far var läroverksadjunkt och Tor Hedbergs var Frans Theodor Hedberg som var författare, intendent för Kungliga dramatiska teatern och direktör för Stora Teatern i Göteborg.³⁰³

Den här breda gruppen fäder inkluderar jordbruksägare, riksdagsmän, företagare, kyrkans män, konstnären, författaren, teaterdirektören och män med titlar från ett spektra av yrken. Det gör att Bourdieu troligen, efter en djupare studie än denna, skulle föra flera av fäderna till någon av den dominerande klassens fraktioner. Med Göran Therborns samhällshierarkiska analys är det möjligt att hänföra en mindre grupp av de

²⁹⁹ Gottfrid S N Kallstenius, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12332>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-11.

³⁰⁰ August (Agi) Lindegren, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10502>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ingegerd Hildebrand), hämtad 2020-12-11.

³⁰¹ Carl G J Laurin, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/11088>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Gertrud Serner), hämtad 2020-12-11.

³⁰² <https://www.svenskakyrkan.se/vasterasstift/vasteras-stifts-biskopar-genom-tiderna>

³⁰³ Frans T Hedberg, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12687>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ragnar Amenius), hämtad 2020-12-11

nämnda till en härskande samhällsklass präglad av 1800-talets sociala mix av jordägande, företagande och politiskt inflytande.

Övriga fäder står omnämnda med titlar som, precis som tidigare genomgångar av den här generationens titulaturer, bär en prägel av 1800-talets skråsamhälle: gulddragare, 2 gravörer, bildhuggare, arkitekt, snickare, skomakare, skräddarmästare, bryggmästare, bryggare och värdshusvärd, vaktmästare, kusk, handlare, 2 färgeriverkmästare och tullkontrollör. Det är inte inom ramarna för detta arbete att fastställa gruppens ekonomiska situation, men yrkesbenämningarna ger en bild av män som klättrat upp genom skråsystemet och blivit mästare eller närmat sig denna hedervärda samhällsposition när systemet upphörde genom 1846 års Fabriks- och hantverksordning och dess vidareutveckling inom 1864 års näringsförordning.

Studier och karriärer

De här männens utbildningar har mycket gemensamt genom att de målare, gravörer, skulptörer och arkitekter och, med undantag för Carl Milles och Reinhold Norstedt, studerade de under kortare eller längre tid vid Kungliga Konstakademien för de fria konsterna för att skapa grundläggande konstnärliga färdigheter. Efter sin utbildning i Stockholm sökte de sig till Europas ledande konstmetropoler för att vidareutveckla sina färdigheter och skapa nya referenser för motiv och utförande, varigenom den erhållna svenska utbildningen också kom att jämföras och kritiseras. Den här utbildningsgången gällde i stort även för de som under 1880-talet slöt sig till Opponenterna och gick med i Konstnärsförbundet, något som måste ses som ett tydligt besked om akademiens betydelse för den här tidens konstnärliga utbildning i Sverige. Skriftställarna Carl Laurin, Klas Fåhræus och Tor Hedberg, saknade konstnärlig utbildning och hade istället humanistiskt präglade akademiska studier som grund för sina karriärer.³⁰⁴

Efter Konstakademien fortsatte friherre Gustaf Cederströms³⁰⁵ konstnärsbana till Düsseldorf och Paris. Cederström blev ledamot av Konstakademien 1878, utnämndes till professor 1887 och var dess direktör under åren 1899–1911. Oscar Björck var elev vid Edvard Perséus konstskola och Konstakademiens principskola under åren 1877–1882, erhöll ett femårigt resestipendium som möjliggjorde resor runt i Europa, exempelvis till Skagen, Paris, München, Venedig och Rom.³⁰⁶ Björck blev ledamot i Konstakademien 1889, lärare och senare professor vid Konsthögskolan 1898–1925 och från 1918 även Konstakademiens vice preses. Även Axel Jungstedt studerade hos

³⁰⁴ Konstnärslexikonett amanda. Görts 1999, s. 22–26.

³⁰⁵ Utbildningarna för Gustaf Cederström, Reinhold Norstedt, Carl Curman, Oscar Björck, Axel Jungstedt, Olof Arborelius, Axel Kulle, Adolf Lindberg har presenterats i korthet i tidigare avsnitt.

³⁰⁶ Looström 1913, s. 242. Nordensvan 1928, s. 138ff.

Edvard Perséus samt vid Akademiens lägre antiskola och modellskolan, under 1878–1883, och därefter ledde hans utvecklingsvägar ut till Europas konstmetropoler. När han återkom till Stockholm öppnade han en egen konstskola år 1888 som han upprätthöll fram till 1896. Under tiden var han också lärare vid Konstakademien där han år 1907 blev vice professor och sedermera professor i teckning fram till år 1925.³⁰⁷

Axel Kulle studerade vid Konstakademien under åren 1865–1872 och erhöll ett resestipendium som ledde honom till Ferdinand Fagerlin i Düsseldorf där han studerade under åren 1875–1880 och utvecklade sitt genremåleri. År 1880 tilldelades han ytterligare ett resestipendium som han använde för studier i Paris under åren 1880–1883. Precis som Jungstedt öppnade Axel Kulle en egen målarskola under åren 1885–1891 och arbetade samtidigt som extralärare vid Konstakademien och blev dess ledamot år 1887.³⁰⁸ Olof Arborelius studerade vid Konstakademien under åren 1860–1868 och vann ett treårigt stipendium som ledde honom till Düsseldorf, München, Paris och Rom varigenom han utvecklade sitt landskaps- och genremåleri under påverkan från Düsseldorfskolan. Arborelius utnämndes till agré vid Konstakademien 1872, ledamot 1892 och till professor 1902 en tjänst som han uppehöll fram till 1909.³⁰⁹

Emil Österman studerade vid Konstakademien under åren 1890–1893 och vann ett antal resestipendium som möjliggjorde studieresor till Italien, Nederländerna, Belgien Frankrike och Tyskland. Österman blev ledamot av Konstakademien 1900, vilket var det år han skapade *Fröken Carola Cederström i vit sidenklänning* (NM 5217). Han var extralärare vid Konsthögskolan under åren 1901–1908 och utsågs 1914 till vice professor i målning. Österman var även medlem i Svenska Konstnärernas förening och deltog i en rad utställningar som exempelvis den Baltiska utställningen 1914. Gottfrid Kallstenius studerade medicin, klassiska språk, litteraturhistoria och estetik vid Uppsala universitet år 1880 men kom att byta studiespår och inleda sina konstnärliga studier vid E Perséus målarskola. Därefter började han 1884 vid Konstakademiens läroverk där han 1891 vann ett resestipendium och inledde en treårig tid i Frankrike och Italien. Han innehade medlemskap i Svenska konstnärers förening från och med 1890 och var dess sekreterare 1899–1910. Från och med 1898 var han lärare vid Konstakademien och vice professor i dekorativ konst 1912. Under de här åren utvecklade han sitt land-

³⁰⁷ Looström 1913, s. 244f. Axel A H Jungstedt, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12255>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-12.

³⁰⁸ H Axel Kulle, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/11854>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-12.

³⁰⁹ Nordensvan 1928, s. 301ff. Olof P U Arborelius, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18762>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Gerda Boëthius.), hämtad 2020-12-12.

skapsmåleri och skapade bland annat *Förvildad trädgård* (NM 1492) och *Månskensnatt. Motiv från Klinte, Gotland* (NM 1551).³¹⁰

Reinhold Norstedts utbildning och karriär avviker från de tidigares i det att den inledningsvis utgick ifrån hans sångröst och att han reste till Paris för att utbilda sig till sångare. Vid återkomsten till Sverige bosatte han sig i Stockholm för att arbeta som sånglärare. År 1875 besökte han återigen Paris, men det var först vid tredje resan till den franska huvudstaden, under åren 1878–1881, som han påbörjade sina konstnärliga studier hos Henri Joseph Harpignies och lade grunden för sitt landskapsmåleri, exempelvis *Höstlandskap. Motiv från Djurgården* (NM 1442) och *I hagen* (NM 1526). Norstedt blev ledamot av Konstakademien år 1894, men till skillnad från de andra arbetade han inte som lärare eller professor inom akademien. Däremot vidareutvecklade han sina konstnärliga färdigheter som porträttmålare, etsare och grafiker.³¹¹

Emerik Stenberg studerade vid Konstakademien under åren 1891–1896 samtidigt som han deltog i Konstnärsförbundets utbildning. Han valdes in som ledamot vid Konstakademien 1906, var vikarierande professor i figurmålning år 1908 och ordinarie professor fram till 1912, varefter han lämnade sin tjänst då han var missnöjd med den akademiska undervisningen. Exempel på Stenbergs figurmåleri är *I skymningstimman* (NM 1534) och *Syende kulla* (NM 3921).

Theodor Lundberg började sina konstnärsstudier hos den framgångsrika myntgravören Lea Ahlborn och övergick därefter till Konstakademien under åren 1872–1878. Han vann den kungliga medaljen 1881 för statyn *Loke täljande mistelten* och året därefter akademiens resestipendium för statyn *Vid badet*, något som möjliggjorde en flerårig utlandsvistelse. År 1889 blev han ledamot vid akademien, därefter extralärare, under åren 1908–1920 professor och slutligen dess direktör under åren 1911–1920.³¹²

Adolf Lindberg skrevs in vid Konstakademiens principskola år 1852, studerade vid Slöjdföreningens skola under åren 1854–1856 och Konstakademien 1859–1868. Lindberg fick ett resestipendium från Kommerskollegium vilket gav honom möjlighet att fördjupa sina kunskaper i gravyr hos den danska medaljgravören Harald Conradsen i Köpenhamn år 1863 och därefter i Paris hos Paulin Tasset och Eugène André A Oudiné. När han återvände till Stockholm hösten 1864 startade han sin egen gravyrateljé och gravyrskola. År 1885 blev Lindberg ledamot av Konstakademien, vice

³¹⁰ Gottfrid S N Kallstenius, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12332>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-12.

³¹¹ Nordensvan 1928, s. 303ff. J Reinhold Norstedt, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/8413>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Tulla Griinberger), hämtad 2020-12-12.

³¹² J Teodor Lundberg, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9770>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Åke Meyerson), hämtad 2020-12-12.

professor där 1892 och blev år 1897 myntgravör vid Kungliga Myntverket.³¹³ Åren 1856–1860 studerade Carl Curman vid Konstakademien samtidigt som han bedrev sina studier i medicine vid Karolinska institutet i Stockholm och erhöll sin medicine licentiatexamen år 1864. Curman yrkeskarriär innehåller en lång rad tunga uppdrag inom hälsa och sjukvård samtidigt som han exempelvis var professor i plastisk anatomi vid Konstakademien 1869–1902 och dess hedersledamot år 1884. Curman var även ledamot av Nordiska museets nämnd 1890–1905 och dess ordförande 1902–1905.³¹⁴

Bostadsadresser

Om studien kring gruppens boende inleds med en grupp professorer vid Konstakademien som varit engagerade i inköpsnämnden under fler än ett år så bodde professorn och konstnären Oscar Björck år 1890 på Hamngatan 18 och hade såväl 1900 som 1916 Valhallavägen 37 på Östermalm som hemadress.³¹⁵ Professor och friherre Gustaf Olof Cederström levde år 1900 på Narvavägen 7 och flyttade därefter till Norrtullsgatan 5 vid Observatorielunden och professor Axel Jungstedt bodde 1890 nära Stureplan på Biblioteksgatan 11 och 26 år senare på Valhallavägen 27. Professor Emil Österman hade år 1900 sin bostad på Karlavägen 15A och 16 år senare på Engelbrektsplan 2, precis nedanför Kungliga biblioteket och med sommarbostad i Elgenstorp Tullinge.

Professorn och gravören Johan Adolf Lindberg bodde år 1890 på Jakobsbergsgatan 29–31 och därefter hade han adressen Hantverkaregatan 5–7 invid Kungsholms kyrka och Stockholms stadshus år 1900 och 1916. Hans son professorn och gravören Johan Erik Lindberg³¹⁶ hade sin bostad år 1903 på adress Linnégatan 78 och år 1916 på Hornsgatan 51 uppe på Söders höjder. Slutligen bodde skulptören professor Theodor Lundberg såväl år 1890 som 1900 på Drottninggatan 108 och därefter 1916 på Sergelgatan 1B, invid dagens Sergels Torg. Sammantaget förefaller professorernas goda bostadsadresser indikera en minst lika god samhällsställning.

³¹³ Looström 1915, s. 216 & 247. J Adolf Lindberg, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10414>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ulla Ehrensvärd), hämtad 2020-12-12.

³¹⁴ Carl P Curman, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/15741>, Svenskt biografiskt lexikon (art av C. D. Josephson.), hämtad 2020-12-12.

³¹⁵ I nedanstående presentation av gruppens boendeadresser har endast de ledamöter vilka valts in i inköpsnämnden under fler än ett år inkluderats. Detta beroende på att de exkluderades adresser i stort liknar de som ingår i presentationen. Stockholms adresskalender år 1890, 1900 & 1916.

³¹⁶ Looström 1913, s. 247f.

Tabell 19

Bostadsadress år 1890, 1900 och 1916

Ordinarie ledamöter	1890	1900	1916
Olof Arborelius*	Riddareg. 20	Riddareg. 20	
Richard Bergh		Norra Hamng. 18B	Storängen
Alfred Bergström		Mäster Samuelsg. 59	Berga Tullinge
Oscar Björck*	Valhallav. 37	Valhallav. 37	Valhallav. 37
Gustaf Cederström*	Narvav. 7	Narvav. 7	Nortullsg. 5
Charles Friberg		Skebo bruk, Unge församling, Uppsala	
Klas Fähræus	Stureg. 29	Villa Fähræus, Lidingö	
Tor Hedberg	Villag. 16	Saltmätareg. 5	Bergsg. 16B
Axel Jungstedt*	Biblioteksg. 11	Valhallav. 27	Valhallav. 27
Gottfrid Kallstenius	David Bagaresg. 9	Villa Kallstenius, Krokv. 1B, Storängen	
Axel Kulle*	Gamla Kungsholmsbrog. 54	Trädgårdsg. 10	
Carl G. Laurin		Bellmansg. 6	Bellmansg. 6
Adolf Lindberg*	Jakobsbergsg. 29–31	Hantverksg. 5–7	Hantverksg. 5–7
Erik Lindberg		Linnég. 78	Hornsg. 51
Teodor Lundberg*	Drottningg. 108	Drottningg. 108	Sergelg. 1B
Carl Milles		år 1906 Millesgården, Lidingö	
Wilhelm Smith			Sköldungag. 9
Emerik Stenberg	Leksand	Leksand	
Pelle Svedlund			Banérg. 13
Johan Tirén	Orrviken i Jämtland		
Anders Zorn			Mora
Bernhard Österman			Strandv. 7
Emil Österman		Karlav. 15A	Engelbrektsplan 2
Suppleanter			
Wilhelm Behm		Bergstorp, Rönninge	
Carl Curman*	Florag. 3	Florag. 3	Florag. 3
Axel Fahlcrantz	Valhallav. 39	Odensg. 53	Vanadisvägen 25
Carl Larsson*		Lilla Hyttås, Sundborn	
Agi Lindegren	Linnég. 25 el. Regeringsg. 6	Drottningg. 102	Drottningholm
David Ljungdahl		Uplandsg. 88	Uplandsg. 88
Reinhold Norstedt*	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25	Tunnelg. 25
Edvard Rosenberg		Strandv. 13	Näckströmsg. 3
Anshelm Schultzberg	Jakobsg. 20	Mäster Samuelsg. 55	S:t Eriksplan 4
Robert Thegerström		Djursholm	Djursholm
Alfred Thörne	Regeringsg. 89	Saltmätareg. 19A	Saltmätareg. 19A
Alf Wallander	Storg. 32	Linnég. 32	Villa Gärdsgården Stocksund

* Har presenterats i tidigare tabeller.

Anm: Påfallande många artister saknar adress under år 1890. Detta har här inte undersökts närmare, men kan möjligen förklaras av vistelse på annan ort än Stockholm, exempelvis i Paris. Arkitekt Agi Lindegrens adress år 1900 är oklar eftersom det finns två arkitekter A. Lindegren upptagna i adresskalendern.

Anm: Richard Bergh var ordinarie ledamot 1901 och deltog därefter inte.

Källa: Stockholms Adresskalender 1890, 1900 och 1916

Amanuens fil.dr. Georg Göthe och amanuens fil.dr. John Kruse hade, som beskrivits tidigare i denna text, sitt bohag i Djursholm alltmedan Karl Wåhlin, som 1890 anställdes som extra ordinarie amanuens och var museets sekreterare och sedermera bibliotekarie, vid tiden för anställningen levde på Floragatan 2 n.b. för att senare flytta till östermalmsadressen Östra Sturegatan 52, där han bodde 1916.³¹⁷ Genre- och porträttmålaren Axel Kulle levde 1890 på adressen Gamla Kungsholmsbrogatan 54 och flyttade därefter till Trädgårdsgatan 10 i Gamla Stan. Skriftställaren Carl Laurin levde 1890 på Villagatan, men flyttade till Laurinska huset på Bellmansgatan 4–6 och Söders höjder med utsikt över Riddarfjärden.

Skulptören, professor vid Kungliga konsthögskolan, Carl Milles levde från 1906 på Millesgården i Lidingö. Konstnären Gottfrid Kallstenius bodde år 1900 på David Bagares gata 9, nära Kungliga biblioteket, och byggde senare sin Villa Kallstenius på Krokvägen 1B i Storängen, Nacka kommun. Konstnären Alf Wallander levde år 1900 på adressen Linnégatan 32 och flyttade senare till Villa Gärdsgården, Sturevägen 37 i Stocksund, Danderyds kommun. Även konstnärerna Milles, Kallstenius och Wallanders ekonomiska välbefinnande verkar ha rört sig i positiv riktning under de här åren med flytt från innerstadsadresser till egenbyggda villor i Lidingö, Storängen och Danderyd. Bildhuggaren Charles Friberg, som 1916 bodde på Skebo bruk, Unge församling i Uppsala stift var en av de som bodde utanför Stockholm. De andra två var Emerik Stenberg som bosatt sig i Leksand och Johan Tirén i Oviken Jämtland.

Inkomsttaxering

Om fokus flyttas från boendeadresser till inkomsttaxering för åren 1910 och 1916 återkommer professorerna Oscar Björck, Gustaf Cederström, Emerik Stenberg, Emil Österman och Carl Milles med inkomster över gruppens medelinkomst. Till den här inkomstkategorin kan även ledamöter som Richard Bergh, Robert Thegerström, Carl Laurin och Klas Fåhræus föras. För några av dessa, Bergh, Laurin, Stenberg, Fåhræus och Thegerström, är det möjligt att se att den totalt taxerade inkomst- och förmögenhetsskatten 1916 visar på tämligen betydande inkomster från aktier och/eller fastigheter.

Bland de ledamöter som valdes in i inköpsnämnden vid fler än ett år var drygt 60 procent taxerade för en total inkomst år 1916 på över 10 000 kronor och endast en ledamot hade inkomst under 5 000 kronor, med andra ord en social grupp med stabil inkomst och gott boende. Samtidigt är det tydligt att även den här gruppen, som helhet, påverkades negativt av gulaschårens inflation och att alla ovan nämnda inkomst-

³¹⁷ Bjurström 1992, s. 168 & 228.

ökningar gröptes ur och att utvecklingen för tolv av männen förefaller ha omvandlats till försämrad köpkraft. Räknat utifrån fasta priser hade nio av dem en årsinkomst 1916 på under 5 000 kronor.

Utifrån Bourdieus sociala analys skulle gruppen som helhet bedömts som varande en del av den dominerande klassens kulturella fraktion. Inom ramen för valet av dem till Nationalmuseums inköpsnämnd under åren 1901–1913 framstår flera av dem som centrala i dess konsekrerande process. Det gäller exempelvis de tretton ledamöter som dessutom var professorer vid Kungliga Akademien för de fria konsterna: Olof Arborelius, Alfred Bergström, Oscar Björck, Gustaf Cederström (direktör 1899–1911), Carl Curman, Axel Jungstedt, Gottfrid Kallstenius, Adolf Lindberg, Erik Lindberg, Theodor Lundberg (direktör 1911–1920), Wilhelm Smith, Emerik Stenberg och Emil Österman.

Tabell 20

Ledamöter i inköpsnämnden åren 1901–1912. Taxering 1910 och 1916. Löpande priser och fasta (basår=1910)

Ordinarie ledamöter	Bevillning	Inkomstskatt	Bevillning	Inkomst och förmögenhetsskatt	Inkomst och förmögenhetsskatt Fasta priser
	1910	1910	1916	1916	1916
Olof Arborelius*	7 819	9 000	4 870	7 500	5 423
Richard Bergh	12 717	17 600	11 373	19 500	14 100
Alfred Bergström	3 103	5 900	9 360	12 600	9 111
Oscar Björck*	23 000	23 000	26 480	24 600	17 788
Gustaf Cederström*	11 195	12 900	13 790	17 000	12 293
Charles Friberg	-	-	3 200	3 200	2 314
Klas Fähræus	7 000	28 500	1 000	31 900	23 067
Tor Hedberg	6 913	7 500	17 700	16 600	12 003
Axel Jungstedt*	10 984	10 900	7 850	6 800	4 917
Gottfrid Kallstenius	10 992	8 800	19 853	18 700	13 522
Carl G. Laurin	12 150	28 300	11 850	41 100	29 719
Adolf Lindberg	8 734	8 700	9 170	9 200	6 652
Erik Lindberg	-	-	11 000	11 700	8 460
Theodor Lundberg*	9 612	9 100	8 790	6 600	4 772
Carl Milles	15 930	18 200	19 530	20 400	14 751
Vilhelm Smith	-	-	8 070	7 600	5 495
Emerik Stenberg	-	-	14 820	43 700	31 599
Pelle Svedlund	-	-	3 720	3 400	2 459
Johan Tirén	6 290	6 500	-	-	-
Bernhard Österman	-	-	6 110	4 200	3 037
Emil Österman	12 360	12 800	19 230	18 900	13 666
Suppleanter					
Wilhelm Behm					
Carl Curman*					
Axel Fahlcrantz					
Agi Lindegren	5 065	5 000	3 990	4 900	3 543
David Jungdahl	-	-	3 250	3 000	2 169
Reinhold Norstedt*					
Edward Rosenberg	-	-	4 800	4 800	3 471
Anshelm Schultzberg	-	-	12 580	10 200	7 376
Robert Thegerström	13 183	20 400	5 370	21 000	15 185
Alfred Thörne	4 544	4 500	-	-	-
Alf Wallander	8 087	9 600	-	-	-

* Har presenterats i tidigare tabeller.

Anm: Avlidna under undersökningsperioden: Axel Kulle (1908), Reinhold Norstedt (1911), Johan Tirén (1911), Alf Wallander (1914) och Alfred Thörne (1916). Carl Larsson skattades utanför Stockholm.

Anm: "Till staten utgår tvänne på inkomst grundade skatter: *bevillning* och *inkomstskatt*. *Bevillning* påföres för inkomst af ränta å inteckningar, obligationer eller å räkning i bank insatta medel, för inkomst af tjänst, rörelse eller yrke samt för annan inkomst af arbete (äfvlenledes spekulationsvinst t.ex. lotterivinst).

Inkomstskatt utgår för samma inkomster, som påföres bevillning samt *dessutom* för utdelning å aktier och inkomst af fastighet, men äger den skattskyldige rätt att vid taxering till inkomstskatt erhålla afdrag för skuldränta och i vissa fall förlust å rörelse. [...]

Om en person således har större belopp i *andra* än i *första* kolumnen betyder detta, antingen att han är taxerad för rörelse i annan församling eller har inkomst af fastighet eller utdelning å aktier. Är däremot första kolumnen högre än den andra, visar detta i de flesta fall, att han har att utgifva skuldränta (till högre belopp än hans möjligen förefintliga inkomst af fastighet eller aktier)."

Källa: Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender 1910 & 1916.

Därutöver bör museinämndens och inköpsnämndens två ordförande nämnas: Wilhelm Walldén under åren 1899–1906 och 1906–1913 och Fredrik Wachtmeister (akademiens preses 1902–1918). Museinämndens övriga ordinarie ledamöter under perioden var Georg von Rosen, Carl David af Wirsén, Ludvig Looström och Carl Wilhelm Jaensson. Det var gentemot valet av dessa män och deras konsekurerande val inom Nationalmuseums inköpsnämnd som Opponenterna och Richard Bergh riktade sin kritik och krävde förändring av stadgar och organisation.

Ludvig Loström, akvarell av Carl Larsson 1908, NMGrh 2240. Foto: Nationalmuseum

7. Museitjänstemännen och museinämnden 1913–1920

Då Fridtjuv Berg tillträdde som ecklesiastikminister år 1911 i Karl Staffs andra ministär inleddes en genomgripande reformering av Nationalmuseums organisation och stadgar.³¹⁸ En sakkunnigkommitté arbetade fram det förslag som låg till grund för Kungl. Maj:ts beslut den 31 december 1912 och trädde i kraft den 1 april 1913.³¹⁹ Överintendent Ludvig Looström hade lämnat in sin avskedsansökan i december 1912 eftersom han planerade att pensionera sig vid 65 års ålder den 2 februari 1913. Statskontoret kom emellertid fram till att Looström enligt gällande anställningsavtal hade två år kvar innan han skulle uppnå pensionsåldern och Richard Berghs tillsättning på posten kom därför att uppskjutas.³²⁰

Då Kungl. Maj:t tillsatte två sakkunnigekommittéer rörande museets utveckling den 28 februari 1913 blev Bergh istället inkluderad i dessa. I den första kommittén, med uppdrag att utarbeta en detaljerad plan för museisamlingarnas inre ordnande, ingick även Ludvig Looström och intendent Georg Göthe och i om- och tillbyggnadskommittén arbetade Looström och Överintendentsämbetets³²¹ överintendent Carl

³¹⁸ Sveriges regeringar inkluderade under åren 1911–1919 ett antal ecklesiastikministrar: Fridtjuv Berg (Staff I), Hugo Hammar skjöld, Elof Lindström, Fridtjuv Berg (Staff II), Karl Gustaf Westman, Alexis Hammarström och Värner Rydén. *J. Fridtjuv Berg*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18541>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av N. O. Bruce.), hämtad 2020-12-18.

³¹⁹ De fem sakkunniga var: Greve Fredrik Cl:son Wachtmeister (Universitetskansler, ordf. i såväl museinämnden och inköpsnämnden sedan 1906, Konstakademiens preses 1902–1918, ledamot av riksdagens första kammare och medlem av statsutskottet sedan 1907), konst-, teater- och litteraturkritikern Tor Hedberg (chef för Kungl. Dramatiska Teatern från 1910), professor Alfred Bergström (ordförande i Svenska konstnärers förening 1911–1913) och konstnär Karl Nordström (Konstnärsförbundets ordförande) och Ludvig Looström (Nationalmuseums intendent/överintendent 1900–1915 och sekreterare vid Konstakademien sedan 1891). *Meddelanden från Nationalmuseum* 1912, s. 5. *Meddelanden från Nationalmuseum* 1913, s. 4. Osterman 1958, s. 13f.

³²⁰ Lilja 1955, s.175ff. Osterman 1958, s. 14. Bjurström 1992, s. 186 & 194.

³²¹ Överintendentsämbetet ombildades och benämndes från och med 1 januari 1918 Kungliga Byggnadsstyrelsen.

Möller. Redan den 3 april 1913 överlämnade de två kommittéerna sina förslag till statsrådet, vilka i hög grad byggde på Berghs tidigare genomarbetade planer.³²²

Richard Bergh som länge drivit sina idéer kring en radikal förändring av museets organisation och ledning kunde efter att ha utnämnts till överintendent 5 februari 1915 ta ansvar för planernas genomförande fullt ut.³²³ Museets statligt anställda chefstjänstemän skulle, enligt honom, alltid ha i minnet att sträva efter att åstadkomma en samling som i möjligaste mån gav en typisk och fullständig bild av konstupvecklingen för att skapa ett ”mönstermuseum” i såväl konstforskares som konstkännarnas ögon och ge möjlighet till att vinna den breda publikens uppskattning. Bergh beskriver sammanfattande sin åsikt om vad museets ledning borde ha som rättesnöre:

De skulle alltid hafva i minnet, hvad saken gällde: att åstadkomma en samlad, typisk och möjligast fullständig bild af den samtida konstupvecklingen, en bild af denna som kunde göra ”deras museum” till ett mönstermuseum i konstforskares och konstkännares ögon och därmed till slut skulle vinna den stora publikens bifall, ty publiken i vår tid begär framför allt: upplysning, förstående sammanhang.³²⁴

För att vinna en bredare publik krävdes att rådande ljusförhållandena förbättrades och presentationen av konstverken i de olika salarna och kabinetten gavs ny struktur. Förändringen var tänkt att genomföras i tre delar och den nyutnämnda överintendenten skriver stolt i museets årsberättelse från 1915 hur arbetet påbörjats och att det trots kriget fortgått utan större störningar.³²⁵ I samband med en visning av Nationalmuseum för en grupp museimän höll Bergh ett tal och betonade betydelsen av att lägga tonvikten på den nationella konsten och samtidigt ge en klar och logisk överblick av konstupvecklingens främsta skeden:

Jag har tänkt mig att detta skulle kunna ske genom ett klart utgående från den svenska delen i samlingen såsom det centrala. Hvad är det man framför allt fordrar – och har rätt att fordra – få se i ett svenskt konstmuseum? Den svenska konsten och dess utveckling. Där skall den framför allt finnas om vi ha någon själfkänsla – och – någon konst att visa upp. Det är min tro att vi det har. Den svenska avdelningen af samlingarna skall därför göras så fullständig som möjligt från renässansen fram till våra dagar inte bara i fråga om taflor och skulptur, utan äfven och så långt *det låter sig göra* i fråga om äfven andra grenar af konst, [...]

³²² Osterman 1958, s. 19 & 25ff. Bjurström 1992, s. 194 & 197ff.

³²³ S Richard Bergh, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18610>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Karl Wählin.), hämtad 2020-12-18. Bjurström 1992, s. 196ff. Osterman 1958, s. 26ff.

³²⁴ Bergh 1905, s. 86.

³²⁵ Meddelanden från Nationalmuseum 1915, s. 5.

Till denna svenska samling såsom det centrala skola nu de utländska afdelningarna naturligt anknäta sig, såsom representerande de källor, från hvilka den svenska konsten en gång utgick eller ur hvilka den under tidens lopp företrädesvis med största fördel öst.³²⁶

Förändringsarbetet inleddes på museets övre våning med att ge salarna delvis ny form och nytt innehåll så att strukturen motsvarade de nya tankar Bergh hämtat in under sina museiresor i Tyskland och Frankrike. Här ska förändringsarbetet inte studeras närmre men själva utgångspunkten för Berghs omdaning av museet och dess samling är viktig att ha med inför studien av museinämndens årliga inköp samt dess samarbete med exempelvis Nationalmusei vänner och framgångsrika svenskar vilka ville framträda som museets mecenater under dessa år.

De här åren då museet genomgår så omfattande förändringar påverkades omvärlden i mycket hög grad av första världskriget. Krigsåren präglades av hög inflationstakt och brist på en rad nödvändighetsvaror, vilket drabbade låginkomsttagare och anställda med fast löner hårt. Åren 1914–1919 gynnade samtidigt personer som kunde öka sin förmögenhet genom vinstgivande investeringar, några av dessa benämndes, som nämnts i tidigare kapitel, för "gulaschbaroner".³²⁷ En del av dessa vinster användes till att köpa konst hos bl.a. AB Bukowski, som under de här åren hade så god lönsamhet att man i början av 1914 förband sig att skänka 5 procent av föregående års nettovinst, dock minst 5 000 kronor, till Nationalmuseum. Bidragen från Nationalmusei Vänner, som bildades 1911, och från 26 stycken konstvänner som omnämndes i 1915 års *Meddelanden från Nationalmuseum* och är exempel på museets stärkta förvärvsmöjligheter.³²⁸ Under 1917 och 1918 genomfördes tre stycken "konsortieresor" vilka initierats av grosshandlare Axel Beskow. Beskow såg att den fallande kursen på utländsk valuta och avsaknaden av konkurrensen från amerikanska konsthandlare öppnade för goda möjligheter för svenska konstköpare. Bergh kom att leda de framgångsrika

³²⁶ Osterman 1958, s. 37.

³²⁷ Laurin 1932, s. 140f & 462–532.

³²⁸ Årsberättelsen innehåller också uppskattande skrivningar om betydande bidrag från exempelvis Nationalmuseums vänner, Aktiebolaget Bukowski och 26 stycken omnämnda konstvänner, bidrag som ska behandlas i en planerad avhandlings senare kapitel. Enligt årsberättelsen var konstvännerna dock: H. K. H. Prins Eugen, Bankir Alfred Berg, Herr Karl Bergsten, Bokförläggare Karl Otto Bonnier, Fröken Jenny Bonnier, Direktör Erik Frisell, Direktör John Johnson, Bankdirektör Jonas C:son Kjellberg, Ingenjör Carl Robert Lamm, Doktor Hjalmar Lundbohm, v. häradshövding Walter Philipson, Direktör Josef Sachs, Bruksägaren A. N. Versteegh, Direktör Fredrik Vult von Steijern, v. häradshövding Marcus Wallenberg, Änkefru Julie Weinberg, Herr Hjalmar Wijk, Herr Klas Fåhræus, Konstnären August Hagborg, Fröken H. Hill, Professorskan M. L. Klason, Fröken Walfrid Josephson, Fru Hilma Marcus, Konstnären Nils Kreuger, Fru Betty Piehl och Herr Philippe Schloss (enligt testamente). *Meddelanden från Nationalmuseum* 1915, s. 26ff.

inköpsresorna och betydelsefull konst för sammanlagt 2 350 000 kronor kunde förvärvas, varav 10 procent av totalsumman användes för Nationalmuseums räkning.³²⁹

Under 1910-talets inflationsår växte inte enbart intresset för att stödja Nationalmuseums verksamhet utan det tilltagande konstintresset gjorde även att tre gallerier tillkom som kontinuerligt genomförde utställningar och sålde modern konst. Bengt Lärkner skriver i sin avhandling *Det internationella avantgardet och Sverige 1914–1925*: ”Det var dock en exklusiv grupp om tre gallerier i Stockholm som konsekvent och kontinuerligt propagerade för modernismen, också i dess mest radikala former. Tack vare Nya Konstgalleriet, Gummesons Konsthandel och Svensk–Franska Konstgalleriet hölls den svenska, åtminstone den stockholmska, publiken och kritiken à jour med de internationella avantgardeströmningarna under perioden 1915–25.”³³⁰ Till dessa gallerier ska fogas Stockholms två äldsta konsthandlare; *C E Fritzes konsthandel*, med rötter i *Aktiebolaget C. E. Fritzes Hovbokhandel* som bildades år 1837, och Henryk Bukowskis företag för konst- och antikvitetshandel, vilket grundades år 1870 och utvecklades till att inkludera auktionshuset *Bukowskis AB*. Ytterligare ett tidigt exempel är *Hallins konsthandel* på Drottninggatan 22 i Stockholm som bland annat genomförde tre utställningar med verk av bland annat *De unga* under åren 1909, 1910 och 1911.³³¹

Under krigsåren tillkommer även ett antal kortlivade tidskrifter som ägnade sig åt den moderna konsten, exempelvis Albin Roosvals tidskrift *Konst och konstnärer* som gavs ut under åren 1910–1914, därefter gav Roosval ut *Saisonen* och *Tidskrift för Konstvetenskap under åren 1916–1925*, Ida von Schultzenheim var redaktör för *Konst* under åren 1911–1918 och Arturo Ciacellis *Ny konst* kom endast ut med ett nummer under år 1915. Georg Paulis tidskrift *flamman*, vars förebilder var Herwarth Waldens *Der Sturm* och Amadée Ozenfants *l'élan*, kom oregelbundet ut under åren 1917–1921 och innehöll en rad artiklar kring svensk och europeisk konst och konstnärer. Till dessa bör tidskriften *Ord&Bild* fogas som startades redan 1892 av Karl Wählin och lever än i dag vidare som en av Sveriges äldsta kulturtidskrifter.³³²

Ovanstående betonar att åren 1913–1920, vid sidan av krigets och dyrtidens elände för folkflertalet i Sverige och Europa, var goda år för många investerare. Det ökade intresset för privata konstinvesteringar och statens investeringar i om- och tillbyggnaden av museet präglade Richard Berghs korta tid som museets överintendent.

³²⁹ Osterman 1958, s. 90–100. Lärkner 1984, s. 260.

³³⁰ Lärkner 1984, s. 154.

³³¹ Lilja 1955, s. 104ff, 120ff & 137ff. Carl G. Laurin, *Minnen 1908–1918*, Norstedt & Söner, Stockholm 1932, s. 133ff.

³³² Lärkner 1984, s. 91–106. Ett tidigare exempel är Harald Brisings konstdidskrift *Arktos* som startades under hösten 1908 och drevs under ett år och sex nummer. Lilja 1955, s. 64ff

Museets tjänstemän

Den nya stadgan förenklade nämndsystemet genom att avveckla inköpsnämnden och helt koncentrera besluten till museinämnden med överintendenten och tre intendent. Stadgeförändringen innebar att externa deltagare helt försvann inom beslutsstrukturen och att överintendentens, Ludvig Looströms, ansvar tydliggjordes i ledningen av arbetet inom museet, beslut om anställningar av personal och vid museinämndens månatliga möten ansvara för besluten kring inköp till och utgallring av museets samlingar.³³³ Vid sin sida hade Looström museiintendenterna Georg Göthe (måleri & skulptur), Erik Folcker (konsthantverk) och John Kruse och därefter Olof Granberg (teckning & grafik). När Looström avgick 31 mars 1915 ersattes han av Richard Bergh, Göthe ersattes av Axel Gauffin den 10 november 1916 och Granberg efterträddes 30 december 1916 av Gregor Paulsson som blev intendent vid avdelningen för teckning och grafik fram till 30 oktober 1920. Vid handläggning av restaureringsfrågor deltog konservatorn Wilhelm Jaensson i ledningsmötena. Godkännanden söktes dock fortfarande i sista hand hos Kungl. Maj:t.³³⁴

Fädernas titlar

Den första gruppen museitjänstemän har presenterats i ett tidigare kapitel med hjälp av valda strukturindikatorer och här ska de som var aktiva under åren 1913–1920 presenteras.³³⁵ Ingen av männen hade en far som i historiematerialistiska termer var proletär, medan Ragnar Hoppes far fabrikören Fritz Conrad Magnus Hoppe kan möjligen vara ett tidigt exempel på svensk kapitalist.³³⁶

I övrigt finns exempel på: ålderman i Järnämvet, 1:e trafikinspektör, rektor, assessor, apotekare, handlare, läkare, guldsmed, smed, skräddarmästare och två konstnärer.

³³³ Kungl. Maj:ts nådiga stadgar för Nationalmuseum; givna Stockholms slott den 31 december 1912. Georg Pauli bedömde den nya nämndordningen med följande ord: "I Sverige är 'nämnden' numera ersatt av en enda uppköpare, vilket naturligtvis är vida mer praktiskt, om denne uppköpare är lämplig person. I motsatt fall inträffar såsom skedde vid Baltiskan, där d:r Looström inköpte en del medelmåttiga konstverk (Leibl och Golovin m.fl.), att samma dumheter upprepas, som gjorde 'nämnden' diskrediterad. Dock är ju alltid en tröst att en del tid och arbetskraft inbesparades." Pauli 1915b, s. 45.

³³⁴ *Meddelanden från Nationalmuseum* år 1913, s. 59 & år 1915, s. 3f & 75. Hessler 1942, s. 77. Bjurström 1992, s. 180ff. Som tidigare påpekats i kapitlet om museitjänstemännen 1890–1912 innebar de många nytillsättningar en betydande förnying av museets tjänstemannakår och formade därmed en ny generation.

³³⁵ Då en del av museimännens tjänsteår sträcker sig över båda grupperna förekommer en del överlappningar.

³³⁶ K. Ragnar J. Hoppe, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13797>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Gustaf Engwall), hämtad 2020-12-21.

Yrkesbenämningarna, precis som den tidigare gruppen museimäns fäder, är präglade av skråtidens förkapitalistiska och konkreta titulaturer och kan svårigen inlemmas i någon av den dominerande klassens fyra fraktioner utifrån Bourdieus terminologi. Sammantaget ger dock fädernas och sönerns titlar en bild av att den här generationens museimän kom från socialt sett stabila bakgrunder.

Tabell 21

Museitjänstemän och faderns titel

Tjänstemän	Levnadsår	Tjänsteår	Faderns titel
Överintendent Ludvig Looström	1848–1922	1912–1915	Älderman i Järnåmbetet
Överintendent Richard Bergh	1858–1919	1915–1919	Konstnär
Intendent Erik Folcker	1858–1926	1886–1919	Guldsmed
Intendent Olof Granberg	1858–1933	1911–1916	Konstnär
Intendent Axel Gauffin	1877–1964	1916–1925	Apotekare
intendent Ragnar Hoppe	1885–1967	1917–1950	Fabrikör
Amanuens John Kruse	1865–1914	1900–1911	Handlare
Intendent Gregor Paulsson	1889–1977	1917–1920	Skräddarmästare
Intendent Sixten Strömbom	1888–1983	1919–1944	1:e trafikinspektör
Intendent Osvald Sirén	1879–1966	1901–1907/1926–1944	Assessor
Intendent Erik Wettergren	1883–1961	1919–1945	Läkare
Konservator Wilhelm Jaensson	1853–1931	1901–1921	Smed
Bibliotekarie Karl Wählin	1861–1937	1890–1930	Rektor

Anm: Tjänsteåren är noterade huvudsakligen utifrån perioden 1890–1920. Efter stadgerevisionen 1912 benämns avdelningscheferna inte längre amanuens utan intendent.

Källa: *Meddelanden från Nationalmuseum 1890–1920*.

Studier och karriärer

Om museimännens studier görs till grund för beskrivningen så framträder likheterna dem emellan ytterligare. I Uppsala studerade, som nämnts tidigare, Ludvig Looström och Georg Göthe, vilka tog sina filosofie doktorsexamina i litteraturhistoria år 1875. Looströms karriär inom Nationalmuseum inleddes den 10 september 1877 då han blev extra ordinarie amanuens och utvecklades till att han blev dess intendent/överintendent under åren 1900–1915. Göthe inledde sin karriär vid Nationalmuseum år 1873 och var avdelningsföreståndare för måleri- och skulptursamlingen 1881–1916.³³⁷ Richard

³³⁷ A Georg Göthe, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13460>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-08. C Ludvig Looström, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9664>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Åke Meyerson), hämtad 2020-12-08.

Berghs konstnärliga bana började som elev hos Edvard Perséus 1877 och gick vidare till Konstakademien under tiden 28 augusti 1878 fram till 21 maj 1888. Båda hans föräldrar var konstnärer och därmed del av Bourdieus kulturella elit, något som säkerligen gav sonen tillgång till såväl kulturellt som socialt kapital.

Olof Granberg studerade estetik vid Lunds universitet under ett år 1879–1880, blev extra ordinarie amanuens vid Nationalmuseum första gången 1884, museets sekreterare under åren 1905–1912, arbetade samtidigt som bibliotekarie vid Kungliga Akademien för de fria konsterna 1899–1914 och var slutligen föreståndare/intendent för gravyr- och handteckningssamlingen åren 1911–1916.³³⁸ Karl Wählin tog studentexamen i Lund 1880 och anställdes i Gleerupska universitetsbokhandeln år 1883. Därefter var han litterärt biträde hos P.A. Norstedt & Söner 1884–1892 och grundade tidskriften *Ord&Bild* 1892 och var dess redaktör fram till sin död 1937. Wählin arbetade från 1890 i omgångar vid Nationalmuseum som amanuens och var dess bibliotekarie under åren 1924–1930.³³⁹ Konservatorn Wilhelm Jaensson studerade vid Kungliga Akademien för de fria konsterna under åren 1875–1881 och fortsatte sina studier i München hos professor Alois Hauser. Jaensson arbetade som konservator vid museet under åren 1901–1921.³⁴⁰

Efter Richard Berghs utnämning till överintendent ägde en större föryngring rum inom Nationalmuseums chefskår genom anställningen av de välutbildade fil.dr. Axel Gauffin, fil.dr. Gregor Paulsson, fil.kand. Erik Wettergren, fil.dr. Sixten Strömbom och fil.lic. Ragnar Hoppe. Osvald Sirén studerade vid Helsingfors universitet och erövrade där sin akademisk slutexamina filosofie doktor med studieinriktning inom estetik, litteraturhistoria och konsthistoria år 1902. Sirén flyttade till Sverige och anställdes vid Nationalmuseum under åren 1901–1907 för att senare anställas som intendent för måleri- och skulpturavdelning 1926–1944.³⁴¹ Sixten Strömbom studerade vid Göteborgs universitet från 1908 fram till sin disputation år 1916. Därefter inleddes karriären vid Röhsska konstsöjdmuseet och ledde vidare till en amanuensjänst vid Nationalmuseum där han arbetade bland annat på avdelningen för slottssamlingarna och depositioner och kom att efterträda Sirén som intendent vid måleri- och skulpturavdelning under åren 1944–1948.³⁴² De sju museimännen föddes under ett drygt tioårsintervall under åren 1877–1889, läste alla till goda universitetsexamina och

³³⁸ J Olof Granberg, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13140>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Boo von Malmberg), hämtad 2020-12-19.

³³⁹ Karl Ludvig Wählin, Svenskt Biografiskt handlexikon, andra upplagan 1906. Bjurström 1992, s. 388.

³⁴⁰ Bjurström 1992, s. 388.

³⁴¹ Osvald Sirén, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/5955>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Minna Törmä), hämtad 2020-12-08.

³⁴² Sixten Georg Mauritz Strömbom, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/34598>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Inga Lena Ångström Grandien), hämtad 2020-12-08.

utgör på så vis kärnan i en yngre generation som trädde fram i samband med Berghs chefskap.

Bostadsadresser

Fil.dr. Ludvig Looström levde 1890 vid Stureparken på Sturegatan 52, år 1900 bodde han på Fredsgatan 52 i närheten av dagens regeringscentrum Rosenbad och hade 16 år senare flyttat till Ringvägen 133 på Södermalm. Överintendent Richard Bergh tillhör den äldre generationen åldersmässigt samtidigt som han kanske sågs som såväl Opponenternas som den yngre generationens ledare då han trädde in som överintendent 1915. År 1890 var han tecknad på adressen Östra Engelbrektsgatan 6A och 1900 bodde han på Hamngatan 18B vid slutet av Kungsträdgården i närheten av Nordiska Kompaniet och år 1904 byggdes Villa Bergh på Värmdövägen 215 i Storängens villasamhälle i Nacka kommun, ett egnahemsområde som hade börjat utvecklas från 1904 och kommit att bli ett modernt och livaktigt samhälle för en övre medelklass. Även Georg och Hanna Pauli flyttade ut till en nationalromantisk villa inte långt från paret Bergh på Värmdövägen 205. Detta är också ett gott tecken på uppåtriktad social mobilitet med drag av elektricitet och modernitet. Fil. dr. Georg Göthe och fil.dr. John Kruse var under åren 1910 och 1916 bosatt i Djursholm utanför Stockholms stad. Fil. dr. Osvald Sirén, som flyttade från Helsingfors och innehade professuren i konsthistoria vid Stockholms högskola åren 1908–1925, valde att bosätta sig på Lidingö.

Fil.kand. Erik Folcker levde 1890 på adressen Riddaregatan 30, år 1900 på Högbergsgatan 12 och var 1916 bosatt i Djursholm, vilket innebär att det finns en viss social mobilitet i gruppen under perioden 1900–1916. I Folckers fall ligger det i linje med att han var amanuens fram till år 1913 varefter han förordnades till intendent för museets avdelning för konsthantverk och slutligen efterträdde Richard Bergh år 1919 som överintendent. Konservator Wilhelm Jaensson levde 1890 på Holländaregatan 36 och hade år 1900 bostadsadressen Sveavägen 90 och 16 år senare levde han närmre Observatorielunden på Sveavägen 110. Olof Granberg levde 1890 på södra Tavastgatan 10 och därefter på Södra Hornsgatan 52 vid Mariatorget på söder för att 1916 leva på Östermalmsadressen Humlegårdsgatan 18. Museets sekreterare och sedermera bibliotekarie Karl Wählin bodde 1890 på Floragatan 2 men levde på östermalmsadressen Östra Sturegatan 32 såväl år 1900 som 1916.

Beträffande den yngre generationens boende saknas uppgifter från år 1900 då de inte levde i Stockholm. Axel Gauffin var 1916 Östermalmsbo med adressen Stureplan 6 och på Östermalmsadressen Nybrogatan 20 levde Ragnar Hoppe. Gregor Paulsson, som ingår i gruppen, avbryter sin karriär på museet 1920 och vidareutvecklar den istället

framgångsrikt bland annat inom *Svenska Slöjdföreningen* under 1920-talet och som professor i Uppsala från 1934. Gregor Paulsson bodde på Bergsgatan 16A på Kungsholmen, vilket var i närheten av museikollegan Sixten Strömbom som hade adress på Hamnplan 3. Vid 1916 hade Erik Wettergren flyttat från Frejagatan 32 till Stadsgården 22 i närheten av Slussen, vilket innebar att ingen av dessa fem tjänstemännen hade valt att bosätta sig i Djursholm år 1916. Sammantaget framträder dock bilden av att samtliga museitjänstemän levde på goda Stockholmsadresser 1916.

Löneförhållanden och inkomsttaxering

Som beskrevs i tidigare kapitel bestämdes museitjänstemännens löner 1880 och kom inte att ändras förrän år 1912. Bakom dessa löneförbättringar fanns museinämndens strävanden och uttryckt i intendentens årliga meddelanden sedan 1909. Det är därför förståeligt att intendent Looström uttryckte sin tillfredsställelse i 1912 års meddelande och skrev:

År 1912 kommer städse att stå som ett märkesår i Nationalmusei historia. Genom Eders Kgl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående lönereglering för Nationalmuseum m.m. har det ordinarie anslaget, som hittills utgått med 60 850 kronor, höjts med 53 450 kronor, så att detsamma från och med 1913 års början utgår med 114 300 kronor. Genom denna förhöjning ha dels museitjänstemäns och betjäntes löneförmåner väsentligt förbättrats, dels de olika anslagskraven för samlingarnas ökande, vård och underhåll blivit bättre tillgodosedda. För alla dessa förmåner bedja Nationalmusei tjänstemän och betjänade härmed att till Eders Kgl. Maj:t få framföra sin underdåniga tacksägelse.³⁴³

Av 1910 års taxering för bevillning och inkomstskatt framgår att ingen av de 11 museitjänstemännen hade något större avdrag för negativ ränta eller förlust i företag, men två avviker genom påtagliga intäkter utöver vad som benämndes bevillning. Richard Berghs inkomsttaxering överstiger bevillningen med nästan 5 000 kr och Berghs boende i Storängens villastad i Nacka. Erik Wettergren var knappt 30 år gammal då han blev amanuens vid Nationalmuseum 1909–1911, varefter han tog tjänstledigt under två år och arbetade som skådespelare vid Intima Teatern. Åren 1913–1918 tjänstgjorde han vid Svenska Slöjdföreningen som sekreterare samtidigt som han 1916 var amanuens vid de kungliga konstsamlingarna och 1918 intendent vid Nationalmuseum. Kanske kan Wettergren ses som ett gott exempel på den form av mångsyssleri som Bjurström pekade på (här använt utan dess negativa konnotation), vilket också kan vara orsak till hans relativt goda löneinkomst redan år 1910. I vart fall flyttade han och hans första hustru Ellen Nisser (dotter till bruksägaren Martin Nisser)

³⁴³ *Meddelanden från Nationalmuseum* 1912, sid. 4.

från en relativt blygsam adress på Frejagatan 32 till Stadsgården 22 med direkt utsikt över Stockholms ström.

I tabellen nedan presenteras museitjänstemännens taxeringar för åren 1910 och 1916.

Tabell 22

Museitjänstemännens taxering 1910 och 1916 Löpande och fasta priser (basår=1910)

	Bevillning	Inkomstskatt	Bevillning	Inkomstskatt och förmögenhetsskatt	Inkomstskatt och förmögenhetsskatt Fasta priser
	1910	1910	1916	1916	1916
Richard Bergh	12 717	17 600	11 373	19 500	14 100
Erik Folcker	7 200	7 800	5 020	5 300	3 832
Olof Granberg	5 127	5 500	7 830	6 400	4 628
Wilhelm Jaensson	8 190	8 100	14 250	15 600	11 280
Ludvig Looström	11 215	11 200	9 730	9 000	6 508
Osvald Sirén	9 065	9 000	9 950	9 300	6 725
Erik Wettergren	13 449	13 400	10 120	26 000	18 800
Karl Wählin	5 849	5 600	5 670	5 100	3 688

Anm: Saknas gör Gustaf Upmark som avled 1900, Axel Malmgren (1901) och Per Daniel Holm (1903). John Kruse avled 1914. Saknas gör även Axel Gauffin, Gregor Paulsson, Sixten Strömbom och Ragnar Hoppe som studerade eller arbetade på annan ort 1910.

Anm: "Till staten utgår tvänne på inkomst grundade skatter: *bevillning* och *inkomstskatt*. *Bevillning* påföres för inkomst af ränta å inteckningar, obligationer eller å räkning i bank insatta medel, för inkomst af tjänst, rörelse eller yrke samt för annan inkomst af arbete (äfvenledes spekulationsvinst t.ex. lotterivinst).

Inkomstskatt utgår för samma inkomster, som påföres bevillning samt dessutom för utdelning å aktier och inkomst af fastighet, men äger den skattskyldige rätt att vid taxering till inkomstskatt erhålla afdrag för skuldränta och i vissa fall förlust å rörelse. [...]

Om en person således har större belopp i *andra* än i *första* kolumnen betyder detta, antingen att han är taxerad för rörelse i annan församling eller har inkomst af fastighet eller utdelning å aktier. Är däremot första kolumnen högre än den andra, visar detta i de flesta fall, att han har att utgifva skuldränta (till högre belopp än hans möjligen förefintliga inkomst af fastighet eller aktier)."

Källa: Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender 1910 & 1916.

Jämförs 1916 års taxering, ett av gulaschtidens år, med 1910 är det framförallt Erik Wettergrens ökade inkomster, med cirka 16 000 kr utöver löneinkomster, som utmärker sig. Även Richard Bergh hade goda inkomster utöver lön, men ligger dock på ungefär samma nivå som 1910 års taxering. Det är här inte möjligt att fastslå om dessa inkomster härrör från fastighet eller värdepapper. Wilhelm Jaenssons inkomster ökade också, dock utan nämnvärd skillnad mellan lön och totala inkomster. Om hänsyn tas till de här årens inflationstakt är det dock möjligt att säga att samtliga museitjänstemän, vars löner inte förändrades nämnvärt under krigsåren, fick försämrad köpkraft. Endast de med intäkter från exempelvis värdepapper kunde öka sin köpkraft. Det gör att den

tillfredsställelse Ludvig Looström uttryckte i 1912 års Meddelanden från Nationalmuseum måste ses som ett spontant uttryck, men vid beaktande av den faktiska ekonomiska utvecklingen mellan 1910 och 1916 räckte inte löneökningen 1912 till annat än att dämpa inkomstfallet något för alla som huvudsakligen hade löneinkomster.

I tabell 23 sammanfattas de olika ledamötesgruppernas taxeringsuppgifter med hjälp av aritmetiska medelvärden för åren 1910 och 1916. Detta understryker den redan påtalade skillnaden mellan de ledamöter som valdes in till inköpsnämnden av museinämnden åren 1890–1900 och övriga grupper. Jämfört med övriga grupper vilade deras styrka i högre grad på ekonomiskt kapital alltmedan övriga ledamöter och museitjänstemännen som grupperingar i första hand hade sin styrka inom kulturellt och socialt kapital. Inom den förstnämnda gruppen fanns fler grevar, friherrar bruksägare, godsägare, direktörer, bankirer och stadsråd alltmedan titlarna i de två andra grupperna inom museets inköpsnämnd i högre grad utgår ifrån universitets-examina och Konstakademien och vars fortsättning står att finna bland konstnärer och akademiens alla professorer och Nationalmuseums amanuenser och intendenten. Museitjänstemännen och de olika grupperna av ledamöter och suppleanter skulle kunna inkluderas i någon av Bourdieus fyra fraktioner inom den dominerande klassen. Tas utgångspunkten istället i Therborns analys av den svenska klasstrukturen efter 1930 skulle de här grupperna spridas över de speciella kategorier som var knutna till borgarklassen och det som senare skulle kallas mellanskikten.

Tabell 23

Taxeringsvärde för inkomst- och förmögenhetsskatt år 1910 och 1916. Aritmetiska medelvärden. Löpande priser och fasta (basår=1910)

	Inkomstskatt	Inkomst och förmögenhetsskatt	Inkomst och förmögenhetsskatt Fasta priser
	1910	1916	1916
Museitjänstemän	10 260	11 644	8 420
Museinämndens ledamöter	12 867	18 533	13 401
Ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden:			
Valda av museinämnden 1890–1900	38 315	88 500	63 938
Valda av akademien 1890–1900	12 179	13 900	10 051
Inköpsnämnden 1901–1912	12 800	17 462	12 626
Donatorer	77 120	195 021	141 015

Anm: Samtliga grupper inkluderar "outliers" vilka påverkar medelvärdet, ibland tydligt, men den övergripande skillnaden alternativt likheten mellan grupperna kvarstår.

Anm: Ledamöterna i inköpsnämnden 1901–1912 inkluderar endast de som valdes vid fler än ett år. Skulle samtliga inkluderats sjunker medelvärdet till år 1910 12 369 kronor, år 1916 14 392 kronor och fasta priser 10 407 kronor.

Anm: Donatorer är medtagna här endast som referens.

Källa: Stockholms stads och Stockholms villastäders och läns taxeringskalender år 1910 & 1916.

I tabellen har även en grupp donatorer tagits med som referenspunkt för att understryka de skillnader som existerade och underströks av krigsårens ekonomiska utveckling. Det är en grupp som inkluderar en rad kapitalstarka män, av vilka Karl Marx skulle ha fört flertalet till den härskande bourgeoisien alternativt benämnt dem kapitalister och Bourdieu till den dominerande klassens ekonomiska fraktion.³⁴⁴ Dessa män är också, som social grupp betraktat, de enda vars inkomster utvecklades tydligt positivt under krigsåren, men vars ekonomi i många fall kom att försämrast drastiskt då 1920-talets kriser.

Till allt detta ska fogas hur Bourdieu ser formandet av personligheten utifrån tanken att uppväxten inom en viss social position och historisk samhällsstruktur, inkluderande klasstillhörighet, etnicitet, utbildning, yrke och religion, skapar grunden för ett unikt habitus. Habitusbegreppet använder Bourdieu som ett sammanfattande begrepp för existerande attityder, uppförandekoder, moral, konstsmak och vanor, något som delas med andra med liknande position inom en social klass. På så vis förstås processen som en slags internalisering av externa historiska och sociala förhållanden.³⁴⁵ Museitjänstemännens sociala samhällsposition grundas i tillgångar i utbildningskapital, kulturellt kapital och socialt kapital, medan det ekonomiska kapitalet inte alls är lika framträdande. Boendet inom Östermalm, Djursholm och Nackas villastad gör kopplingen till eller tillhörighet i den dominerande klassen, i Bourdieus terminologi, trovärdig. På den här nivån är det ännu inte möjligt att tydliggöra skillnader mellan de två "generationerna" museitjänstemän som presenterats ovan, men till den frågan finns anledning att återkomma till.

³⁴⁴ Donatorerna är drygt 20 män vilka trädde fram som konstköpare och museimecenater under gulaschåren då Richard Bergh blivit överintendent.

³⁴⁵ Bourdieu 2010, s. 95ff.

Del 3

Diskussion och sammanfattning

Per Hasselberg, August Hagborg, Carl Larsson, Ernst Josephsson och Richard Bergh år 1885. Foto: Nationalmuseum.

8. Avslutande diskussion

Historisk kontext

Tidsperiodens historiska kontext präglas av genomgripande förändringar av svensk ekonomi och samhällsstruktur. Det är lätt att låta beskrivningen av dessa år helt formas av de förändringar inom produktion, transport och konsumtion som har störst lyskraft. Järnväg, elektriska spårvagnar, flygplan och bilar tillsammans med fotografi, telefoni, elektriskt ljus och röntgen. Dessa kulturbärande innovationer revolutionerade människors liv och fick dem att häpna och har givit grund för konsthistorikers beskrivning av det moderna samhällets framväxt och av modernismen. Båda sätten att använda ordet modern har diskuterats ingående, men det förtjänar att sägas att utvecklingen beskrivits något annorlunda här.

Den andra industriella revolutionen bars av företag och produkter som exempelvis Telefonaktiebolaget LM Ericssons telefoner, AB Separators separatorer, Nya AB Atlas kompressorer och dieselmotorer, Svenska Kullagerfabrikens kullager, Max Sieverts Fabriks elektriska kablar, Allmänna Svenska Elektrikas generatorer och motorer och AB Primus fotogenkök. Den arbetskraft de efterfrågade kom från den svenska landsbygden och lade grunden till tätorternas expansion. Fattigdomen på landsbygden och förhoppningarna om ett bättre liv i Amerika ledde samtidigt till att cirka en miljon svenskar emigrerade dit.

Tätorternas befolkning uppgick år 1890 till 19,1 procent av Sveriges folkmängd och 34,6 procent år 1920, vilket motsvarar drygt 2 miljoner människor och cirka 3,8 miljoner levde kvar på landsbygden. I Stockholm växte yrkeskategorierna inom industri och hantverk från 40 332 år 1890 till 84 645 1920, vilket motsvarar 36,7 procent av Stockholms yrkesutövare 1920 och grund för huvudstadens växande manligt dominerade arbetarklass. Kvinnorna sökte sig inte sällan till de privata hushållen, där 20 564 kvinnor tjänstgjorde år 1890 och motsvarade 26 744 kvinnor år 1920. Stark tillväxt fanns även inom huvudstadens handelsverksamhet som växte från 11 634 år 1890 till 59 071 eller 25,6 procent av yrkesutövarna år 1920. Offentliga tjänster och statsbärande verksamheter växte från 13 511 personer år 1890 till 31 306 år 1920, vilket är de kategorier museitjänstemännen som figurerar i uppsatsen finns inom.

Så trots flödena bort från landsbygden levde majoriteten av svenskarna kvar utanför tätorterna under den tid som studeras här. De beslutsfattare och konstnärer som intresserar oss i studien levde i ett samhälle som inkluderade det strävsamma jordbrukets liv och städernas nymodigheter och fattigdom. Betoningen skulle kunna sägas ligga på en verklighet som inkluderar såväl långsam förändring av strukturella förhållanden och en rad innovationer med stor förändrings- och lyskraft.

Samhällets sociala klasser

Studien är koncentrerad på Nationalmuseum som konsekrerande institution inom det svenska konstfältet under åren 1890–1920 och med särskild betoning på de museitjänstemän och ledamöter och suppleanter i museinämnden och inköpsnämnden som var verksamma under perioden. Analysen av museets beslutsfattande män har sin grund i sociologen Bourdieus syn på samhällets dominerande klass och dess fyra fraktioner. Samtidigt användes en mer traditionell socialgruppsindelning med ursprung i 1910-talet och Therborns analys av det svenska klassamhället under perioden 1930–1980 för att diskutera studiens olika grupper utifrån de valda strukturindikatorerna och tydliggöra de olika sociologiska perspektiv som framträder.

Tydligast framträder frånvaron av kvinnor och representanter från arbetarklassen. Det 80-talet män som valts in till museets centrala positioner under de här åren representerar det som, utifrån Bourdieu, skulle benämna den dominerande klassens fyra fraktioner. Startpunkten för studiens sociala strukturindikatorer är de enskilda gruppmedlemmarnas fäder och deras titlar och yrkesbenämningar. Därefter följer en kort version av individernas vägval kring utbildning, yrke och karriär.

Deras bostadsadresser studeras med hjälp av uppgifter i Stockholms Adresskalender för åren 1890, 1900 och 1916, något som inte enbart givit kunskap om adresser utan även om viss social mobilitet. Slutligen används inkomstuppgifterna från 1910 och 1916 års taxeringskalender för Stockholm stad och dess villastäder och län. Uppgifterna visar på inkomstskillnader samt ger viss inblick i förekomsten av inkomster från hyresintäkter och aktier. Valet av åren 1910 och 1916 har möjliggjort en analys av hur krigsårens höjda inflationstakt påverkade de olika grupperna av tjänstemän, ledamöter och suppleanter.

Det skulle vara möjligt att beskriva flera av de strukturer som kommer till ytan i föreliggande studie som spår av det förgångna stånds- och skråsamhället och som fortsatte att prägla exempelvis Nationalmuseum under den tid som studeras här. Här finns representanter ur adel, gods- och säteriägare och brukspatroner vid sidan av de av museitjänstemännens och ledamöternas fäder som bar yrkestitlar hämtade ur regelverket från 1720 års skråordning, en ordning som upphörde att gälla efter fabriks

och hantverksordningen från år 1846 men som fortsatte att ha sin betydelse. Antalet industri- och bankkapitalister är dock få och representanter från industriarbetarklassen existerar inte alls och inte heller någon av de bönder, torpare eller dagsverkare som utgjorde landsbygdens folkflertal. I fadersgenerationen söker studien visa hur stråk av det förgångna lever kvar samtidigt som den andra industriella revolutionens betydelse växer.

Nationalmuseum och konstfältet

Det tyskinfluerade bildningsargumentet var betydelsefullt i ständsriksdagens debatt under första hälften av 1800-talet kring behovet av ett Nationalmuseum. Avgörande för museidebattens resultat blev dock behovet av att manifesteras Sverige och den nationella kulturen i ett europeiskt sammanhang. Det kom att fungera enande över gränsen mellan adel och borgare samt mellan konservativa och liberaler. Museet växte fram som ett nationellt prestigeprojekt och monument över nationens historia och blev del i etablerandet av en ny berättelse om nationen Sverige.

För de europeiska nationalstaterna fyllde det statliga engagemanget och de olika konstakademierna, exempelvis Kungl. Akademien för de fria konsterna, ett behov av att etablera stabila strukturer inom det konstnärliga fältets utbildningar, utställningar, priser och stipendier. Akademierna tog sin utgångspunkt i antiken och ledde därefter sina konstnärliga begävningar med hjälp av strikt hållna övningar fram till deras skapande av målningar med motiv från historien, landskapet, folklivet, porträtt och stillebenuppsättningar. Mot den rådande strikta akademiska ordningen kom 1880-talets Opponenten att protestera och utforma sin syn på de existerande institutionerna, exempelvis som Richard Bergh gjorde i skriften *Hvad vår kamp gällt* från 1905.

Detta kan, med utgångspunkt i Bourdieus sociologi, ses som konkurrens inom det nationella konstfältet kring tidens dominerande kulturella strukturer och rådande habitus. Ett fält som präglades av individers, gruppers och klassers inbördes positioner och strävan att vinna inflytande. Museets tjänstemän och ledamöterna av museinämnden och inköpsnämnden deltog som aktiva i en för det konstnärliga fältet central konsekreterande och symbolisk process.

Nationalmuseums inköpsnämnd

Under åren 1858–1872 ansvarade den Kungliga Akademien för de fria konsterna för inlösen av vid tiden levande svenska konstnärers verk, varefter Nationalmuseum övertog ansvaret och Statens inköpsnämnd bildades. Inköpsnämnden existerade fram

till 1 april 1913 och hade som uppgift att årligen ge Kungl. Maj:t ett beslutsunderlag för att stärka museets nationella konstsamling.

Under perioden 1890–1912 valde museets styrande nämnd och den Kungliga Akademien för de fria konsterna varje år vilka som skulle vara ordinarie ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden. Vid stadgerevisionen år 1900 fastslogs att inköpsnämnden skulle bestå av fyra ledamöter från Nationalmuseums nämnd samt fyra övriga personer, av vilka två tillsattes av museinämnden och två av den Kungliga Akademien. Konstnärsförbundets medlemmar var fortsatt kritiska mot den rådande ordningen och valde att bojkotta verksamheten.

De rådande sociala strukturerna inom Nationalmuseums inköpsnämnd som var grunden för de årliga inköpen av vid tiden levande svenska konstnärers oljemålningar har analyseras inom ramarna för Bourdieus teori om ett samhälles indelning i sociala och motsättningsfyllda fält. Motsättningar som bland annat handlade om vilka som skulle anses lämpliga att vara museets tjänstemän alternativt ledamöter i museets nämnd och/eller inköpsnämnd. De män som valdes gavs inflytande över de årliga inköpen av svenska konstnärers oljemålningar och därmed möjlighet att påverka det sätt som museisamlingen speglade den nationella konstens innehåll och utveckling.

Då Fridtjuv Berg tillträdde som ecklesiastikminister år 1911 inleddes arbetet med en genomgripande reformering av Nationalmuseums stadgar och organisation och den 1 april 1913 trädde de nya stadgarna i kraft. Museet skulle därefter ledas av överintendenten och tre intendenter, avdelningschefer, och eran med invalda externa beslutsfattare avslutades. Möjligheten att påverka Nationalmuseums verksamhet för externa sociala grupperingar upphörde emellertid inte utan förflyttades exempelvis till Nationalmusei Vänner.

Museitjänstemännen

Under perioden hade museet tre intendenter/överintendenter Gustaf Upmark (1880–1900), Ludwig Loeström (1900–1915) och Richard Bergh (1915–1919).

Utifrån de valda sociala strukturindikatorerna inledes beskrivningen av museitjänstemännen med deras faders yrkestitulaturer, vilka bär vittne om 1800-talets konkreta skråstruktur och småföretagande liksom arbete inom skola, domstolsväsende och kyrka. Analyseras samtliga 17 tjänstemäns utbildningar så är det tydligt att de mötte museistadgarnas utbildningskrav väl med universitetsstudier inom exempelvis estetik, litteratur- och konsthistoria och ofta genom ett vinnande av licentiat- och doktorsexamina. De fyra konservatorernas utbildningar utgick från konstnärliga studier och vidareutbildningar inom konservatorsyrket.

Tjänstemännen valde bostadsadresser inom Stockholms stadskärna, med särskild betoning på stadsdelen Östermalm. Bland tjänstemännen fanns en mindre grupp som hade möjlighet att välja villaboende i Djursholm, Lidingö eller Storängen i Nacka och detta tydliggör en viss ekonomisk skillnad inom gruppen. En skillnad som återkommer vid studien av taxeringstabellerna från år 1910 och 1916 där inkomsterna för Ludvig Looström, Richard Bergh, John Kruse (avled 1914), Wilhelm Jaensson och Erik Wettergren är högre än de övrigas. För de fyra sistnämnda redovisas även inkomster från fastighet och/eller aktier. Den genomförda fastprisberäkningen och beaktande av krigsårens inflation indikerar sjunkande reala inkomster för gruppen som helhet och endast Wilhelm Jaensson och Erik Wettergren stärker sin ekonomi.

Museitjänstemännens sociala samhällsposition grundas, utifrån Bourdieu, på tillgångar i utbildningskapital, kulturellt kapital och socialt kapital, medan det ekonomiska kapitalet inte alls är lika framträdande. Tjänstemännens sociala samhällsposition placerar dem i den dominerande klassens fraktion för högre tjänstemän med stark koppling till dess kulturella fraktion. Utifrån socialgruppsindelningens tredelning hamnar de i socialgrupp 1 utifrån yrke, utbildning och inkomst. Om analysen istället influeras av Therborns klassanalys skulle de inkluderas bland de speciella kategorier som var knutna till borgarklassen och den rådande ordningen, vilket skulle betona Nationalmuseums ideologiska och symboliska funktion inom det svenska samhället.

Museinämndens ledamöter

Museinämnden hade ett övergripande ansvar för verksamheten under perioden 1890–1913 och bestod av fem ordinarie medlemmar, varav museets intendent/överintendent och konservator var självskrivna. Dessa män hade en central roll i museets konsekre-rande val av såväl hälften av inköpsnämndens män som i inköpsnämndens beslut kring val av vid tiden levande svenska konstnärers oljemålningar. Under perioden 1890–1913 var följande fyra män ordförande i museinämnden och inköpsnämnden: kabinettskammarherre Fritz Dardel (1867–1893), friherre Johan Nordenfalk (1893–1899), godsägaren Wilhelm Walldén (1899–1906) och universitetskanslern greve Fredrik Wachtmeister (1906–1913).

Fädernas titlar används ånyo som indikator på gruppens sociala bakgrund och här förekommer titulaturerna: godsägare, friherre, greve, överstelöjtnant, arméofficer, överste och sekundchef, revisor, ålderman, kyrkoherde, pastor, garvare, vaktmästare, smed, instrumentmakare, bokförläggare, garveriidkare, gästgivare, arkitekt och kanalbyggmästare. Samtliga titlar präglats av den hierarkiska ståndssamhällets och skråorganisationens strukturer.

Ledamöternas utbildningar har grovt sett tre inriktningar; den första har fokus på en militär karriär och statliga tjänster, den andra på en konstnärlig verksamhet och den tredje slutligen rör tidstypiska akademiska studier i ämnen som litteratur- och konsthistoria, språk och filosofi i syfte att nå en bred humanistisk bildning.

Fem av museinämndens ledamöter (Fritz von Dardel, Johan Nordenfalk d.y., Wilhelm Walldén, greve Fredrik Wachtmeister, och Carl David af Wirsén) kan knytas till svensk adel, slott, gods, säteri, gårdar, bruk och fastighetsägande. Andra hade sin sociala ställning tydligt knuten till statsmakten som militära befäl, arbetsuppgifter för hovet, politiker samt högre tjänstemän inom statliga verk och departement. Vid sidan av boendet på säterier och gods finns hemadresser inom och ikring Östermalm, Östermalms villastad och Humlegården.

Museinämndens ledamöter och suppleanter hade generellt sett en högre inkomst än museitjänstemännen och klarade även krigsårens inflation bättre. Carl Laurin får ses som något av en outlier då hans bevällning år 1916 uppgick till 11 850 kronor och inkomst och förmögenhetsskatten till 41 100 kronor, vilket innebär att större delen av hans inkomst detta år kom från fastigheter och/eller aktier. Kanske förklarar detta varför Laurin kunde flytta från Villagatan 11 till Söders höjder och det *Laurinska huset* på Bellmansgatan 4–6.

Gruppen kan utifrån Bourdieus terminologi ses som en fraktion inom en dominerande klass med rötter i ett förkapitalistiskt Sverige, en fraktion som under perioden 1890–1913 baserade sin sociala kapacitet inom konstfältet på såväl ekonomiskt som socialt kapital. Skulle analysen ta stöd i Therborns klassanalys, är frånvaron av industri- och bankkapitalister tydlig, samtidigt som närvaron av ett mer förkapitalistiskt samhälle där kung, adel och brukspatroner är del av den dominerande klassen. Studien visar att männen, som grupp betraktat, hade en stark ställning genom sin bakgrund, utbildning, yrkeskarriär och ekonomi, vilket ger grund för förståelsen för deras val till nationalmusei nämnd och deltagandet i besluten kring Nationalmuseums skötsel och utveckling. Sammantaget visar det hur de förkapitalistiska strukturerna tappar mark i stora delar av samhället samtidigt som dess representanter finns kvar inom Nationalmuseum.

Museinämndens ledamöter i inköpsnämndens 1890–1900

De ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden som valdes av museinämnden under åren 1890–1900 liknar i hög grad männen inom museinämnden. Deras fäder bar också titlar som indikerar koppling till stat, kyrka eller jordbruk som: statsråd, greve, häradshövding, justitieråd, överste, överstelöjtnant, provinsialläkare, prost och lantbrukare med ansvar för herrgård. En annan social kategori fäder hör hemma i skrå

eller industri och benämns: skräddareålderman och rådmän, tidningsmän, kassör, fabrikör och affärsman, grosshandlare och brukspatron. Sönernas titlar liknar i hög grad fädernas med tillägg för de direktörer och professorer som indikerar industrikapital och utbildningsuppdrag inom den Kungliga Akademien.

Här finns exempel på boendekombinationer med såväl stockholmsadresser som ägande av säterier och gods. Gunnar Wennerberg bodde 1890 vid S:ta Clara kyrka på Klara Vattugränd 3 och avled efter en kort tids sjukdom 1901 på Läckö Kungsgård och Odensviholms säteri i Västerviks kommun. Erik von Ehrenheim levde på godsen Grönsö i Kungs-Husby socken fram till sin död. Friherre Nils von Lantingshausen ärvde fideikommisset Bogesund slott samt en fastighet på Blasieholmen efter sin far 1906. I övrigt dominerar goda bostadsadresser inom Stockholms innerstad, med Östermalm och dess villastad som ett slags självklart centrum tillsammans med kvarteren runt Humlegården och Stureplan. På Djurgården hade generaldirektör Richard Åkerman sin bostad, Villa Mariehill, år 1916.

Gruppens taxeringstabeller är starkast bland studiens grupper och de klarar också krigsårens inflation bäst. Direktör Carl Robert Lamm, grosshandlare Herman Friedländer, bankir och bankofullmäktige John Håkanson, generaldirektör Richard Åkerman och grosshandlare Emil Österlind är män som stärker sin ekonomi vid jämförelse mellan 1910 och 1916, det senare årets taxering visar på betydande inkomster från aktier och/eller fastigheter.

Med Therborns terminologi skulle många av fäderna och sönerna kunna anföras som exempel på den svenska borgarklassen, småborgerligheten och statens speciella kategorier. Männens titlar, ägande, skattetaxeringar och sociala ställning indikerar, utifrån Bourdieu, att de är del av den dominerande klassen under åren 1890–1900. En tid då samhället dominerades av ett, i marxistisk mening, kapitalistiskt produktionssätt samtidigt som det inkluderade bortvittrande stråk av tidigare feodala produktionssätt och klasstrukturer, vilka fortfarande representerade ett inflytande inom exempelvis det svenska konstfältet och dess Nationalmuseum.

Konstakademiens ledamöter i inköpsnämnden 1890–1900

Under åren 1890–1900 valde även den Kungliga Akademien för de fria konsterna ledamöter och suppleanter till inköpsnämnden. Deras fäder var i historiematerialistiska termer varken industrikapitalister eller industriarbetare, däremot fanns adel, gods- och säteriägare, riksdagsmän, brukspatroner, olika hantverksyrken, konstnärer, småföretagare, kyrkans män och speciella kategorier i statens tjänst.

Den här gruppen har direkt koppling till konstnärliga utbildningar och karriärer bland annat inom den Konstakademien, där 12 av de totalt 20 männen uppbar institutionens professorstitlar.

Gruppen saknar boende på gods och säterier men vad beträffar stockholmsadresser följer dessa män de övrigas val av Östermalm och gatorna kring Humlegården som prioriterat val. Här bodde år 1900 fem av akademiprofessorerna alltmedan professor John Börjesson flyttat ut till Storängsvägen 18 i Nacka och professor Julius Kronberg, efter giftemålet med Ellen Scholander, flyttat till villa Lilla Skuggan i norra Djurgården. Till Djurgården flyttade även prins Eugen och byggde upp sitt hem på Prins Eugens väg 6 Waldemarsudde.

Taxeringarna visar på inkomster mer i nivå med museitjänstemännen och utifrån gjorda fastprisberäkningar stärks detta intryck. Professor Gustaf Cederström, professor Julius Kronberg, konstnär Axel Lindman och professor Oscar Björck har högre inkomst än gruppen i övrigt, men drabbas ändå negativt av inflationsåren. Endast Axel Lindman, med cirka 14 000 kronor i inkomst från aktier och /eller fastigheter förefaller ha gynnats.

Används Bourdieus teori om kapitalets olika former förefaller den här gruppen inneha en stark social ställning inom det svenska konstfältet på basis av tillgångar i kulturellt och socialt kapital och vara del av den dominerande klassens kulturella fraktion. Däremot är deras inkomster lägre än gruppen inom museinämnden och de som valts in i inköpsnämnden av dem. Att de kommit att erhålla betydelsefulla uppdrag inom den Kungliga Akademien för de fria konsterna och representera dess intressen och konstsyn inom Nationalmuseums inköpsnämnd måste upplevts som ett konsekrerande av gruppen inom det svenska konstfältets huvudstad.

Inköpsnämndens ledamöter 1901–1912

Stadgerevisionen år 1900 innebar begränsade ändringar av Nationalmuseums organisation och val till nämnd och inköpsnämnd, vilket inte mötte kraven från Konstnärsförbundets medlemmar och därför ledde till deras bojkott av verksamheten.

Museinämndens ordinarie ledamöter fortsatte att inneha ordinarie platser i inköpsnämnden och dess två ordförande var Wilhelm Walldén åren 1899–1906 och Fredrik Wachtmeister 1906–1913 (Kungl. Akademiens preses 1902–1918). Museinämndens övriga ordinarie ledamöter var Georg von Rosen (1893–1913), Carl David af Wirsén (1898–1912) samt Nationalmuseums intendent/överintendent Ludvig Looström och konservator Carl Wilhelm Jaensson.

Av de 35 män som förekom i inköpsnämnden under åren 1901–1912 var 23 även ledamöter i Konstakademien, tretton var professorer där och endast fem ledamöter hade varit Opponent och/eller medlem i Konstnärsförbundet. 17 stycken var verksamma under endast ett år alltmedan professor Gottfrid Kallstenius var ordinarie ledamot under fem år, professor Gustaf Cederström under tre år och professor Oscar Björck, konstnär Axel Kulle, professor Adolf Lindberg, skulptören Carl Milles och professor Emil Österman under två år, vilket gör att dessa män tillsammans med museinämndens ordinarie ledamöter säkerligen hade en betydelsefull roll inom inköpsnämnden.

Även bland den här gruppens fäder fanns titlar som godsägare, brukspatron, lantbrukare, grosshandlare och riksdagsman. Samtidigt även titlar som direktör, telegrafdirektör, revisionskommisarie, bokförläggare, läroverksadjunkt och män med kyrkliga befattningar.

Gruppens boende är precis som tidigare grupperingar centrerat till Stockholms goda innerstadsadresser med särskild betoning på Östermalm och dess närhet. Carl Milles, Gottfrid Kallstenius och Alf Wallander är exempel på en viss tendens att flytta från innerstadsadresser till egenbyggda villor i Lidingö, Storängen och Danderyd.

Flyttas fokus till inkomsttaxering för åren 1910 och 1916 återkommer professorerna Oscar Björck, Gustaf Cederström, Emerik Stenberg, Emil Österman och Carl Milles med inkomster över gruppens medelinkomst. Till den här inkomstkategorin kan även ledamöter som Robert Thegerström, Carl Laurin och Klas Fåhræus föras. För några av dessa, Laurin, Stenberg, Fåhræus och Thegerström, är det möjligt att se att den totalt taxerade inkomst- och förmögenhetsskatten 1916 visar på tämligen betydande inkomster från aktier och/eller fastigheter.

Bland de ledamöter som valdes in i inköpsnämnden vid fler än ett år var drygt 60 procent taxerade för en total inkomst år 1916 på över 10 000 kronor och endast en ledamot hade inkomst under 5 000 kronor, med andra ord en social grupp med stabil inkomst och gott boende. Samtidigt är det tydligt att även den här gruppen, som helhet, påverkades negativt av krigsårens inflation, att alla ovan nämnda inkomstökningar gröptes ur och att utvecklingen för tolv av männen förefaller ha omvandlades till försämrad köpkraft.

Utifrån Bourdieus sociala analys skulle gruppen som helhet bedömts som varande en del av den dominerande klassens kulturella fraktion. Inom ramen för valet av dem till Nationalmuseums inköpsnämnd under åren 1901–1913 framstår flera av männen som centrala i dess konsekrerande process. Vid en klassanalys av Therbornskt snitt skulle de som ägnade sig åt litterärt alternativt konstnärligt arbete vara en såpass begränsad grupp att de nästan föll utanför radarn. Skulle den tregradiga socialgruppsindelningen användas fördes de säkert till socialgrupp 1. Här bör dock gruppens bakgrund, boende,

inkomst, professorstitlar och sociala ställning göra att de förs till Bourdieus kulturella fraktion inom den dominerande klassen alternativt och klassanalytiskt till borgarklassen eller mellanskikten.

Museitjänstemännen och åren 1913–1920

En genomgripande reformering av Nationalmuseums organisation och stadgar trädde i kraft den 1 april 1913. En förändring som innebar att överintendenten och museets tre avdelningschefer hade fullt ut ansvar för verksamheten. Två sakkunnigekommittéer tillsattes; dels med uppdrag att utarbeta planer för en sedan länge efterfrågad om- och tillbyggnad av Nationalmuseums fastighet dels lägga grund för en ny tydligare struktur för museisamlingens inre presentation. Tonvikten skulle läggas på den nationella konsten och samtidigt ge en tydlig bild av konstutvecklingens främsta skeden för att på så vis vinna såväl forskares som den bredare publikens intresse. Redan den 3 april 1913 överlämnade de två kommittéerna sina förslag till statsrådet, vilka i hög grad byggde på Richard Berghs tidigare genomarbetade planer. Härmed kunde förändringsarbetet med Nationalmuseums organisation, samlingens presentation och om- och tillbyggnad av fastigheten inledas och bli en viktig del av Richard Berghs tid som överintendent, en befattning han tillträdde den 5 februari 1915.

Under de här åren ägde en större förnyring rum inom Nationalmuseums chefskår genom anställningen av de välutbildade fil.dr. Axel Gauffin, fil.dr. Gregor Paulsson, fil.kand. Erik Wettergren, fil.dr. Sixten Strömbom, fil.dr. Osvald Sirén och fil.lic. Ragnar Hoppe. År 1904 byggdes Villa Bergh på Värmdövägen 215 i Storängens villasamhälle i Nacka kommun och blev Richard Berghs bostad fram till 1919. Osvald Sirén valde att bosätta sig i Lidingö och Erik Folcker i Djurholm. Olof Granberg levde år 1916 på en Östermalmsadress och det gjorde även Axel Gauffin och Ragnar Hoppe. Erik Wettergren bodde vid Slussen och Sixten Strömbom på adressen Hamnplan 3. Vilket innebär att samtliga tjänstemän levde på goda stockholmsadresser. Ekonomiskt sätt förefaller deras fasta statslöner försörjt dem väl, trots att krigsårens inflation gröpte ur lönerna. Richard Berghs, Erik Wettergrens och konservatorn Wilhelm Jaenssons inkomster avviker från övrigas genom inkomster från aktier och/eller hyresintäkter, särskilt gäller det Wettergrens. Museitjänstemännens sociala samhällsposition grundas generellt på tillgångar i utbildningskapital, kulturellt kapital och socialt kapital, medan det ekonomiska kapitalet inte alls är lika framträdande. Boendet inom Östermalm, Djurholm och Nackas villastad stärker tillhörigheten till den dominerande klassen.

När Richard Bergh tillträdde som överintendent hade första världskrigets följdverkningar redan börjat ge sig till känna i form av brist på en rad nödvändighetsvaror och kraftigt stigande inflation. Låginkomsttagare och anställda med fasta löner drabbades

hårt av utvecklingen. Samtidigt gynnades förmögna personer som under åren 1914–1919 kunde göra vinstgivande investeringar eller spekulationer i aktier och bristvaror. En del av vinsterna användes till att köpa konst hos bland annat AB Bukowski, som under de här åren hade så god lönsamhet att man i början av 1914 förband sig att skänka 5 procent av föregående års nettovinst, dock minst 5 000 kronor, till Nationalmuseum. Bidragen från Nationalmusei Vänner och från 26 stycken konstvänner är tillsammans med de tre ”konsortieresor” som genomfördes under 1917 och 1918 exempel på museets stärkta förvärvsmöjligheter under en tid då de amerikanska konsthandlarna inte var aktiva på den europeiska konstmarknaden och förmögna svenskars intresse för investeringar i konst var på topp.

Avslut och fortsättning

Uppsatsens utgångspunkt har varit Nationalmuseum som konsekrerande institution inom det svenska konstfältet under åren 1890–1920. Betoning har varit på de sociala strukturer som utmärkte museets tjänstemän och ledamöterna och suppleanter i museinämnden och inköpsnämnden. Studien har lyckats påvisa skillnader inom och mellan grupperna, men också visat på tydliga likheter i bakgrund, utbildningar, boende och inkomst. Här har de valda sociala strukturindikatorerna varit tydliggörande.

Det gäller exempelvis tydliggörandet av de förkapitalistiska sociala strukturer, med rötter i adel, kyrka och uppdrag inom hovet och militären, som präglade museinämndens ledamöter och suppleanter och den grupp som valdes in av nämnden till inköpsnämnden under åren 1890–1900. Dessa mäns inflytande inom Nationalmuseum kan ses som exempel på hur sega klasstrukturer inom delar av samhället fortsätter att vara inflytelserika trots att samhällsformationen i stort genomgår en såpass genomgripande förändring som den andra industriella revolutionen. Till detta bör läggas det dominerande inflytandet på de konsekrerande processerna som utgjorts av män vilka erhållit en god del av sin konstnärliga utbildning inom Kungliga Akademien för de fria konsterna. Män som senare i livet blivit dess medlemmar, professorer och ibland även dess direktörer. I dessa sociala och kulturella förhållanden finns säkert även en god utgångspunkt för förståelsen av de ofta nämnda skillnaderna mellan konstfälten i Stockholm och Göteborg.

Den kritik som fördes fram av Richard Bergh kring vilka som fyllde institutionernas beslutande organ förefaller också ha god grund. Samtidigt är det intressant hur museet som institution förändras, om än för långsamt i Berghs ögon, i så hög grad att Nationalmuseum i slutet av den här studerade tidsperioden får just Richard Bergh som överintendent.

Tydligast har dock varit avsaknaden av kvinnor eller representanter ur arbetarklassen bland museets beslutsfattare. Tidstypiska strukturella förhållanden som inte enbart präglade Nationalmuseum utan exempelvis även skaran av Opponenten och Konstnärsförbundets medlemskår. Det har handlat om ett 80-tal män av vilka flertalet växt upp i Sverige under 1800-talet och huvudsakligen bott i Stockholm under de trettio år som studerats här. Inkluderas Konstnärsförbundets medlemmar och konstnärliga grupperingar som De Unga och De åtta torde dessa tillsammans med den studerade gruppen utgjort något av en kärna i huvudstadens konstnärliga fält. Under åren 1890–1912 uppgick inköpsnämndens årliga budget för inköp av vid tiden levande svenska konstnärers verk till 6 000 respektive 15 000 kronor från 1898. Under dessa år köptes i genomsnitt årligen 4 och aldrig fler än 7 oljemålningar. Detta indikerar att Berghs upprördhet och kritik gentemot de begränsade statliga inköpen får anses vara riktad mot nämndens symboliska urval, snarare än mot dess påverkan på konstmarknaden eller konstnärskollektivet rent ekonomiskt.

Nu är manegen krattad för den planerade studien, monografiavhandlingens andra hälft, kring inköpsnämndens årliga inköp av vid tiden levande svenska konstnärers oljemålningar. Vilka konstnärers målningar valdes ut och vilka valdes bort? Bourdieu har genomfört ett antal habitusstudier där kopplingar gjorts till skillnader mellan såväl sociala grupper och klasser som skillnader över generationsgränser. Detta har utgjort grunden för hans beskrivningar av hur normer, beteenden och smakskillnader genereras. Här har männens val av boende tangerat detta. Därför kommer det att bli intressant att följa upp de strukturer som synliggjorts här i valen av konst och därmed få möjlighet att tydliggöra en del av de konfliktytor som präglat dessa år inom Nationalmuseum.

9. Summary

Historical context

This licentiate study looks at the National Museum of Art, Nationalmuseum, as a consecrating institution within the Swedish art field between 1890 and 1920; a time-period coinciding with, amongst other events, the second industrial revolution, the first world war as well as the beginning of democracy in Sweden.

During the time-period, changes in the Swedish population and economy were marked by poverty and hard labour as well as seasonal changes in farming. Of the approximately 1.2 million Swedes who emigrated in search of a better life, just under a million moved to America. Others became part of a growing urban population which increased from 19.1 percent in 1890 to 34.6 percent, or approximately 2 million people, in 1920.

The greatest increase of vocational categories in Stockholm was found within industry and crafts, increasing from 40 332 workers in 1890 to 84 645 in 1920, equivalent to 36.7 percent of the entire workforce; thereby forming the base for the capital's growing male-dominated working class. Women sought employment in private households which is where 20 564 women were in service in 1890 and a corresponding 26 744 in 1920. The capital's trade industry also exhibited strong growth from 11 634 tradespeople in 1890 to 59 071 in 1920, corresponding to 25.6 percent of the workforce. Professions within civil- and public service grew from 13 511 employees in 1890 to 31 306 in 1920. Various categories of museum officials featured in the study were incorporated in this type of employment.

The residential district Östermalm was established between 1870 and 1930 based on decisions made by wealthy and influential individuals and organisations, including the Stockholm Building Society "Aktiebolaget Stockholms Byggnadsförening". Spacious private properties and luxury blocks of flats were built in close proximity to the Royal Library, the Humlegården park, Hedvig Eleonora Church, the Royal Stables as well as the Östermalm markets; the latter inaugurated in 1888, in the presence of King Oscar II. Populated by financiers, builders, military officers and members of the cultural elite, including the museum's board members, the population of the residential district increased significantly from approximately 23 000 inhabitants in 1870 to over 72 000 in 1920.

The emerging new societal structure saw the opening of several cultural institutions, including the Nationalmuseum in 1866, the Royal Library in 1878, the Skansen park in 1891, the renovation and extension of the Royal Academy of Fine Arts in 1897, the Royal Opera in 1898, the Nordic Museum in 1907, the Royal Theatre in 1908 and the National Historical Museum in 1916. These institutions were often the result of collaboration between the government and individual actors such as the bank-owner family Wallenberg as well as Arthur Hazelius. In addition to supporting various cultural institutions, the ascending bourgeoisie constructed the types of buildings that were representative of their own businesses and that reflected the importance of these in society. The emergence of industries, banks, publishers, hotels and restaurants changed Stockholm in a profound way.

Nationalmuseum and the art field

Per Widén has described the four-estate parliament debate which took place during the first half of the 19th century and concerned the need for a national museum. The argument on educational grounds, with influences from Germany, was important throughout the entire debate. However, according to Widén, it was the need to manifest Sweden and its national culture within a European context that became the decisive factor, unifying borders between nobility and the burghers as well between conservatives and liberals. Eva-Lena Bergström also places emphasis on the museum as being a prestigious domestic project and monument over the nation's history, while considering temporary exhibitions as an endeavour to provide the museum with societal entitlement. New political and symbolic manifestations were required to establish a new narrative about Sweden as a nation.

According to Hans Hayden, state involvement together with the academies of fine arts filled the need for the European nation states to establish stable structures within the arts in terms of education, exhibitions, scholarships and awards; an example being the Royal Academy of Fine Arts. The academy's educational programmes started in antiquity and then guided artistic talent by means of disciplined routines up until the creation of paintings depicting historical events, lives of people, landscapes and still life installations. The 1880 Opponents protested against this strict academic order and instead formulated their own view of existing institutions, for example, as found in Richard Bergh's 1905 publication, *Hvad vår kamp gällt*.

With a starting point in Bourdieu's sociology, this can be viewed as competition between different cultural groups within the national field of art; an area influenced by individuals', groups' and classes' mutual positions and ambition to win influence. The

museum's officials and members of the museum- as well as procurement board participated actively in the central consecration and symbolic process of the art field.

The Nationalmuseum's procurement board

Between 1858 and 1872, the Royal Academy of Fine Arts was responsible for redeeming works of art by contemporary Swedish artists. After 1872, this task was transferred to the Nationalmuseum and the state procurement board was formed. Until 1st April 1913, the procurement board was tasked to provide the government with a yearly decision basis for procurement of fine art, with the purpose of strengthening the museum's national art collection.

During the time-period 1890–1912, the museum's governing board together with the Royal Academy of Fine Arts decided each year who would become members and deputy members of the procurement board. At the revision of statutes in 1900, a decision was made that the procurement board comprise four members from the Nationalmuseum's board together with four additional members, of which two were appointed by the museum board and two by the Royal Academy. Members of the Association of Artists, *Konstnärsförbundet*, remained critical towards the situation and chose to boycott activities.

The exhaustive task of reforming the statutes and organisation of the Nationalmuseum which began in 1911 when Fridtjuf Berg took over as ecclesiastic minister, were officially ratified on 1st April 1913. The museum was then led by the general director together with three department managers, thereby ending an era of appointing external decision makers.

The present study, which concerns the years between 1890 and 1920, aims to clarify the social positions and roles of museum officials as well as the various board- and deputy board members.

Societal classes

Bourdieu's sociology contains the foundation for the construction and understanding of classes, class fractions and social groups. This has been a starting point in the present study in terms of choosing social structure indicators with the purpose of clarifying those individuals and social groups included in the study. Therefore, Bourdieu's view of the dominating class and its four fractions in society has been of importance. At the same time, there was a more traditional division of social groups, with origins in the 1910s. In addition, Göran Therborn's analysis of the Swedish class society during the

time-period 1930–1980 was used to discuss various groups in the study based on the chosen indicators.

The titles and professions of individual group members' fathers form the starting point for the study's social structure indicators, followed by a short description of the individuals' choices in terms of education, profession and career. Residential addresses for the years 1890, 1900 and 1916 are studied through entries in the Stockholm Address Calendar, which provided not only knowledge about addresses but also degrees of social mobility. Finally, the 1910 and 1916 taxation calendars for the city of Stockholm and its residential districts are used to look at income. These details show differences in income and also provide some insight into income from rent and shares. Choosing to study the years 1910 and 1916 enabled an analysis of how the first world war's increased inflation rate affected different groups of officials and board members.

Museum officials

The fathers of museum officials generally had professional titles that bore witness of the 19th century guild and small business structures as well as roles within schools, the judiciary system and church. During this time-period the Nationalmuseum had three general directors: Gustaf Upmark (1880–1900), Ludwig Looström (1900–1915) and Richard Bergh (1915–1919). Analyses of all seventeen officials' education, which included university studies within subjects such as aesthetics, literature- and art history, often with an advanced or doctoral degree, showed they all clearly met educational requirements stipulated in the statutes. Officials working with conservation and restoration studied the arts and additionally acquired further education within the restoration profession.

This group chose to live within the city centre, particularly the residential district of Östermalm. A smaller group of officials were able to choose residences in Djursholm, Lidingö or Storängen in Nacka, which indicates there were differences within the group in terms of financial status. One such difference found in the study is that Ludvig Looström, Richard Bergh, John Kruse (deceased in 1914), Wilhelm Jaensson and Erik Wettergren have higher incomes according to the taxation tables from 1910 and 1916. The four latter also declare income from properties and/or shares. Consideration of inflation due to the first world war, together with conducted fixed price calculations, indicate the group as a whole lost purchasing power, with only Wilhelm Jaensson och Erik Wettergren strengthening their finances.

Starting from Bourdieu, the social position of museum officials is based on assets pertaining to educational-, cultural-, and social capital whereas financial capital is not

as prominent. Based on this view, officials would be placed in the fraction for higher officials within the dominant class due to the strong connection with its cultural fraction. Based on profession, education and income they would belong in social group one in a tripartite division of social groups. On the other hand, if the division were influenced by Therborn's class analysis, they would belong in the special categories tied to the bourgeoisie and the existing order, thereby emphasising the ideological role of the Nationalmuseum within Swedish society.

Members the board of the museum 1890–1913

The museum board comprising five members, including the director general and a conservator as self-evident members, had an overall responsibility for activities during the time-period 1890–1913. These men played a central role in the museum's consecrated choice of half of the members of the procurement board as well as decisions made regarding the purchase of contemporary Swedish works of art. Between 1890 and 1913, the following four men chaired the boards of both the museum and procurement: cabinet chamberlain Fritz Dardel (1867–1893), baron Johan Nordenfalk (1893–1899), landowner Wilhelm Walldén (1899–1906) and university chancellor, count Fredrik Wachtmeister (1906–1913).

The fathers' titles were again used as indicator of the group's social background. All titles that occurred were influenced by the hierarchical estate-based societal structures and guild organisation: landowner, baron, count, lieutenant colonel, colonel, army officer, accountant, alderman, vicar, pastor, tanner, caretaker, blacksmith, instrument-maker, publisher, tannery owner, innkeeper, architect and master of canal-building.

The educational attainments of board members focused roughly around three areas: the first, a military career and civil service duties, the second, following an artistic path and the third pertaining to academic studies within subjects such as literature- and art history, language and philosophy, typical at the time and aimed at attaining a broad humanistic education.

Fritz von Dardel, Johan Nordenfalk d.y., Wilhelm Walldén, count Fredrik Wachtmeister and Carl David af Wirsén were members of the museum board who can all be linked to Swedish nobility, palaces, large landowners, manor houses, homesteads, ironworks, copper mills and ownership of property. The social status of others was more clearly associated with the state-power; as military officers or with duties at the royal palace, politicians and top-ranking civil servants within governmental ministries and departments. In addition to residing at manor houses and homesteads, they had

residential addresses either in or in the vicinity of Östermalm and Humlegården residential districts.

Board members and deputy board members had overall higher incomes than museum officials and also navigated the inflation during the war better. Carl Laurin can be considered an outlier with an 11 850 kronor government appropriation in 1916 together with income and wealth tax amounting to 41 100 kronor, which entailed that a large part of his income was derived from property and/or shares. This could explain how Laurin was able to move from Villagatan 11 to the *Laurinska House* on Bellmansgatan 4-6.

Using Bourdieu's terminology, the group can be viewed as a fraction within the dominating class with roots in pre-capitalistic Sweden; a fraction that during 1890-1913 grounded its social capital within the art field in terms of both social- and economic capital. Were the analysis to be supported by Therborn's class analysis, the absence of industry- and bank capitalists is apparent, as well as a more pre-capitalistic society with king, nobility and owners of ironworks and mills as the dominant class. The study shows that these men as a group held a strong position based on their background, education, professional career and financial status and were thereby elected to take part in decisions concerning the maintenance and development of the Nationalmuseum.

Members of the procurement board chosen by the museum board 1890–1900

To a great extent, members and deputy members of the procurement board chosen by the museum board between 1890 and 1900, likened those on the museum board. Their fathers had titles such as city council official, count, district chief, council of justice, colonel, lieutenant colonel, provincial physician, priest, farmer and homestead owner, indicating association with the state and church or agriculture. Another category of fathers belongs in the guild or in industry, with titles such as tailor, alderman, magistrate, newspaper owner, paymaster, factory owner, businessman, wholesaler, and proprietor of ironworks or foundry. Sons share similar titles with their fathers with the addition of titles such as director and professor which imply industry capital as well as assignments within Academia.

The following examples illustrate how Stockholm based residences were combined with ownership of manor houses and estates. In 1890, Gunnar Wennerberg lived at Klara Vattugränd 3 near Saint Clara Church and following a short period of illness died in 1901 at Odensviholms manor house, Läckö Kungsgård in Västervik municipality. Erik

von Ehrenheim lived on the Grönsö estate and Utö in Kungs-Husby parish until his death. In 1906, Baron Nils Albrekt Stefan von Lantinghausen von Höpken inherited the estate Bogesund Palace as well as property on Blasieholmen from his father. Well-to-do residential addresses within the Stockholm city centre dominate, including Östermalm with its residential district as a self-evident centre, together with quarters around Humlegården and Stureplan. In 1916, the director general Richard Åkerman lived at Villa Mariehill in Djurgården.

The group's taxation index is strongest amongst those compared in the study and they also manage inflation best. Director Carl Robert Lamm, wholesaler Herman Friedländer, banker John Håkansson, director general Richard Åkerman and wholesaler Emil Österlind all strengthen their finances between 1910 and 1916, with the 1916 taxation displaying significant income from shares and/or property.

Using Therborn's terminology, many of the fathers and sons would be depicted as examples of the Swedish bourgeoisie, petty bourgeoisie and state specific categories. According to Bourdieu, the men's titles, assets, taxes and social status indicate they are part of the dominant class during the time-period 1890-1900. In Marxist terms, society was dominated by a capitalistic mode of production while it also involved a weathering away of former feudal modes of production and class structures, which still represented influence within, for example, the Swedish art field and its Nationalmuseum.

Members of the procurement board chosen by the Royal Academy 1890–1900

Between 1890 and 1900 the Royal Academy appointed members and deputy members to its procurement board. Their fathers were neither industrial capitalists nor industry workers in a historical materialistic meaning. However, there was nobility, owners of estates and manor houses, members of parliament, foundry owners as well as craftsmen, artists, small business owners, clergy and special categories of civil servants.

This group was associated with artistic education and careers within, amongst others, the Royal Academy where twelve of twenty had assumed institutional professor titles.

Although the group lacks estates and manor houses, they follow the same pattern as the others in terms of Stockholm addresses with a preferred choice of Östermalm and streets around Humlegården. In 1900, five of the professors at the Academy lived in this area. However, professor John Börjesson moved to Storängsvägen 18 in Nacka and after his marriage to Ellen Scholander, professor Julius Kronberg moved to Lilla Skuggan in north Djurgården. Prince Eugen also moved to Djurgården, building his home on Prins Eugens väg 6, Waldemarsudde.

The group's taxation records show income levels more in accordance with the museum officials, an impression strengthened by analysis of fixed price calculations. Professor Gustaf Cederström, professor Julius Kronberg, artist Axel Lindman and professor Oscar Björck have higher levels of income than the rest of the group but are still negatively affected by the years of inflation. Only Axel Lindman appears to have benefited, gaining approximately 14 000 kronor revenue from shares and/or property.

Applying Bourdieu's theory of the different forms of capital, this group appears to have a strong social status within the Swedish art field based on their assets in cultural- and social capital as well as being a part of the cultural fraction of the dominant class. The fact that they came to receive important assignments within the Royal Academy, representing its interests and art view within the procurement board of the Nationalmuseum, must have been experienced as consecration of the group within the Swedish art field.

Members of the procurement board 1901–1912

A review of the statutes in 1900 led to limited organisational changes as well as a change in how members were appointed to the procurement board, which in turn led to members of the artists union boycotting activities. Appointed members of the museum board were at the same time also members of the procurement board. Wilhelm Walldén chaired between 1899 and 1906 while Fredrik Wachtmeister (presiding in the Academy 1902–1918) was chairman from 1906 to 1913. Other members of the museum board included Georg von Rosen (1893–1913), Carl David af Wirsén (1898–1912) as well as the general director Ludvig Looström and conservator Carl Wilhelm Jaensson of the Nationalmuseum.

Twenty three of the thirty-five men who were on the procurement board between 1901 and 1912 were also members of the Art Academy. Thirteen were professors while only five members had been Opponents and/or members of the artist's association, Konstnärsförbundet. Seventeen of the thirty-five men had been on the board for a single year, whereas Gottfrid Kallstenius was member for five years, Gustaf Cederström for three years and Oscar Björck, Axel Kulle, Adolf Lindberg, Carl Milles and Emil Österman for two years, which indicates that these men certainly played an important role in the procurement board's consecrational choices together with members of the museum board.

The fathers of four of the professors were landowners: baron Gustaf Cederström's father was a premier colonel, estate owner and member of the knights' order and nobility within the four estates. Reinhold Norstedt's father owned the agricultural estate *Lunda*

House in Vingåker. Wilhelm Smith's father was a large landowner in Blekinge and Carl Curman's parents were farmers in Sjögestads parish in Östergötland.

The writer Klas Fåhraeus's father was director of the sugar company D. Carnegie & Co and member of the Gothenburg city council. Professor Gottfrid Kallstenius's father was director of the telegraphic company Gustaf Samuel Kallstenius. Audit commissioner August Stenberg was professor Emerik Stenberg's father. Wholesaler Thiodolf Lindegren was palace architect August (Agi) Lindegren's father and the artist Robert Thegerström was born in London where his father Johan Robert Thegerström was a wholesaler. The author Carl Laurin's father, Gustaf Laurin was a director and publisher within the family business PA Norstedt & Söner.

Four of the procurement board members, including professor Olof Arborelius as well as artists Johan Tirén, Wilhelm Behm and Axel Fahlcrantz, grew up in homes of clergymen. Christian Fahlcrantz, father of Axel Fahlcrantz was consecrated as bishop in Västerås diocese on 23rd November 1849. The artist Pelle Svedlund's father was a secondary school teacher and the theatre director Tor Hedberg's father Theodor Hedberg, a writer and curator at the Royal Theatre as well as director at the Gothenburg Theatre.

If the study concerning the group's places of residence begins with the group of professors involved on the procurement board for more than a year, the following details are of interest. Professor and artist Oscar Björck who in 1890 lived at Hamngatan 18, had Valhallagatan 37 in Östermalm as his home address in 1900 and 1916. Professor and baron Gustaf Olof Cederström lived at Narvavägen 7 in 1900 and later moved to Norrtullsgatan 5 by the Observatory field. Professor Axel Jungstedt lived at Biblioteksgatan 11 near Stureplan in 1890 and 26 years later at Vallhallavägen 27. Professor Emil Österman had his home at Karlavägen 15A in 1900 and 16 years later at Engelbrektsplan 2, in close proximity to the Royal Library and also had a summer residence in Elgenstorp in Tullinge.

The professor and engraver Johan Adolf Lindberg lived at Jakobsbergsgatan 29-31 in 1890 and later at Hantverkaregatan 5-7 close to Stockholm city hall. His son, professor and engraver Johan Erik Lindberg lived at Linnégatan 78 in 1903 and at Hornsgatan 51 in 1916. Finally, the sculptor and professor Theodor Lundberg lived first at Drottninggatan 108 and in 1916 at Sergelgatan 1B, close to what today is known as Sergels Torg. The prosperity of Carl Milles, Gottfried Kallstenius and Alf Wallanders appears to have moved in a positive direction during these years as they moved from residential addresses in the inner city to spacious, single-family residences located in Lidingö, Storängen and Danderyd.

If the focus shifts to income taxation for 1910 and 1916 respectively, professors Oscar Björck, Gustaf Cederström, Emerik Stenberg, Emil Österman and Carl Milles had above average incomes for the group. Members such as Richard Bergh, Robert Thegerström, Carl Laurin and Klas Fåhræus also figure in the same income bracket. It is possible to see that for some of these, namely Bergh, Laurin, Stenberg, Fåhræus and Thegerström, the total taxation for income- and wealth tax in 1916 indicates they had considerable revenue from shares and/or property.

Amongst the members appointed to the procurement board for more than a year, almost 60 percent declared a total income of over 10 000 kronor in 1916 and only one member had an income lower than 5 000 kronor. In other words, this social group had stable earnings and excellent residences. At the same time, it is evident that, as a whole, even this group was negatively affected by inflation as a result of the war and above all that increases in income was hollowed out, which for twelve of the men appears to have led to impaired purchasing power.

From the point of view of Bourdieu's social analysis, the group would be regarded overall as part of the cultural fraction of the dominant class. Several of them appear to be central to the consecration process within the Nationalmuseum's procurement board between 1901 and 1913.

Museum officials 1913–1920

A pervasive reform of the Nationalmuseum's organisation and statutes took effect on 1st April 1913. The transformation involved the general director and three department managers being assigned full responsibility for activities. Two expert committees were appointed at the time; one was assigned to develop plans for the remodeling and extension of the building and the other to lay the foundation for a new, clearer structure in which to present the museum's collection. Emphasis was to be placed on domestic works of art. In addition, it was important to provide a transparent picture of the first phases of the development of art in order to gain the interest of researchers as well as a broader public. On 3rd April 1913, the two committees submitted their proposals, built to a great extent on Richard Bergh's earlier elaborate plans, to the city council. Thereby paving the way for the transformation process to begin concerning the remodelling and extension of the building as well as presentation of the art collection, which was to become an important part of Richard Bergh's time as general director.

When Richard Bergh assumed his role as general director on 5th February 1915, the consequences of the first world war had already become apparent in the form of shortages of supplies and sharply rising inflation. Low-income earners and employees

with fixed wages were particularly badly hit by these developments. On the other hand, the situation favoured wealthy people who were able to make profitable investments and speculate in shares and shortages between 1914 and 1919. Some of the profits were used to buy art.

The art dealers AB Bukowski had a profit margin in 1914 that enabled them to commit to donating five percent of the previous year's net profit, or at least 5 000 kronor to the Nationalmuseum. Other examples of the museum's increased power of acquisition are donations made by the *Friends of the Nationalmuseum* and an additional twenty-six friends of art. Additional examples are the consortium trips initiated by wholesaler Axel Beskow, undertaken between 1917 and 1918, which utilised the fact that American art dealers were not active on the European art market.

Future dissertation

This essay lays the groundwork for the second part of the monograph which aims to examine purchases of contemporary Swedish art made by the procurement board during the time-period. Which artists' paintings were chosen, and which were not? A deeper understanding of decision-making processes can be gained through detailed scrutiny of the minutes of board meetings held at the Nationalmuseum and the Royal Academy. Bourdieu's habitus studies created a foundation for understanding how norms, behaviour and differences in judgement are generated between social groups and classes as well as across generational borders. Thus far, choices relating to places of residence has to some extent illustrated this. Therefore, it will be of interest to continue the investigation of the exposed structures influencing the ways in which works of art were procured and in doing so also have an opportunity to clarify potential areas of conflict affecting the Nationalmuseum during these years.

Källor och litteratur

Internetadresser

Alfabetisk lista över på Riddarhuset introducerade svenska adelsätter.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Alfabetisk_lista_%C3%B6ver_p%C3%A5_Riddarhuset_introducerade_svenska_adels%C3%A4tter

Bidrag till Sveriges Officiella statistik 1881. Aflönings- och pensionsstatistik. Kungliga Boktryckeriet, PA Norstedt & Söner Stockholm 1882.

<http://share.scb.se/ov9993/data/historisk%20statistik//BISOS%201851-1917/BISOS%20X%20Avl%C3%B6nings-%20och%20pensionsstatistik%201881-1915/Avlonings-och-pensionsstatistik-X-1881.pdf>

Historisk statistik för Sverige, Del 1. Befolkning, 1720–1967, andra upplagan, Statistiska centralbyrån, AB Allmänna förlaget, Stockholm 1969. www.share.scb.se. Del 1, Befolkning 1760–1967

Konstnärslexikonett Amanda, www.lexikonttamanda.se

Kulturanalys.se/statistik/museer

Tabeller och figurer: Besöksutvecklingen för de centrala museerna 2017.

Tabeller och figurer: Besöksutvecklingen för de centrala museerna 2018.

Alfabetisk lista över på Riddarhuset introducerade svenska adelsätter.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Alfabetisk_lista_%C3%B6ver_p%C3%A5_Riddarhuset_introducerade_svenska_adels%C3%A4tter

Lista över ledamöter av Kungliga akademien för de fria konsterna.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_ledam%C3%B6ter_av_Konstakademien

Myndigheten för kulturanalys, *Besöksutveckling för de centrala museerna 2017*, redovisat regeringsuppdrag 2018–04–24. <https://kulturanalys.se/publikationer/>

Prisnivå i Sverige 1830–2019, Statistiska centralbyrån. www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/priser-och-konsumtion/konsumtionsprisindex/konsumtionsprisindex-kpi/

Stockholms Adresskalender. Utgiven av Seelig & Co, 1890.

<https://stockholmskallan.stockholm.se/post/9139>

Stockholms adresskalender, Utgiven av A. L. Normans Boktryckeri-Aktiebolag, 1900.

<https://stockholmskallan.stockholm.se/post/10079>

Stockholms adresskalender, Utgiven av Aktiebolaget Centraltryckeriet i Stockholm, 1916.
<https://stockholmskallan.stockholm.se/post/7752>
 Svenskt biografiskt lexikon, <https://sok.riksarkivet.se>
 Svensk författningssamling, Donationsförordningen, SFS 1998:140. <https://riksdagen.se>
 Svenska milionärer: Minnen och anteckningar. Åttonde samlingen, Aktiebolag Varias
 Boktryckeri, Stockholm 1903. (Project Runeberg, elektronisk utgåva)
<http://runeberg.org/milionar/8/>
 Svenska män och kvinnor, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1942–1948. Digitaliserat i
 Projekt Runeberg, www.runeberg.org.smok.
 Så påverkade utvandringen till Amerika Sveriges befolkning. <https://scb.se/hitta-statistik/artiklar/2013/sa-paverkade-utvandringen-till-amerika-sveriges-befolkning>
 Vem är vem? Stor-Stockholm. Digitaliserat i Projekt Runeberg,
www.runeberg.org/vemarvem/sthlm62.

Tryckta källor

Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms
 slott den 10 december 1880. Stadgar m.m. rörande Nationalmuseum N:r 1.
 Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar för Nationalmusei konstafdelning gifna Stockholms
 slott den 10 december 1880. Stadgar m.m. rörande Nationalmuseum N:r 2.
 Kongl. Maj:ts nådiga stadga angående inlösen för Statens räkning af lefvande svenska
 konstnärers arbeten; gifven Stockholms slott den 30 november 1893.
 Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadgar angående inlösen för staten räkning af lefvande svenska
 konstnärers arbeten; gifven Stockholms slott den 23 november 1900.
 Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående lönerreglering för Nationalmuseum
 m.m.; gifven Stockholms slott den 22 mars 1912, nr. 141.
 Utdrag av protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i stadsrådet
 å Stockholms slott den 22 mars 1912.
 Kungl. Maj:ts nådiga stadgar för Nationalmuseum; givna Stockholms slott den 31 december
 1912.
Meddelanden från Nationalmuseum, Statens konstsamlingars tillväxt och förvaltning, 1890–
 1920 & 1931.
 Stockholms taxeringskalender 1910. Aktiebolaget Fahlcrantz Boktryckeri, Stockholm 1910.
 Stockholm villastäders och Läns Taxeringskalender 1910. Aktiebolaget Fahlcrantz
 Boktryckeri,
 Stockholm 1910.
 Stockholms Stads och Stockholms villastäders och läns Taxeringskalender 1916. AB
 Fahlcrantz boktryckeri, Stockholm 1916.

Litteratur

- Ahlberg, Gösta, *Stockholms befolkningsutveckling efter 1850*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1958.
- Asplund, Karl, *Bukowskis. Ett konsthandelshus i Stockholm*. Norstedt & Söner, Stockholm 1945.
- Asplund, Karl, *Konst, kännare, köpmän*. Bonniers förlag, Stockholm 1962.
- Becker, Howard S., *Art Worlds, 25th Anniversary Edition: Updated and Expanded*, University of California Press 2008.
- Bedoire, Fredric, *Villastan. En sluten värld för Stockholms ekonomiska och kulturella elit*. Bokförlaget Langenskiöld, Stockholm 2017.
- Bengtsson, Eva-Lena, *Verklighetens poesi. Svenska genrebilder 1825–1880*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2000.
- Bergh, Richard, *Hvad vår kamp gällt. Stämningsbilder från "Opponenternas" 20-åriga verksamhet*. Bonniers förlag, Stockholm 1905.
- Bergh, Richard, *Randanteckningar och noter till katalogen över den samling av svensk konst från 80- och 90-talet, som av konstvänner skänkts till Nationalmuseum 1915*. Meddelanden från Nationalmuseum år 1915, bilaga 1.
- Bergh, Richard, "Konstmuseet som skönhetsvärld", *Ord&Bild*, Fjärde häftet, Tjugofjärde årgången 1915.
- Bergström, Eva-Lena, *Nationalmuseum i Offentlighetens ljus. Framväxten av tillfälliga utställningar 1866–1966*. Institutionen för kultur-och medievetenskap, Umeå universitet 2018.
- Bjurström, Per, *Nationalmuseum 1792–1992*, Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs 1992.
- Björk, Tomas, "1800-talet", *Konst och visuell kultur i Sverige 1810–2000*, Signum, Stockholm 2013.
- Bladh, Mats, *Vägsäl i svensk energihistoria. Den ena omställningen efter den andra*. Books on Demand, Stockholm 2020.
- Bourdieu, Pierre, "The forms of capital", *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Ed. Richardson, J., Westport, CT: Greenwood 1986.
- Bourdieu, Pierre, "Några egenskaper hos fälten", *Texter om de intellektuella*, Östlings bokförlag Symposion, Stehaga 1992.
- Bourdieu, Pierre, "Men vem skapade skaparna?", *Texter om de intellektuella*, Östlings bokförlag Symposion, Stehaga 1992.
- Bourdieu, Pierre & Darbel, Alain, *The Love of Art. European Art Museums and their public*. Polity Press, Cambridge 1997.
- Bourdieu, Pierre, *Science of science and reflexivity*. The University of Chicago Press, Chicago 2004.

- Bourdieu, Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge, Abingdon, Oxon 2010.
- Bourdieu, Pierre, *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Daidalos, Tredje tryckningen, Göteborg 2014.
- Bourdieu, Pierre, *Manet. A symbolic revolution*. Polity Press, Cambridge 2017.
- Bourdieu, Pierre, "The field of culture production, or: The economic world reversed." *The field of cultural production. Essays on art and literature*. Polity Press, Cambridge 2018a.
- Bourdieu, Pierre, *The Rules of Art. Genesis and structure of the literary field*. Polity Press, Cambridge 2018b.
- Bourdieu, Pierre, "Classification struggles", *General sociology, volume 1, Lectures at the Collège de France 1981–82*. Polity Press, Cambridge 2018c.
- Bourdieu, Pierre, "Lecture of 2 November 1982.", *Habitus and Field. General sociology, volume 2, Lectures at the Collège de France 1982–1983*. Polity Press, Cambridge 2020.
- Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Andra korrigerade upplagan. HLS förlag, Stockholm 2012.
- Bürger, Peter, *Theory of the Avant-Garde*, University of Minnesota Press, Minneapolis 2011.
- Carlsson, Sten, *Svensk Historia 2*, tredje upplagan, Bonniers förlag, Stockholm 1970.
- Elgenstierna, Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor 1926–36*. Bonniers förlag, Stockholm 1938.
- Elkins, James, *Stories of art*, Routledge, New York 2002.
- Glete, Jan, *ASEA under hundra år. 1883–1983. En studie i ett storföretags organisatoriska, tekniska och ekonomiska utveckling*. ASEA AB, Västerås 1983.
- Glete, Jan, *Ägande och industriell omvandling. Ägargrupper, skogsindustri, verkstadsindustri 1850–1950*, SNS Förlag, Stockholm 1987.
- Gustafson, Uno, *Industrialismens storstad. Studier rörande Stockholms sociala, ekonomiska och demografiska struktur 1860–1910*. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning, nummer 37, Stockholm 1976.
- Gustavsson, Martin, *Makt och konstmak. Sociala och politiska motsättningar på den svenska konstmarknaden 1920–1960*. Disputationsupplaga, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2002.
- Gustavsson, Martin, "Pengar, politik och public. Moderna Museet och staten", s. 35–64 i Anna Tellgren, Martin Sundberg & Johan Rosell (red.), *Historieboken. Om Moderna Museet 1958–2008*, Moderna Museet, Stockholm 2008.
- Gustavsson, Martin, "Det gäller att ha klass. Möbelkonsumenter hos Svensk Tenn och Carl Malmsten, 1935–1955." *Senmoderna reflektioner. Festskrift till Johan Fornäs*. Red. Erling Bjurström et al., Linköping University Electronic Press 2012.
- URL:<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-74864>

- Görts, Maria, *Det sköna i verklighetens värld*. Akademisk konstsyn i Sverige under senare delen av 1800-talet. Stockholms universitet 1999.
- Görts, Maria, "Richard Bergh som radikal förebild", *Richard Bergh – Ett Konstnärskall*, red. Hans Henrik Brummer, Pins Eugens Waldemarsudde och Carlsson förlag, Stockholm 2002.
- Haldorson, Leif "Sociala grupperingar för nationellt och internationellt bruk.", *Fokus på näringsliv och arbetsmarknad*, Statistiska centralbyrån 2008. SCB.se.
- Hammarström, Ingrid, *Stockholm i svensk ekonomi 1850–1914*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1970.
- Hayden, Hans, *Modernismen som institution. Om etableringen av ett estetiskt och historiografiskt paradigm*. Östlings bokförlag Symposion, Stockholm 2006.
- Hessler, Carl Arvid, *Staten och konsten i Sverige*. Norstedt & Söner, Stockholm 1942.
- Hobsbawm, Eric J., *Revolutionens tidsålder*. Tidens förlag, Stockholm 1979.
- Hobsbawm, Eric J., *Kapitalets tidsålder*. Tidens förlag, Stockholm 1981.
- Jameson, Fredric, *Postmodernism or, the cultural logic of late capitalism*, Duke University Press 1991.
- Jameson, Fredric, *A singular Modernity*, Verso, London 2012.
- Johansson, Egil, "The history of Literacy in Sweden." *Understanding Literacy in its Historical Contexts. Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson*. Ed. Harvey J. Graff, Alison Mackinnon, Bengt Sandin & Ian Winchester. Nordic Academic Press, Lund 2009
- Kuhn, Thomas S., *Vetenskapliga revolutionernas struktur*. Bokförlaget Thales, Stockholm 2017.
- Laurin, Carl G., *Minnen 1908–1918*, Norstedt & Söner, Stockholm 1932
- Liepe, Lena, *A case for the middle ages. The public display of medieval church art in Sweden 1847–1943*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, Antikvariska serien 55, Stockholm 2018.
- Lilja, Gösta, *Det moderna måleriet i svensk kritik 1905–1914*. Allhems förlag, Malmö 1955.
- Lindahl, Carl Fredrik (Lazarus), *Svenska miljonärer: Minnen och anteckningar*. Sjunde samlingen, Aktiebolag Varias boktryckeri, Stockholm 1902. (Project Runeberg, elektronisk utgåva).
- Lindberg, Anna Lena, *Konstpedagogikens dilemma. Historiska rötter och moderna strategier*. Studentlitteratur, Lund 1991.
- Lindgren, Åke, *Rörelse i tiden: En bok om kampen för ett nyktrare Sverige*. Sober förlag, Stockholm 2001.
- Looström, Ludvig, *Kungl. Akademiens för de fria konsternas samlingar af målning och skulpturer*. Cederquists Grafiska Aktiebolag, Stockholm 1913.
- Mandel, Ernest, *Late Capitalism*, Verso, London 1983.

- Marx, Karl, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*. Första boken. Kapitalets produktionsprocess. Arkiv förlag, Lund 2018.
- Mayer, Arno, *The Persistence of the Old Regime. Europe to the Great War*. Verso, London 2010.
- Nationalmuseum. Stockholm. *Illustrerad katalog över äldre svenskt måleri*. Stockholm 1995.
- Nordensvan, Georg, *Svensk Konst och svenska konstnärer i nittonde århundradet, Från Karl XV till sekelslutet*, Bonniers förlag, Stockholm 1928.
- Nordensvan, Georg, *Sveriges Allmänna Konstförening 1832–1932, En historik och jubileumsskrift*, Kungl. boktryckeriet, Norstedt & Söner, Stockholm 1932.
- Norrby, Göran, *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*, Diss., Uppsala universitet, Stockholm 2005.
- Olofsson, Gunnar, *Klass, rörelse, socialdemokrati. Essäer om arbetarrörelsens sociologi*. Arkiv förlag, Lund 1995.
- Osterman, Gunhild, *Richard Bergh och Nationalmuseum*, Nationalmusei Skriftserie nr 14, Berglinska boktryckeriet, Lund 1958.
- Pauli, Georg, "Estetisk ekonomi", *Ord&Bild*, Tredje häftet, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1915a.
- Pauli, Georg, *Konstens socialisering: ett program*. Bonniers förlag, Stockholm 1915b.
- Pauli, Georg, "Om jag vore minister för de sköna konsterna", *flamman* 1918. Lunds universitetsbibliotek, Handskrifter och specialsamlingar.
- Rapp, Birgitta, *Richard Bergh. Konstnär och kulturpolitiker 1890–1915*. Diss. Stockholms universitet, Rabén & Sjögren (distr.), Stockholm 1978.
- Schön, Lennart, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*. SNS förlag, Stockholm 2000.
- SOU 2009:16, Betänkande av Kulturutredningen, Grundanalys. Fritzes förlag, Stockholm 2009.
- Sundgren, Per, *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander.*, Diss., Carlsson bokförlag, Stockholm 2007.
- Svenskt konstnärslexikon*, Allhems förlag, Malmö 1952–1967.
- Strömbom, Sixten, *Konstnärsförbundets historia fram till och med 1890*. Bonniers förlag, Stockholm 1945.
- Strömbom, Sixten, *Nationalromantik och radikalism. Konstnärsförbundets historia 1891–1920*. Bonniers förlag, Stockholm 1965.
- Söderlind, Solfrid, "Konsthistoria på museerna", 8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige, Red. Britt-Inger Johansson & Hans Pettersson, Stockholm 2000.
- Thavenius, Robert, "Johan Sandvall – fabriksägare, tidningsredaktör och liberal." B. Berglund, J. Christensen & R. Thavenius, *Liberalernas Jönköping, Stad i omvandling 1825–1875*, Jönköpings läns museum, Jönköping 1990.

- Therborn, Göran, *Klasstrukturen i Sverige 1930–80. Arbete, kapital och patriarkat*. Arkiv förlag, Lund 2018.
- Weininger, Elliot B., "Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis", *Approaches to Class Analysis*, ed. Erik Olin Wright, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Widén, Per, *Från Kungligt galleri till nationellt museum. Aktörer, praktik och argument i svensk konstmuseal diskurs ca 1814–1845*. Diss., Gidlunds Förlag, Hedemora 2009.
- Wright, Erik Olin, "Foundations of a neo-Marxist class analysis", *Approaches to Class Analysis*, ed. Erik Olin Wright, Cambridge University Press, Cambridge 2005a.
- Wright, Erik Olin, "Conclusion: If "class" is the answer, what is the question?", *Approaches to Class Analysis*, ed. Erik Olin Wright, Cambridge University Press, Cambridge 2005b.
- Wistman, Christina G., *Manifestation och avancemang. Eugen: konstnär, konstsamlare, mecenat och prins*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg 2008.

Bilaga 1. Besöksfrekvens 1890–1920

	Summa besök under söckendagar	Skattning av besök under söndagar	Skattning av totala besöks antalet	Bjurström
1890	55 709	165 000	220 000	220 000
1891	45 083	154 000	199 000	199 000
1892	38 300	114 000	145 000	145 000
1893	35 686	128 000	163 000	163 000
1894	38 185	128 000	166 000	166 000
1895	41 794	120 000	161 000	161 000
1896	39 854	125 000	157 000	157 000
1897	91 287	200 000	292 000	292 000
1898	33 272	91 000	124 272	124 272
1899	32 964	92 000	124 964	124 964
1900	42 802	89 000	131 814	131 814
1901	38 979	85 000	123 979	123 979
1902	58 520	95 000	153 520	153 520
1903	51 384	109 000	160 384	160 384
1904	52 807	115 000	160 384	167 807
1905	65 721	130 000	185 771	185 771
1906	63 677	130 000	193 771	193 777
1907	58 489	ej redovisat	ej redovisat	188 489
1908	66 788	ej redovisat	ej redovisat	196 788
1909	80 873	ej redovisat	ej redovisat	220 873
1910	60 722	140 000	200 000	200 722
1911	58 964	150 000	210 000	209 694
1912	58 542	140–150 000	200 000	209 542
1913	57 676	150 000	200 000	208 676
1914	66 925	125 000	200 000	199 925
1915	51 163	100 000	150 000	151 163
1916	51 921	75 000	125 000	124 921
1917	55 183	100 000	155 000	155 183
1918	43 756	ej redovisat	ej redovisat	123 756
1919	63 224	82 000	145 000	145 224
1920	51 467	71 000	123 000	123 467

Källa: Meddelanden från Nationalmuseum 1890–1920. Bjurström 1992, s. 382.

Kommentar: I Meddelandena kommenteras alltid skattningarna för söckendagarna och årets total med ord som ungefärlig beräkning och i runt tal. Åren 1898–1906 adderas siffran för söckendagarna med uppskattningen och anges tvivelaktigt i något som kan framstå som en exakt beräkning. I övrigt görs det inte så för att tydliggöra att det handlar om en uppskattning, troligen grov uppskattning. I det sammanhanget bör Bjurströms redovisning sättas in och ifrågasättas.

Bilaga 2. Ordinarie ledamöter och suppleanter i inköpsnämnden 1890–1913

	Ledamot i akademien	Ordinarie	Suppleant
Prins Eugen		1890, 1893, 1905, 1906, 1907, 1908	
Anders Vicktor Andrén		1907	
Olof Arborelius	1892	1903	1893, 1894, 1897, 1898, 1899
John Arsenius		1890	
Ivar Arosenius			1895
Wilhelm Behm	1910		1904
Ernst Herman Behm		1900	
Richard Bergh		1901	
Alfred Bergström	1900	1902	1905
Oscar Björck	1889	1903, 1909	1890, 1892, 1895
John Börjeson	1877	1892, 1894, 1895, 1897, 1899, 1900, 1901	1891, 1893
Johan Fredrik Böttiger	1923	1892, 1898, 1890	
Edward Cederlund d.ä.	1907*	1895	
Gustaf Cederström	1878	1894, 1897, 1899, 1902, 1904, 1905	1893
Isak Gustaf Clason	1889	1898	
Carl Curman	1884*	1900	1906
Erik von Ehrenheim			1894
Carl Ekman		1892	
Axel Fahlcrantz	1907		1904
Erik Gustaf Folcker			1896
Charles Friberg		1908	1906, 1907
Herman Friedländer			1894
Pontus Fürstenberg	1885*	1893	
Klas Fähræus		1910	
Albert Theodor Gellerstedt	1877	1894, 1896	
Olof Granberg		1894	1891, 1893, 1898, 1900
Georg Göthe	1908	1891, 1895, 1898, 1906, 1907, 1908, 1909, 1911	
Tor Hedberg		1910	
Olle Hjortzberg	1908	1910	
Johan Håkanson			1892, 1893,
Axel Jungstedt	1889	1892	1890, 1891, 1898, 1899, 1900, 1906, 1908
Gottfrid Kallstenius	1900	1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1912	1900, 1902, 1904, 1911
Julius Kronberg	1881	1890, 1892, 1893, 1897, 1900	1901, 1896
John Kruse			1910
Axel Kulle	1887	1902, 1904	1892, 1895
Carl Robert Lamm		1896	1895
Nils von Lantingshausen			
von Höpken		1894	1892,
Carl Larsson		1895, 1901, 1906	1897, 1898, 1899
Carl Laurin	1917	1911	1912
Adolf Lindberg	1885	1903, 1904	1890, 1892, 1893, 1894, 1895, 1902

Erik Lindberg	1904	1911	1904, 1905, 1907, 1908, 1909
Agi Lindegren	1899		1905
Gustaf Lindgren		1900	
Axel Lindman	1897	1895, 1898	
David Ljungdahl			1909
Ludvig Looström	1901*	1897	1899
Teodor Lundberg	1889	1890, 1891, 1902	1897, 1898, 1899, 1900, 1907
August Malmström	1864	1894, 1897	1891
Carl Milles	1906	1907, 1909	1911, 1912
Magnus Neijber			1894
Johan Nordenfalk	1875	1900	
Reinhold Norstedt	1894		1896, 1898, 1900, 1901, 1903
Gustaf Nyblaeus		1896	
Carl Rupert Nyblom	1881*	1893, 1894	
Alfred Nyström	1889		1896
Georg von Rosen	1872	1891	
Nils von Rosen		1892	
Edvard Rosenberg	1901		1901
Viktor Rydberg	1887*	1890	
Gustaf Fredrik Rydberg	1871	1896	
Geskel Saloman	1868	1896	
Hjalmar Sandberg			1892
Fredrik Sander	1884*	1899	
Anshelm Schultzberg	1900	1905	
August Seippel			1890
Wilhelm Smith	1910	1912	
Carl Snoilsky			1891
Emerik Stenberg	1906	1905	1903, 1909
Pelle Svedlund		1912	
Robert Thegerström			1901
Alfred Thörne			1903
Hugo Tigerschiöld			1893, 1897
Johan Tirén	1900	1904	1901, 1902
Albert Törnqvist	1853		1890,
Curt Gustaf af Ugglas		1890	
Fredrik C:son Wachtmeister	1902*	1900	
Alfred Wahlberg	1866	1895	
Johan August Wall			1895, 1896
Alf Wallander			1906, 1907, 1908, 1909
Gunnar Wennerberg	1871*	1892, 1893, 1897, 1899	
Karl Wählin		1912	1910, 1911
Anders Zorn		1902	
Henrik Åkerman		1896, 1899	
Emil Österlind			1897, 1899
Bernhard Österman	1907	1905	
Emil Österman	1900	1911, 1912	1903, 1908, 1910

*Hedersledamöter

Källa: *Meddelanden från Nationalmuseum* 1890–1912.

Nationalmuseum som konsekrerande institution 1890–1920

I Stockholm öppnades Nationalmuseum år 1866 i den imponerande byggnaden mitt emot det kungliga slottet. Museet utgjorde ett nationalistiskt färgat och normskapande projekt, väl i linje med vad som tog plats i de framväxande nationalstaternas huvudstäder ute i Europa. Vid dess sida fanns den Kungliga Akademien för de fria konsterna, vars strukturerade konstnärliga utbildningar och normerande utställningar i hög grad bidrog till att forma verksamheten inom det svenska konstfältet. Fram till stadgerevisionens effektivering den 1 april 1913 hade de två organisationerna ett kompakt inflytande över vilka som valdes till ordinarie ledamöter och suppleanter i Nationalmuseums inköpsnämnd. En nämnd vars uppdrag var att årligen föreslå till Kungl. Maj:t vilka oljemålningar, skapade av vid tiden levande svenska konstnärer, som skulle införlivas i museets samlingar. Resultatet av urvalsprocessen var en central symbolisk händelse för konstfältets *Akademister och Opponent*. Vid första världskriget hade även en ny generation konstnärer, exempelvis *De unga* och *De åtta*, fått sitt genombrott. Hur det svenska konstfältets struktur, utveckling och motsättningar under perioden 1890–1920 tecknades inom Nationalmuseum utgör grunden för den här studien.

Robert Thavenius akademiska bana har resulterat i examina som fil.mag. i pedagogik och fil.dr. i ekonomisk historia. Han har varit verksam som föreläsare, företagskonsult, gymnasielektor och rektor. Idag är han doktorand i konsthistoria vid Lunds universitet.

